

M. Wertheim

ER IS GEEN GISTEREN
ER IS GEEN MORGEN

Tweede druk

Wertheims zesde roman is het eigentijdse levensverhaal van Marc Koerlander, ondernemer en individualist. De Koerlanders hebben in drie geslachten een voor hun branche indrukwekkende firma opgebouwd. Doch in 1966 klopt ook bij hen de ziekte van de tijd op de deur. Fusie met overgave aan de internationale industrie. Zo niet, dan oorlog die eindigen moet in ondergang. Marc Koerlander geniet op dat moment van een renteniersbaan. Door gezonde mannelijke vechtlust gedreven, besluit hij echter de strijd op te nemen en het roer over te nemen van zijn nog onervaren zoon Chaim.

Voor Marc bestaat er meer in het leven dan bezit en een schild van de wieg tot het graf. Voor hem telt de vrijheid van het individu en hij verwerpt de horigheid aan de industriële grootmachten. Beseffend dat zijn strijd zal moeten eindigen met overgave, probeert hij toch die vrijheidsgedachte in stand te houden en over te dragen aan de volgende generatie.

Enkele persstemmen over dit boek:

'De lezer zal met belangstelling van dit spiegelbeeld van zijn tijd kennis nemen.'

Trouw

'... een roman met veel boeiende aspecten.'

De Telegraaf

'... bijzonder sympathiek. Hoe nobel Wertheims romanfiguren ook zijn, men kan in hen geloven, wat meer is, men leeft met hen mee.'

Utrechts Nieuwsblad

'Wertheim heeft zich ontwikkeld tot een talentvolle verteller die tot de betrekkelijk weinig Nederlandse auteurs behoort die in staat zijn tot werk dat de kwalificatie ontspanningslectuur verdient.'

Friese Koerier

EEN ELSEVIER-UITGAVE

Omslagontwerp: FRISO HENSTRA

er is geen gisteren

M. Wertheim

er is geen morgen

ER IS GEEN GISTEREN,
ER IS GEEN MORGEN

Van dezelfde schrijver verschenen bij Elsevier

ISAÄC DE FUENTES
VORST VAN DE BALLINGSCHAP
PRENTEN AAN DE GALG
DE SOETE BAZINNE
DE LAATSTE LEVANO
BANVLOEK
IZZUDAAR

M. WERTHEIM

ER IS GEEN GISTEREN,
ER IS GEEN MORGEN

'Roman uit onze dagen'

TWEEDE DRUK

ELSEVIER
AMSTERDAM/BRUSSEL
MCMLXVIII

© 1967 N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier
D/1968/0199/88

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

BOEK I	<i>Dodenherdenking</i>	9
BOEK II	<i>Er is geen gisteren, er is geen morgen</i>	55
BOEK III	<i>De belegen tiener</i>	111
BOEK IV	<i>De slag om de welriekende oksel</i>	159
BOEK V	<i>Eros</i>	201
BOEK VI	<i>Gelaarsd en gespoord</i>	245

LIJST VAN JOODSE UITDRUKKINGEN EN NAMEN

Asmodee	duivel der onreinheid
Bar	zoon van
Benschen	zegenen
Besäckelen	zich uitbundig te goed doen
Cherem	banvloek
Dino demalchoetho dino	de wetten van het land waarin men woont prevaleren
Eretz	het land, hier bedoeld Israël
Furor Teutonicus	woede der Teutonen
Gacham	wijze, geleerde
Gammer	ezel
Gassene	bruiloftsfeest
Gazzer	varken (smeerpots)
Gebenschte	gezegende
Gehenna	zie Ge-Hinnom (verbastering)
Ge-Hinnom	het dal van Hinnom, folterplaats, dal der verschrikking
Gesjmoes	geklets
Getto	jodenwijk
Goël	de Losser
Goi	niet-jood, verbastering van het Hebreeuws woord gauï
Gojim	niet-joden
Gotzpoh	onbeschaamdheid, aanmatiging
Haqodaush boroech hoe	de Almachtige, geloofd zij Hij
Jiddisj	oost-joods
Jiddisje memme	joodse moeder
Jiddisjkat	joods begrip, - gevoel
Kaddisj	gebed voor het zieleheil van een dode. Ook de oudste zoon die dit gebed uitspreekt
Kalloh	bruid
Kehilla	gemeente
Kiddush	opening van de sabbat door het zeggen van een zegenspreuk en het rondreiken van een beker wijn
Kol-Nidrei	de avond voor Grote Verzoendag. Het gebed waarmee deze avond begint
Lechajim	heildronk op het leven
Lecho daudie likras Kalloh	kom mijn vriend laat ons de sabbat begroeten

Mazzel en broche	geluk en zegen
Menoege	aangename rust
Mesjoggaas	dwaasheid
Mesjogge	dwaas
Mezomme	geld
Misjna	commentaren
Misjpoge	familie
Nages	genoegen
Narrente	dwazin
Nashen	snoepen
Nebbisj	ach arme
Neshomo	ziel
Niet-beschrïcën	niet ophemelen
Oi	uitroep van verbazing
Olam wesjolam	zaliger nagedachtenis
Omein	amen
Pesach	Pasen
Pleite	faillissement, zakelijke strop
Ponem	gezicht, gelaat
Rabbaniem	rabijnenleermeester
Rache	muil, bek
Rosj Hashana	nicuwjaar
Saartje Vos	schrijfster van zeer bekend joods kookboek
Sappelen	zwoegen
Schlemiel	sukkel
Schnobel	afgeleid van snavel, hier te begrijpen als mondje
Shaddai	Almachtige
Shouget	keurmeester, slachter
Simche	vreugde
Sjabbes	sabbat
Sjabbestisch	feesttafel op vrijdagavond
Sjikse	christenmeisje
Sjmoezen	kletsen
Sjoel	synagoge
Sjolaum	vrede
Sjolaum aleichem	vrede zij met u
Sore	verbastering van Sarah
Sorelief	Saartjelief
Sores	verdriet
Sores en simche	verdriet en vreugde
Tallith	gebedsboek
Tefillah	gebedenboek
Togus	achterwerk
Verschwarzter nar	dubbele dwaas
Versjteer	verstoort
Versjteren	verstoren
Was iesj?	wat is er?
WIZO	Women International Zionist Organization

BOEK I

Dodenherdenking

‘Ober, de rekening.’

Hoevele malen in mijn caleidoscopisch leven heb ik daarom verzocht? Ik weet het niet. Hoevele malen? Speelt dat een rol? Nee, de rekening komt vanzelf en onafwendbaar, te zijner tijd.

‘Ober, de rekening.’

Waar blijft toch die man, nog steeds gekleed zoals zijn grootvader uit de biedermeiertijd? Ik wil het biefstukje en het flesje tomatessap met hem afrekenen. Inclusief de vijftien procent toeslag, die de kasteleins handig op de schouders hebben gedrukt van de overgeleverden, hun gasten. We hebben nooit geprotesteerd tegen dit dwangbevel van hun gilde. Wel! Dat zijn u en ik.

We zeiden niet: Waard, betaal uw knechten zelf!

We hebben dat niet gezegd, omdat we zijn afgemat door de stroom van landswetten en stadskeuren, waartegen we hijgend opzwemmen sinds 1813. En als we eens proberen aan land te komen, stoten de besluiten van de karteljongens ons weer terug. Kortom, we zwegen. Waard klinkt feodaal. Knechten mogen we niet zeggen na twee wereldoorlogen. Ze zijn bevrijd van hun horigheid aan het Kapitaal. We zeggen dus niets meer, maar we denken middeleeuws. En we denken ook, dat het Kapitaal veel meer horigen bezit dan ooit tevoren. U en ik zijn moedig door te blijven geloven aan heer en knecht. En dat zal nooit veranderen.

‘Ober, de rekening.’

Hij reageert niet. Hij weet, dat die grijze ouwe heer niet wegloopt zonder te betalen. Hij zal hoogstens zo moedig zijn om het geld naast zijn lege bord neer te leggen, voor hij 'de Zaak' verlaat. En dan zal de service zeker meer zijn dan de vijftien procent. Service! Het klinkt mooier dan fooi. En men krijgt het gevoel uit hoge nood verlost te zijn. Service, de middeleeuwen waren eerlijker, ze zeiden toen drinkgeld.

'Ober, de rekening.'

Ik sta op. Het is ernst geworden. Ik wil weg van deze ruif. Ik wil de veelvraten om me heen verlaten. Ze hebben te veel zitten loeren naar de grijze oubaas, die in dit dure restaurant de euvele moed had om biefstuk met brood en tomatensap te kopen. Ik moet schrijven bestellen', maar het blijft tóch kopen. Daarom. Ik kijk links, ik kijk rechts. Een cavalcade van zeetongen à la meunière, gebraden kippen, kaviaar, de lever van doodgemartelde ganzen, kreeften en zalm. Glazen. Dure flessen wijn. Zilveren bestek. Ik kijk voor me uit. Champagnel! Ah, dat zijn de geweldenaren in zaken, die feestvieren om een fusie. Of de tegenstanders trachten te verdoven met deze champagne om hen te strikken voor een belangengemeenschap. Doe maar, jongens, de aandeelhouders blijven onmachtig en vertwijfeld roepen in de woestijn. Ze willen wat meer dividend om wat minder benauwd te hoeven leven. Een brutaliteit. Ah! Lastig ongedierte, aandeelhouders!

Daar komt de ober. Hij vindt dat ik hem genoeg eer bewezen heb. Een edel mens. Ik ga weer zitten. In zo'n exclusief eethuis rekent men niet staande af.

'Meneer wenst?'

Meneer wenst de rekening, maar omdat het zo ouder-

wets klinkt kijk ik alleen maar op. Ik zeg: 'Hé ober, u hebt me toch niet bediend?'

'Meneer, een kelner heeft u geserveerd. Een ober rekent af.'

'Een subtiel onderscheid,' zeg ik.

'En de eer van een vakman, meneer. Hier is uw rekening.'

En hij ontrolde voor mijn ogen een eindeloos lijkend papier. Ik schrok, mijn hart bonsde er even van. En ik keek op naar zijn ogen – die waren grijs. Zij hadden de verteblik van de zeeman. En zij waren oud. Duizenden jaren oud.

'Ober, wie bent u?'

'Mijn waarde, u dacht dat ik de ober was. Blijf dat denken.'

'Wie bent u dan?' riep ik.

'Een Engel des Heren, met de rekening.'

'Is dit het einde?' Ik voelde mijn ogen vochtig worden.

'Welnee, u mag rustig blijven leven en doorgaan met bestellen. Er zijn nog altijd meters blank papier.'

Wat stond hij daar geduldig. In smetteloos wit. Zonder vleugels zoals hij er volgens de bidprentjes moet dragen. Zonder baard, maar wel met een verzorgde knevel. Een knevel zoals generaal Foch hem droeg in die eerste wereldoorlog.

Ik nam de rekening. Keek.

De eerste post: Geboren 10 mei 1900.

De tweede post: Een gebroken arm.

De derde post: Gezet door dokter Kohn.

Tussentelling: Genezen. 2 maanden geleefd.

Ik keek weer op. Zocht de ogen van de Engel des Heren. Maar ik keek in een paar koolzwarte, een beetje

waterige ogen. Ik keek verder. Een stel borstelige wenkbrauwen. Een neus als een komkommer, een mond als een streep, een matig geschoren kin, een mager halsje met een adamsappel boven de opening van het puntjesboord.

‘Klopt het niet?’ vroeg de verworpene der aarde.

‘Jawel, jawel, een biefstuk à l’empereur. Een jus de tomates. Service 15 %. Total florin 8,63.’

Ik legde een bankbiljet van tien gulden neer om het genotene te betalen en het Frans te honoreren.

Hij grabbelde in zijn broekzak en zijn hand kwam te voorschijn, als de bak van een dragline. Vol geld in plaats van grond. Hij legde een gulden neer, wat langzamer een kwartje. Met een dubbelte en twee centen had hij grote moeite. En wat doet men? Men zegt: ‘Het is goed zo, ober.’

‘Dank u.’ En hij is vertrokken. Het volgende nummer tikt met zijn trouwring op de rand van zijn bord. Een heer! Want het volgende nummer wenst nog een borrel. Zijn vierde, drie meer dan zijn dokter goedvindt. Maar gelukkig kent hij het spreekwoord: Na ons de zondvloed – Louis xv dacht ook aan water, maar het werd bloed.

Daar is de juffrouw van de garderobe. Haar oude vermoede vingers pakken mijn genummerd papiertje. Mijn extra-vel van wol en kunstvezel wordt van het klee hangertje gewurmd, de slaap van mijn vilten hoedje op de plank verstoord.

‘Wacht, ik zal u even helpen,’ zegt het moederinstinct. Zij komt van achter haar barricade, zij helpt haar zoontje in zijn jasje. Zijn hoedje zet ze hem niet op, want het is al zo lang geleden, dat zij haar Pietje zijn petje op zijn

hoofdje drukte. En hem op zijn wangen zoende voordat hij naar school holde. Ze zegt ook niet meer: 'Niet vechten, Pietje, denk om je goeie kleren.' Nee, dat doet en zegt ze allemaal niet meer. Want ik ben Pietje niet, omdat ik Marcus Koerlander ben. Een oude grijze heer. Een klant! Een koning volgens de huichelende jongens van de grote warenhuizen.

Ik leg een rijksdaalder op haar toonbank. Haar trillende vingers grabbelen naar wisselgeld.

'Keep the change,' zeg ik omdat ik veel gereisd heb en 'la-maar-zitte' zegt mijn rijkgeworden slager, wanneer hij op reis is met een papieren pretpetje en een feestneus.

'Dank u wel, dank u wel.'

En ze kijkt op. Verbaasd. Die ouwe man is gek of stinkend rijk, want ze vermoedt de opwelling niet om een oud leven eens te verrassen op een alledaagse dag.

De draaideur werkt me naar buiten. Jasje aan, hoedje op. De portier kreeg niets van me, want hij duwde alleen maar aan dat uitwerpmechanisme, zodat ik bijna struikelde. En ontvangt daarvoor eenhonderdzesig gulden per week. Schoon plus de fooien van de captains of industry, waarvan de fiscus niets weet.

De zon schijnt op mijn hoedje en mijn wangen. Oude trouwe zon. Die zorgt voor het rijpen van de jonge sla en het graan. Die zorgt voor het zoete uit het zoute water, zodat ik niet omkom van dorst. Die zorgt voor zoveel dat we nog niet weten.

Ik wandel tussen veel mensen, die me tegemoetkomen, die me inhalen. Ze dragen. Pakjes, boodschappen-tassen, leren aktenkoffers. En niet te vergeten hun zorgen. Om een vrouw of een man, om kinderen, die niet

willen deugen, om een gulden of om een ton goud. Of om een voorman of een rotbaas die eigenwijs is of een uitbener. Toe maar, zorgen horen erbij. Dat is Adam toen eens aangezegd. Maar de Eeuwige God zei niet dat zweet zorgen betekende. Daarom dachten Adam en de thoraschrijvers dat het alleen maar nat en klam was.

Maar de zon schijnt, zoals die geschenen heeft op Adam en alle Adams van de beschavingen die voor hen waren en verdwenen zijn.

De bushalte. Ik wacht met de wachtenden. Een rentenier houdt geen auto, want dat is niet goed voor zijn gezondheid en het evenwicht van zijn vermogen. Ik zit nu in die bus. En kijk naar de mensen, die, soms wat moeizaam, instappen. Tien. Ik zal die wel nooit meer in m'n bus zien. In een stad van bijna een miljoen mensen zijn de ontmoetingskansen alleen maar met een computer te berekenen.

Er stapte een wat ouder meisje in. Het moet een meisje zijn, want met zo'n gezicht wordt een vrouw niet weggesnoept. En zeker niet weggegrist. De Sabijnse maagdenroof heeft ze niet meegemaakt, ze zal zo iets nooit beleven. Toch had ze de hoop niet laten varen, want ze had een beauty-case bij zich. Onbegrijpelijk, want van zo'n gezichtje was niets te maken. Ik dacht: leve de illusie, zonder die is leven niet mogelijk. De bus rijdt. Op dieselolie en de ogen en zenuwen van de chauffeur. Hij rijdt goed, althans het stukje dat ik medepassagier ben. Daar is mijn halte. Daar is het park met mijn villa. Daarin zal ik Debbie vinden, Deo volente.

Gedurende de paar minuten van de halte naar huis kwam de Engel des Heren plotseling weer naast me lopen. Ik schrok weer en hij zag het.

‘Waarom schrikt u? Daarnet in het eethuis heb ik dat ook al opgemerkt. Niet doen. Ik heb geen opdracht om de slottelling te maken. Maar het is wel goed om de mensen tussentijds de stand van hun rekening te laten zien.’

‘Hoeveel was het daarnet? Ik begin een beetje vergeetachtig te worden,’ antwoordde ik ferm.

‘Heb daarover geen zorgen, Marcus Koerlander. Ik kom meestal op tijd om de mensen te helpen zich de stand te herinneren.’

‘Hebt u veel mensen onder uw toezicht?’

‘Ambtsgeheim. Maar ik ben er voor een onbekend aantal. En ik reis sneller dan het licht.’

‘Help me even, wilt u?’

‘Vanzelfsprekend. U had twee maanden geleefd. Slappend, om de drie uur moedermelk, een normaal aantal vuile luiers. Goudgeel. En zo nu en dan een grijsje. Daarmee vertederde u uw grootmoeder en uw onge-trouwde tante Henriëtte. Uw grootvader niet. Maar dat had uw grootmoeder bedorven.’

‘Hé, hoe kon dat?’

‘Een grootmoeder moet niet tegen grootvader zeggen: Als-ie lacht, lijkt hij sprekend op jou. Dan antwoordt zo’n grootvader: Zo, zo, heb ik het ponem van een zuigeling van twee maanden? En dan speciaal uw grootvader met zijn Franse baard. Die was zijn afgod. Hij besteedde er meer tijd aan dan aan de zegenspreuken voor de maaltijd.’

‘Was grootvader niet vroom, meneer de Engel?’

‘Jawel, jawel. Maar hij was een beetje slordig geworden met de dienst des Heren. Hij had er geen aard voor. Maar wees gerust, op mijn aandringen heeft Haqodaush

boroech hoe het hem niet aangerekend en niet in zijn levensregister opgenomen.'

'Is God niet zo streng?' vroeg ik toch wel wat angstig.

'Welnee. Weet u, Hij houdt eigenlijk niet zo van mensen die iedere dag dezelfde en uit het hoofd geleerde verzen afdreunen. Hij is veel meer gesteld op dat spontane gebed. Zo maar ineens. Op een morgen, een middag, een avond. Om te danken voor iets wat zojuist werd toebedeeld. Of om steun te vragen bij een moeilijke stap.'

'Zou het?' fluisterde ik.

'Het is zo. Daarom staat u er goed voor. God mag u wel. Omdat u zo dikwijls in uw leven spontaan tot Hem sprak. Nog niet zo lang geleden droeg Hij me op: Let goed op mijn Marc Koerlander.'

'Meneer de Engel, is dat zo?'

'Twijfel nooit aan mijn woorden. Gegroet voor vandaag . . .'

Ik keek links, ik keek rechts. Ik liep alleen. En stond voor het hek van de tuin van mijn huis.

Debbie kwam uit de huiskamer naar de hall, terwijl ik mijn nevel aan de kapstok hing. Debbie glimlachte zoals ze al veertig jaar doet, zodra ze me ziet. En dan is mijn Debbie jong. Dan is Debbie weer vijftien jaar. Toen zag ik haar voor het eerst op een joods bal. Wat was ik toen al oud, vijfentwintig. En ik voelde me een kerel, een cowboy of een zeekapitein. Het kan ook een kolonel geweest zijn, precies weet ik dat nu niet meer. In ieder geval iets geweldig mannelijks. Ik boog wat voorover, ik kon Debbie nu zoenen. Ik ben enemeter-vijfentachtig en zij enemeter-vijfenzes-

tig, ze moet dus twintig centimeter minus mijn hoofdbuiging op haar tenen gaan staan.

‘Blij dat je er weer bent,’ zei ze.

‘Moeilijkheden?’ vroeg ik.

‘Waarom? Kan een vrouw niet doodgewoon blij zijn als haar Kloris weer gezond thuis is?’

‘Dat kan en dat kan niet,’ zei ik.

‘Heb je ’t weer? Liep je weer met je zelf te “lernen”?’

Mijn Debbie schokte even met de schouders. Want zij kan ook ongeduldig zijn, vooral als haar man niet voldoende genegenheid toont en te veel met zijn gedachten heeft lopen stoeien. Want mijn Debbie is net als alle gezonde vrouwen. Ze eisen het middelpunt te zijn van de gedachtenwereld van haar man en soms ook van haar kinderen. En de man kan haar niet aan het verstand brengen, dat er in zijn denken meer is; heel veel meer dan zij alleen.

‘Debbie, ik heb dorst.’

‘Heb je weer zout gegeten? Ik nauwgezet zoutarm koken en jij hebt je zelf misschien getrakteerd op twee haringen.’

‘Kan men niet zo maar dorst hebben, Debbie?’

‘Dat kan en dat kan niet,’ antwoordde ze me op dezelfde toon als ik zoëven. Wie kaatst moet de bal verwachten en van Debbies kant komt de bal heel vlug terug. Ik nam plaats in mijn ouwe trouwe stoel. Die stoel heb ik al zoveel jaren. Door alle sores en simche heb ik hem meegesleept. En nu is hij als een vader. Kom maar even bij je vader op schoot zitten, Marc. Heb je veel slaag gehad van die rotknullen. Denk eraan, Marcie, terugslaan. Ze hebben alleen maar respect voor je, wanneer je hard terugvecht. En niet huilen als ze je een

bloedneus slaan. Nee, vader, ik knok heus wel terug. Goed zo Marc, en neem nou maar je kopje thee aan van je Debbie.

De theewagen reed voor. Dit is een van Debbies vreugden. Deze rijdende kantine werd een dwangneurose zodra ze hem jaren geleden voor het eerst zag bij vrienden, die toen rijker waren dan wij. Maar na een paar jaar was ik even rijk als Jozef Frankenberg en Debbie dreef de theewagen haar kraal in. Ons huis is haar kraal, veel heeft Debbie daarin bijeengedreven, want vijfendertig jaar huwelijk is een lange jachttijd.

En dan speelt Debbie weer moedertje, net als vijftig jaar geleden toen zij nog kind en vijf was. Het speelgoedserviesje van toen is voor haar niet veranderd. Ze ziet nauwelijks dat ze nu speelt met Engels porselein. Ik drink. Behaaglijk. Want Debbies thee is goed. Soms is ze niet zo voortreffelijk, maar ik zeg dat niet. Waarom zou ik? Thee en koffie zetten is voor haar een ritus en een priesteres mag men niet verstoren. Dat is heiligschennis en ik verbeeld me een gelovig man te zijn. Ook in de moeiten die een vrouw doet.

Ik vroeg: 'Is er post, Debbie?'

'Nee, maar Chaim was hier.' Ze keek bliksemsnel naar me, terwijl ik genietend naar het bodempje thee staarde. Maar net die seconde van het opslaan van mijn oogleden was voldoende om Debbies zorg te zien. Ik wachtte even. Zei toen: 'Waarom was Chaim hier, midden op de dag? En zonder zijn Francina?'

Debbie stond op. Begon onnodig dingen op haar kantinewagen en op het dressoir te verschuiven en weer op de oude plaats te zetten. Want mijn Debbie was van iets bang geworden.

‘Marc.’

‘Ja?’

‘Chaim heeft mesjoggene dingen in zijn hoofd. Hij wil een fusie aangaan.’

Hé. Dáárom moest ik in dat restaurant denken aan fusies en belangenmaatschappijen. De Engel des Heren kwam me dus voor iets waarschuwen. Nee, toch niet. Hij kwam maar vast om bij me te zijn nu het misschien weer eens spannen gaat in m’n leven.

‘Waarom zeg je niets?’ vroeg Debbie.

‘Ik dacht.’

‘Hoe kan je denken als je nog niets weet?’

‘Vertel me dan maar wat ik nog niet weet.’

‘Dank u, majesteit. Nou, Chaim wil de zaak combineren met de jonge Liepmann. Moeten wij beleven. Je hele leven heb je gevochten tegen Itzik Liepmann, de levende dood heeft-ie je aangedaan. En onze Chaim zegt dat allemaal niks. Doodgewoon sjmoest-ie en lacht-ie met de jonge Liepmann, en ze willen samen doen. Nou vraag ik je!’

Ik steunde met m’n ellebogen op mijn stoelleuning, mijn vingertoppen tegen elkaar, mijn ogen dicht. Voor Debbie moest ik er zo wel uitzien of ik de slag zat te verwerken. Voor me zelf betekende het niets. Mijn tijd van zaken doen is voorbij. Keurig netjes op mijn zestigste ben ik officieel afgetreden als hoofd van het bedrijf. Mooie stukjes in de dagbladen. Marcus Koerlander, president-directeur van Koerlanders Zeepfabriek Naamloze Vennootschap, heeft na een werkzaam leven besloten zich terug te trekken uit zaken. En dan nog veel gezemel en gefleem over nog veel genieten van de welverdiende rust en de hoop uitspreken, dat hij nog jaren

zijn grote ervaring beschikbaar zal willen stellen van de cosmetica-industrie. De krantenjongens hadden weer kopij, een makkelijke middag op mijn receptie met veel drinken en lekkere hapjes aan het vrije buffet. Ook een zorg, een beetje minder vennootschapsbelasting in ieder geval. En ik maar rondwandelen in die volle zaal. En maar handjes geven en me maar verwonderen waar sommige knapen al die sherry en die geraffineerd lekkere dingetjes lieten.

Ik deed mijn ogen even open om te zien hoever Debbie gevorderd was met haar ongeduld. Ze zat naar me te staren met grote, toch wel wat angstige ogen. Zo moet vroeger een priesteres hebben zitten kijken naar een of ander orakel. Ik glimlachte haar toe. Glad verkeerd. Ik had omfloerste ogen moeten krijgen en dat willen verbergen achter mijn handen. Dan had ze kunnen opstaan en mijn hoofd tegen haar boezem drukken en maar zeggen: Het komt wel goed, Marc, met Gods hulp komt het wel goed. En dan had ze nog eens lief over mijn haren gestreken en op mijn wangen gezoend.

En dat bedierf ik nu op slag met mijn opgeruimde glimlach.

'Waarom lach je?' stoof ze op. 'Zegt het je niks wanneer de zaak in handen komt van Titus?'

'Nou, nou, Debbie. De jonge Liepmann vergelijken met Titus, de tempelverwoester? Veel te veel eer voor hem.'

'Zeg dan wat! Je lijkt tegenwoordig een klomp ijs. Voor niets meer warm te krijgen. Voor niets!'

'Niets? Ben jij dan niets?' vroeg ik een beetje sardonisch.

'Nou ja, ik ben je vrouw,' zei ze en schuifelde onrustig in haar stoel.

‘Nou, voor iets loop ik dus nog warm. Kom hier, ik wil je zoenen. Zorgenponempie!’

Ze rees op uit haar stoel. Haar ogen waren opeens vochtig geworden. Ik stond ook op en halverwege de acht stappen tussen onze stoelen ontmoetten wij elkaar vanzelfsprekend om de theewagen heen. We stonden hier even tegen elkander zoals we dat al vijfendertig jaar deden in vreugde en leed. De twee-eenheid Marc Koerlander-Debbie Hildesheimer.

Ik knuffelde haar een beetje, zoende haar prachtig volle zilverwitte haren en snoof daaruit een beetje de geur van haar vrouw-zijn. Mijn Debbie.

‘Wat ga je doen, Marc?’ fluisterde ze, terwijl ze zachtjes over mijn nek streek.

‘Wat dacht je, kind? Als het moet vechten. Als het moet. Maar anders dan vroeger. Zonder opwindings, van dat koele, weet je. Want ik wil nog jaren met je genieten van de centjes die we hebben gespaard. Geloof je nog in me?’

‘Altijd,’ fluisterde ze. En zoende mijn wang.

En ik stond weer midden in de arena. Met nog geen voorstelling van de gladiatoren die uit de gewelven zouden opduiken.

Ik wilde dus de arena weer in om te vechten. Waarom? Om mijn onbezorgde oude dag? Voor het behoud van een goed stuk zeep? Om het merk Koerlander zeep? Nee, die oude dag is goed verzorgd. Niet al mijn geld in gebouwen en machines om zeep te fabriceren. En ook niet om dat merk. Ook ’n zorg. Of er op zeep Zwitserlander of Koerlander staat. Een paar maal in het badwater en Koerlander is van zijn zeep gespoeld. Simpele gedach-

ten over publiciteit, maar alle reclamecampagnes voor een merk zijn niet meer waard dan een paar keer spelen. Enkele maanden zonder publiciteit en ieder artikel begint aan zijn coma.

Waarom ga ik dan vechten? Ik geloof omdat ik op eens mijn zoon Chaim zag staan midden in een troep jongens. Knapen die hem eens flink wilden aftuigen óm het aftuigen. Ik zag mijn Chaim al op de grond liggen. En ze schopten hem, waar ze hem maar konden raken. Zelfs in zijn gezicht. Toen begon mijn Chaim te bloeden en ik hoorde hem roepen: Moeder! Vreemd dat een man altijd om zijn moeder blijft roepen, soms zelfs op hoge leeftijd. Om zijn vader roept hij nooit. Want een vader is een voorbijganger, die toevallig een vrouw heeft ontmoet. Hij blijft maar even om haar te bevruchten en de geboorte van een kind af te wachten. En na die geboorte is hij er niet meer, want dat kind heeft zijn plaats veroverd. En daarom gaat het bij een vrouw. Een kind! Miljoenen mannen blijven hun leven lang bij één vrouw. En toch zijn ze al jaren en jaren geleden voorbijgegaan. Zelfs een herinnering is er bij die vrouw niet achtergebleven, hoewel zij driemaal per dag zijn thee of koffie inschenkt, zijn maaltijden bereidt en soms haar ijsvoeten komt warmen in zijn bed.

Vreemde gedachten voor een vader van drie kinderen uit één vrouw. Bizarre overpeinzingen van een man op weg naar zijn zoon, die begerig snuffelt aan zijn dreigende ondergang.

Chaim, mijn oudste zoon. Hij zal zitten in zijn grote draaibare bureaustoel, achter zijn mahonie schrijftafel. De hele eenheid, hij, stoel en bureau op een enorm Perzisch kleed van duizenden guldens. Mijn Chaim heeft

nog meer kostbaars in zijn kantoor verzameld. Fauteuils, een rooktafel, prachtige schilderijen. Tussen de vensters een antieke staande klok met bewegende scheepjes en een lachende volle maan. En er is ook een boekenkast. Daarin staan de leerstelsels van de grote economen, toverwoorden van professoren die college geven in de verkoopkunde, nog betoverender woorden van psychiaters, die een man willen afhelpen van zijn minderwaardigheidsgevoel, zijn angsten en zijn gestotter in het openbaar. Mozes, Christus, Mohammed, Boeddha en Lao-Tse hebben daar geen kans tegen Gilbreth en Ford en Gant.

Chaim Koerlander, de sjah-in-sjah van een kosmetisch rijk. Mijn grootvader zaliger stichtte dat. Te voet of in een huurrijtuig reisde hij de dorpen af rondom Rotterdam. Met een valiesje waarin monsters zeep, tandpasta en eau de cologne. Ook haarspelden en krultangen waarmee de boerinnen trachtten zich aantrekkelijk te maken voor haar boer, die zijn vee veel mooier vond. Het is goed dat grootvader niets weet van de kantoorinventaris van zijn achterkleinzoon. En grootmoeder niet van dat Perzische kleed. Het zou grootvaders vrijdagavond hebben verstoord. De hele week sappelen voor een weekgeld en achterkleinzonen honderdduizenden guldens neertellen voor een kantoorpaleis. En grootmoeder! De idee dat zo'n prachtig Perzisch kleed zou liggen in de 'zaak' en niet in haar sabbatkamer! Ze zou er ziek van zijn geworden. 'Een Pers in een zaak!' Dat is het vergaan van de wereld. Voor zo iemand roept men de dokter.

Voordat ik het kantoorpaleis zou binnenstappen bleef ik even op het trottoir aan de overkant staan. Keek op

naar de gevel. En terwijl ik mijn nek voelde rusten op de kraag van mijn zomerjas hoorde ik opeens de stem van de Engel des Heren.

‘Morgen, meneer Koerlander,’ zei hij met zijn aange-name vastberaden stem.

‘Morgen, meneer de Engel. U is er al vroeg bij.’

‘Dat is hard nodig. Ik ben dag en nacht in de weer, anders kom ik niet klaar met mijn werk. Iedere seconde van een etmaal is er wel iemand die iets vreemds wil gaan doen. Te goed of te slecht wil zijn.’

‘Wat wilde ik voor mesjoggaas gaan doen, meneer de Engel?’ vroeg ik.

‘U? U wilde opgewonden binnenstappen, uw zoon de les lezen, daarna spijt krijgen en opeens omslaan, zodat hij toch die fusie kan doordrijven en eraan kapotgaan.’

‘Dus, meneer de Engel?’

‘Ga binnen. Vraag niets, zeg niets. Een rentenier moet toch iets te doen hebben? En u loopt zo maar eens aan bij uw zwoegende zoon. Uw Chaim begint zelf wel over die fusieplannen.’

‘Gein, is dat! Zwoegende zoon . . .’

Maar de Engel des Heren was al weg. Naar een volgende patiënt.

Ik besteed de stoep van het paleis. Voordat ik mijn hand kon uitsteken, openden zich de deuren. Een vondst is dat elektrische oog en de portier kan doorluieren achter zijn bureau in de hall. Zodra ik binnen was, stond hij op en boog een paar keer vlug over zijn schrijfbureau zoals Jan Klaassen over de rand van een poppenkast. Ik verwachtte dat hij zou roepen: ‘Katrijn, Katrijn, daar is de prinsemarij.’

Maar hij zei in Hoognederlands: ‘Goedemorgen,

goedemorgen, meneer Koerlander, alles wel?’

‘Jawel, jawel, portier. Is mijn zoon in huis?’

‘In zijn kantoor, in zijn kantoor, meneer Koerlander!’

Hij verliet zijn barricade. Hielp me uit m’n jas, nam mijn hoed aan en holde ermee naar de garderobe.

‘Wenst u de lift?’ vroeg hij op een toon alsof hij me een bijzondere schotel aanbeval.

Nee, ik wenste geen lift. En ik besteeg de trap. Een mooie brede trap met een rode loper en koperen roeden. Een trap voor een opera. Heel wat anders dan het korendragerstrapje in het oude middeleeuwse pakhuis waar grootvader zijn imperium begon.

Ik opende de deur naar Chaims troonzaal, ondanks het rode licht dat in de gang brandde als het vurige boze oog. Hij zat in zijn draaibare troonzetel. En in een fauteuil, zijn vrouw. Francina, mijn schoondochter.

Hij stond onmiddellijk op. Want in hem leeft nog Deuteronomium hoofdstuk vijf, vers zestien. ‘Eert uwen vader en uwe moeder.’

‘Morgen, vader!’ En hij kwam verheugd naar me toe.

‘Morgen, Kaddisj,’ zei ik opgeruimd. Het is altijd prettig zijn oudste zoon, de eerstgeborene te zien.

‘Wat praat u weer jiddisj,’ mokte mijn schoondochter. Zij stond niet op. Trok wat aan haar rokje om haar molige knieën te bedekken. Een vrouwelijk gewoontegebaar in deze tijd van te korte rokken. Maar Francina kan ze nog wel dragen, ze is pas achtentwintig jaar. En welgevormd. Ik neem de vrijheid nog gevoelig te zijn voor vrouwelijk schoon ondanks de maatschappelijke regels die een man van zesenzestig willen dwingen zich oud te voelen en der dagen zat.

‘Francientje,’ zei ik, ‘waarom zou ik me zelf verloochene-

nen door afstand te doen van mijn jiddisjkat? Heeft Hitler niet genoeg opgeruimd?’

‘Zo bedoelde ik het niet. Maar dat is uit de tijd. Wie spreekt er nu nog zo?’ Er was opstand in haar stem.

‘Ik,’ antwoordde ik stuurs.

‘Kom vader, ga zitten.’ Chaim trapte het vuurtje direct uit. Hij kent zijn Francina en óók zijn vader.

Hij schoof een hoge stoel bij zijn bureau, hij weet dat ik zijn martelfautcuils haat.

Francina stond op. Ze streek behaaglijk langs haar heupen, keek uit de hoogte naar mij. Een nare man, die schoonvader. Zo te zien zijn we die in jaren nog niet kwijt. En wat komt hij hier doen? Hij is er toch uit? Laat hij nu maar blijven rentenieren, die ouwe mannen weten niet wat ophouden is.

‘Charles, ik ga. Ik moet nog veel boodschappen doen. O, ja, geef me even wat geld. Ik heb mijn portefeuilletje vergeten.’

Charles! Mijn Chaim heet voor haar en de vriendenkring Charles. Chaim, dat is archaïsch en jiddisj. Weg ermee.

Chaim reikte haar wat bankpapier. Geen van beiden keek hoeveel. Geld dat is een bijkomstigheid in deze tijd. Geld komt er vanzelf.

Ik dacht weer bliksemsnel aan grootvader en grootmoeder. Zondagsmorgens maakte hij zijn kas op. Legde al zijn contanten op stapeltjes. Dit voor de wissels, die van de week zouden worden aangeboden, dit voor de pakhuisknecht, dit voor de loopjongen, dit voor de avondboekhouder. En dat voor mijn grootmoeder als huishoudgeld en apart als een schitterend juweel een beetje om vrijdagavond te kunnen maken, met soep en

kip en fruit en dadels en noten. De rest, als die er was, borg grootvader op in het geldkistje en wanneer hij het deksel dichtklapte knikte hij éénmaal. Innig tevreden omdat voor iedereen het zijne in huis was.

Francina liep naar de deur. Ze draaide een beetje met haar gatje, een van haar troefkaarten. En ik zag Chaim haar nakijken met een blik die een tweede kleinkind inhield. De huidige vrouwenmode is gericht op overbevolking.

‘Kom je niet zo laat thuis, Charles. Je weet, vanavond komen de Vredenoords.’

‘Ik ben op tijd, ik ben op tijd,’ riep mijn Chaim gedienstig.

De dompteuse verliet de kooi. Chaim zal gehoorzaam zijn kunstjes vertonen. Vanavond.

Ik sloeg de raad van de Engel des Heren in de wind. Wanneer hij weer eens naast me komt lopen, zal ik hem dat verklaren. Als hij Francina had weggezonden, voordat ik kwam, dan zou ik gehoorzaam zijn geweest. Nu zei ik: ‘Waarom heeft je vrouw iets tegen de naam Chaim?’

‘Ach vader, we leven niet meer in Ur der Chaldeeën. Het klinkt een beetje vreemd voor onze vrienden. En waarom dat joodse stempel?’ antwoordde hij geërgerd.

‘Al was je helemaal niet gestempeld, je bent een jood en je blijft het tot in de dood.’

‘Vader, wat is nu eigenlijk een jood? Wat is een christen?’

‘Ja, ja, ik weet dat je nu gaat zeggen, dat God alleen mensen schiep en dat die mensen zich zelf in hokjes hebben geplaatst. Een hokje voor de blanke, een hokje voor de neger, een hokje voor de Maleier.’

Ik stond op. Begon door zijn troonzaal te drementen. Ik weet dat hem dat ergert, maar ik had opeens geen geduld meer om als een hondje op zijn gatje bij het bureau van baasje te zitten.

‘Ja, vader, zo denk ik erover,’ riep hij me toe, terwijl ik naar de volle maan en de scheepjes van zijn staande klok stond te kijken.

‘Waarom staat er geschreven van Sem, Cham en Jafeth?’ vroeg ik.

‘Vader, u altijd met uw thora. U bent niet eens vroom.’

Hij sloeg met zijn vlakke hand op zijn schrijftafel. Niet eerbiedig tegenover zijn vader, maar hij heeft tenminste temperament. Er is dus hoop dat Francina hem ten slotte niet onder de voet loopt. Mijn opkomende drift zakte opeens. Mijn duiveltje trad nu voor het voetlicht.

‘Charles, mijn zoon, zal jij je Marion, mijn kleindochter, straks aan een zoon van Cham uithuwelijken?’

‘Vader, waar wilt u heen?’

‘Straks naar je moeder. Nou, antwoord rechtuit. Zal jij juichen als Marion een neger als man zou kiezen?’

‘Nee, natuurlijk niet. Maar nou al praten over een huwelijk terwijl Marionnetje pas vijf jaar is?’ vroeg hij scherp.

‘Praten moet men op tijd en beter te vroeg dan te laat,’ zei ik, terwijl ik nu voor de boekenkast stond. Gilbreth, Ford, Gant, dag heren! Zijn jullie een reïncarnatie van farao’s werkmeesters?

‘Bent u tegen het gemengde huwelijk,’ beet hij me toe.

Toen draaide ik me om. Keek hem recht in de ogen.

‘Chaim, je vangt me niet. Die uit het westen en wij, joden, stammen af van de Indogermanen. Zet Sem,

Cham en Jafeth naast elkaar en kijk wat God neerschreef op hun gezichten, in hun bouw, in hun gedachtenwereld. Dan weet je ook voor heel je verdere leven wat God bedoelde. En kom zaterdagochtend bij me. Dan zal ik je uitleggen wat een jood is.'

Ik keek op mijn horloge. Het was nog vroeg, maar ik had geen zin meer om nu te beginnen over de plannen van Chaim en de jonge Liepmann.

'Ik ga. Ik verwacht je zaterdag. Je moeder zal blij zijn je van haar boterkoek te kunnen laten proeven.'

En in de lift naar beneden, dat duurt maar een paar seconden, hoorde ik de Engel des Heren naast me lachen. Hij heeft zijn eigen hulpmiddelen om zich te doen gehoorzamen.

Het was nog vroeg. Elf uur. En het was donderdag zeven april. Anno Domini 1966. En het was redelijk weer.

Ik had nog geen zin om naar huis te gaan. Wel opeens het verlangen om door de stad te dwalen, want de woorden van de zeeman-dichter Jan Prins waren weer in mij ontwaakt. 'De stad waar men is kind geweest.' Ik glimlachte. Waar zijn de geuren gebleven die Prins zo vol genot beschreef? Verjaagd door de stuka's, door de brand, door het jarenlang braak liggen van het puinveld. Het is grondig gedaan, Teutoons! Bijna niets is er meer over van toen.

Men heeft de stad bijna herbouwd. Zonder erbarmen. Zonder gevoel voor historie. De Engelsen deden Londen hetzelfde aan. Volken van de zee zijn blijkbaar bijzonder efficiënt. En niet zachtzinnig, niet romantisch. Zij hebben hun schoolboekjes met de zeehelden, zij hebben nauwkeurig boek gehouden van wat zij in de

loop der eeuwen koloniseerden en weer verloren. Zij hebben er vet van geleeft en er belangrijke verbindingen aan overgehouden. Maar in hun bloed is het niet gekroten, het zwoegen van de voorvaderen liet niets achter. Geen traditie, geen stijl, geen allure. Misschien is het wel goed zo. Geen romantische nostalgie. Auto's, tévé's, sigaretjes, dat is heel veel belangrijker dan een verleden. Woontorens en raffinaderijen zijn niet te vergelijken met een mooi straatje waarin geveltjes om van te huilen. Nooit huilen, nooit een warm gevoel in je binnenste hebben. Geen zongekoesterde parken met bomen, geen tuintjes met een koffiehuis aan de rivier. Dat is niet doelmatig, dat maakt geen geld. Cijfers van in- en uitvoer, dat is je ware. Tankers van weet ik veel hoeveel ton, dat is 'je' van 'het'. Zeilschepen met meeuwen rond de masten is goed voor het zieke brein van oude mannen uit vorige eeuwen. En zoals de Polen het hart van hun Warschau herbouwden, bezien de zeeroversvolken als de reinste waanzin. Wie herbouwt er nu intieme pleinen en steegjes! Ah, dweperige provincialen. Dat kan men wel uit hun muziek horen.

Ik ben verdwaald naar de Lijnbaan. Al dat vette der aarde ziet er aanlokkelijk uit, het raffinement viert er hoogtij. Maar ik wil er opeens vandaan. Niets kopen, niet toegeven aan de duivels die zich gespecialiseerd hebben om iemands geld uit de zak te toveren door verleidelijke vormen en kleuren en verpakkingen. Uitgeven! Niet sparen, niet zuinig zijn, genieten! Eet meer dit, drink meer dat.

Ik sta stil bij de stoeiende bronzen beertjes. Strijk er even over. Meisjes giechelen, jongens kijken. Die ouwe

vent is zeker getikt, of hij is bezopen. In ieder geval is ie niet 'as wij'. 'As wij, ze motte allemaal zijn as wij!'

Een verlangen naar rust overvalt me. Ik wil weg van de vleespotten. De beertjes aai ik niet meer . . .

Bij het station neem ik een taxi. De chauffeur is een oudere man. Zestig jaar schat ik hem.

'Waaro heen, meneer?'

Het doet me goed, dat waaro. Beter dan de Angelsaksische import van hello en sorry.

'Naar Toepad. Naar de joodse begraafplaats.'

'Komp voor mekaar, meneer. Maar het is het ouwe niet meer.'

'Ik ben er jaren niet meer geweest.'

'Zal u opkijken. Die dooien hebben geen rust meer in die arm van de Brienenoord.'

Zo was het. Achter de begraafplaats de hel van de auto's. Naar de Brienenoordbrug. Het leek een onafgebroken ren van waanzinnigen naar Brabant. En een zelfde waanzinnige ren van Brabant naar het noorden. Ik weet dat het zo gegroeid is, dat het nooit kan worden teruggedraaid. Dat de mens leeft van zijn gewriemel. Van zijn onrust.

En op die begraafplaats ziet een mens opeens zijn eigen waanzin. Beseft te hebben geleefd om te bezitten. Beseft, niet tevreden te zijn met zijn plaats in de schepping. Want er is hem niet meer toegestaan dan aan het dier en het gewas. Die zijn tevreden met hun plaats, nemen niet meer uit de schepping dan hun is toebedeeld. Het dier vreet niet tot het er ziek van wordt, zoals de mens doet. Het gewas zuigt niet meer sappen uit de grond dan het nodig heeft. De mens? Hij boort en

pompt en delft. Veel meer dan hij verteren kan. En sleept het over de aardbol heen en weer. Zoals daar over die brug van Brienenoord.

Ik liep heel langzaam over de paadjes tussen de rijen graven. Echtparen in grafstenen. For better and worse in steen. Voor goed en slecht met een verroest hekje erom. De namen zijn vervaagd; de data van geboorte en overlijden deden me opeens denken aan dunne touwtjes waarmee die mensen nog waren verbonden met de wereld. Heel dunne touwtjes op het punt om te breken. Wanneer zullen zij niet meer met ons verbonden zijn? Heeft Sartre gelijk? Zijn onze zielen voor eeuwig opgesloten in een vensterloos hok zodra niemand op aarde meer aan ons zal denken? Zodra niemand meer over ons zal praten, noch onze naam uitspreken?

Ik sloot mijn ogen. Debout les morts! En het was alsof ik de jongste dag meemaakte. Zij rezen op. Een hele joodse stad rees op uit haar dood. Zij praatten en lachten en huilden. Zij hielpen elkander en beroofden elkander. Zij vrijden en haatten. Zij intrigeerden en offerden zich op. Zij huilden van vroomheid en zij lachten om God en Zijne inzettingen. Zij drukten onbeschrijfelijk ontroerd de ogen toe van een te vroeg gestorven kind en zij deden liederlijk en vies in hun paring.

Rust weer, doden!

Ik zag hen opeens weer gaan liggen. Als een kudde die zich te slapen legt op moeder aarde. Ik zag de grafstenen weer oprijzen, ik zag de verroeste ijzeren hekken weer opklappen rond de plaatsen die zij beschermden. Het geboomte schoot weer omhoog. Een zachte wind suizelde wat.

En in de ronding van de oprit naar de brug krioelden

in hun auto's de kinderen en kleinkinderen van deze stad. En tussen hen zullen er enkelen zijn die straks worden begraven op deze joodse dodenakker.

Ook ik . . .

Ik keerde terug naar de taxi. De chauffeur was er niet. Ik keek rond, ik begon te zoeken. Opeens zag ik hem. Hij repte zich over het brede middenpad van de begraafplaats. Naar het hek waar ik op hem wachtte.

'Neem me niet kwalijk, meneer. Ik had ook effe behoefte om te kijken,' zei hij een beetje buiten adem.

'Hebt u joodse familie?' vroeg ik.

'Nee. Ik heb helemaal niks. Nooit gehad. Een weesjongen, meneer. En dan naar zee. Jarenlang naar zee. Een tros meiden, je hele leven lang, maar niks van je zelf. En nou, met zestig jaar, ook geen meiden meer. Niks meer.'

Ik stapte in de taxi. Hij reed. Sprak niet meer. Ineens was er de opwelling. Ik zei: 'Breng me naar huis. Naar Wassenaar. Als we er zijn wijs ik wel waar ik woon.'

'Oké! Dat is tenminste weer een breuk in de sleur.'

Hij reed snel en efficiënt. Een uur later stond ik voor mijn huis in Wassenaar. Ik gaf hem een ruime overtip. Dat deed hem breed glimlachen. Toen zei hij: 'U zal het wel vreemd gevonden hebben daarnet. Een christenchauffeur die rondscharrelde op een joodse begraafplaats. Niks vreemd. Ik heb effe wat doden van jullie geleend. Zelf heb ik er ommers geen!'

Ik knikte nadenkend. Toen gaf ik hem een hand. Wat langer dan gebruikelijk. En zei: 'Ik heb het begrepen. Ik heb het vreselijk begrepen.'

Ik betrapte me zelf erop dat ik zijn auto nastarde totdat hij om de hoek verdwenen was.

Chaim kwam zaterdag niet. Hij brandde blijkbaar niet van verlangen te weten wat een jood is. Ik wacht dus maar totdat hij nieuwsgierig wordt naar de wijsbegeerte en ethica van zijn oude heer.

Debbie had me intussen verteld dat hij met Francina naar Brussel zou reizen om in een kostbaar paasweekend uit te rusten van zijn regeringsfunctie over het kosmetische rijk.

Het heeft me pijnlijk getroffen dat mijn oudste zoon mij dat niet durfde zeggen toen ik hem in zijn troonzaal bezocht. Francina's billen zijn toch machtiger dan het 'Eert uwen vader en uwe moeder.'

Mijn Debbie heb ik nu ook gerustgesteld. Ik heb Chaim onmiddellijk na zijn terugkeer getelefoneerd. Ik heb hem gezegd dat er niets valt te fusioneren zonder mijn toestemming. Nog steeds bezit ik dertig procent aandelen van het kosmetische rijk. Dat is voldoende om zonder commissariaat mesjoggene beslissingen te verhinderen. Debbies ogen glinsterden toen ik de hoorn weer op het toestel legde en ze gaf me twee klinkende zoenen. Links en rechts op mijn nog gladde wangen. En ik trok haar naar me toe en stoeide wat met mijn neus en lippen in haar zachte hals.

'Ouwe dwaas,' zei ze geveleid, 'houdt het dan nooit bij je op?'

'Godbewaar,' heb ik geantwoord, 'als ik geen boter, meer kan kauwen is het pas over.'

'Dat zeggen de boeren,' lachte ze.

'God zegen dan de boeren voor hun levenslust,' zei ik weer.

Voorlopig is dan mijn sjah-in-sjah behoed voor een dwaasheid. En ik ga de komende weken die hele fusie-

kwestie op mijn gemak besnuffelen. Is mijn eerste impuls en Debbie's tegenzin fout, dan zal ik Chaim weer op het schild heffen en de jonge aanvoerder erkennen.

Vanmorgen heb ik in mijn tuin gewandeld. Groen is er nog niet, want ik mag weer eens iets meebelevén. Het koudste en meest zonloze voorjaar sinds weet ik veel. Ik blijf de meteorologen van De Bilt hardnekkig geloven, omdat ik hen niet kan tegenspreken door gebrek aan gegevens. En niet alleen geloven – ook ontzag hebben. Hoe kan een mens dat allemaal uit elkaar houden. Depressie zus tegen hogedrukgebied zo. Maar enfin, weten zij veel van zeep en al die dingen waarmee een vrouw tevergeefs haar jaren tracht te verbergen.

De kou joeg me de tuin uit en naar de stad. En de kou gaf me de ingeving om mijn jongste zoon David eens te gaan opzoeken in zijn atelier te Amsterdam. David woont niet meer bij ons. Want David is vierentwintig jaar en op zijn bijbels 'gewon' ik hem toen Debbie tweëndertig was. Dat was in 1942 toen de schaduw van de psychopaat Europa verduisterde. Gezegend zij de ondergrondse. Gezegend de christenen bij wie mijn Debbie was ondergedoken. Het zijn onze beste vrienden geworden en gebleven.

David huist in een onbewoonbaar verklaarde woning. Daar heeft hij ook zijn atelier. Het is een beste jongen maar hij doet modern. Modern betekent in dit wereldje lange haren en een onverzorgde baard. Fris gewassen is mijn David wel, want Debbie heeft hem een paar keer bij zijn armen gepakt en de deur uitgezet. Op vrijdagavond. 'Ga je wassen, gazzer. Schoon aan m'n sjabbestisch.'

Ik weet niet of de liefde voor zijn moeder of de kippe-

soep heeft overwonnen, maar hij kwam schoon en fris terug voor het vrijdagavondmaal. En dat is zo gebleven. Zo modern is David nog niet om zijn moeders vrijdagavond te willen missen.

Ik trof er een vriend van hem aan. Wat schrok ik toen ik de deur geopend had. Daar hing een jongeman met lange haren in een diepe stoel. Een afschuwelijke meid, een weerzinwekkende meid. Als hij zijn baard had laten staan, zou hij op een bijbels dorps hoofd geleken hebben. Zoiets was dan curieus en aanvaardbaar geweest en een duizelingwekkend terugrollen van de historie.

David schoot als een stalen veer overeind. Een warm gevoel kwam over me, want ik heb een knappe jongste zoon. En eenmetervijfentachtig lang zoals ik.

‘Ha, die vader.’

Zijn spontane begroeting kon niet ontstaan zijn door een onverwachte kans geld ter leen te kunnen vragen. Zijn werk is goed en wordt behoorlijk betaald. Bovendien vermoed ik altijd financiële samenzweringen tussen mijn Debbie en mijn David. De sprong van David was dus vreugde. De manmeid was ook overeind gekomen. Hij mompelde zijn naam naar buiten langs een bibberende sigaret. Na een paar minuten vernam ik dat hij Egbert Jan weet-ik-veel heette.

‘Kom hier zitten, vader.’

David bracht me naar zijn eigen stoel, wapperde eerst verwoed met een krant om de zitting af te koelen. Hij weet dat ik een hekel heb aan de toegswarmte van een ander. Toen zat ik. Een beetje cynisch naar die geslachtloze kijkend, een beetje snel loerend naar de gipsmodellen van David.

‘Een drankje, vader?’

‘Wat heb je in huis?’

‘Ja, wat heb ik in huis,’ peinsde David hardop, ‘bier, eh, vermout, eh, jenever, eh, Campari, eh, tomatessap, eh, . . . bier.’

‘Heb je al opgenoemd. David, heb je niet een doodgewoon kop koffie?’

‘Koffie heb ik wel, maar ik heb maar één kopje. Met een barst en een scherf eruit.’

‘Waarin had je dat drankwinkeltje willen serveren, David?’

‘In glazen natuurlijk.’

‘Nou, gammer, schenk je die koffie in de glazen. Waar zit je verstand?’

David begon te rommelen in een zijbeuk van zijn atelier. Hoe het bouwkundig in elkaar zat, weet ik nu nog niet. De manmeid keek met groezelige ogen star naar mij en de sigaar, die ik vakkundig ‘besneed’.

‘Ook een sigaar, jongeman?’ vroeg ik.

‘Dank u, dat is kapitalistisch,’ zei hij met een stem uit de Pieter Jelles-periode, ‘shag, zware shag. Dat kan er net af. En dat is proletarisch,’ antwoordde Karl Marx.

‘Verdient u nog niet veel?’ informeerde ik welwillend.

‘Nee, mijn werk is te opstandig, te fel. Mijn tijd is er nog niet.’ Hij klemde zijn kaken opeen, schudde zijn manen, neep zijn ogen en verscheurde daarmee die vuige uitvreter met zijn sigaar tegenover hem.

‘Mag ik uw werk bij gelegenheid eens zien?’ vroeg ik nog welwillender omdat mijn sigaar me smaakte en ik Davids koffie begon te ruiken.

‘Dat kan nu wel,’ zei hij, ‘ik heb werk bij me. Vanmiddag ga ik dat weer eens tonen aan een van de krantenslaven.’

Hij stond op. Heel wat vlotter dan daarnet. Op zijn rug gezien een normale vent, zonder die vieze haren mischien zelfs een interessant gezicht.

David kwam binnen met drie glazen vol koffie. Hij glimlachte breed, zoals een baker met de boreling in een christelijke, historische streekroman.

‘Nou zult u wat proeven, vader.’

Ik keek blijkbaar wat bedenkelijk, want hij vervolgde: ‘Wees maar niet benauwd, wees maar niet benauwd. U overleeft het wel.’

‘Heus?’ vroeg ik, ‘moet ik je niet onterven na de eerste slok?’

‘Ten eerste is er geen notaris in de buurt en ten tweede smeekt u straks op uw knieën om meer.’

‘Veeg dan eerst de vloer een beetje aan. Ik heb mijn goeie pak aan.’

Ik dronk. De koffie was goed. Gezegende Debbie, ze heeft mijn jongen geleerd prima koffie te zetten. Dat het uit porselein voortreffelijker zou hebben gemaakt was de schuld van het glas. Koffie is alleen in porselein op zijn plaats.

Egbert Jan weet-ik-veel kwam ook weer binnen. Eerst goot hij zijn koffie in zijn keelgat. Een bruit met een koksmaag. Toen knikte hij tevreden, draaide een zwaar proletarisch shagje, hing dat op in de hoek van zijn mond. Vervolgens opende hij een tekenportefeuille. Opeens was hij de afslager van een kunstveiling en de man die de stukken toont aan het publiek.

‘Dit heet moderne werker,’ riep hij. Zijn ogen vonkten nu, het groezelige was eruit. Een vreemde knaap.

Ik keek. In het midden van het aquarelpapier ontplofte een brisantbom. Het hart van de uitbarsting was goud-

kleurig, daaromheen uitschieters in roze en bloedrood, in de spitsen vage contouren van een fabrieksschoorsteen, een machine, een sikkkel, een hijskraan en een radiator van een auto. En daaromheen stukken van een liefelijk landschap met graan en vee.

Ik keek lang. Hij bleef het geduldig omhoog houden.

‘En?’ barstte het dreigend los uit zijn mond, terwijl het shagje op de vloer tuimelde.

‘Niet gek,’ zei ik welwillend knikkend op oude-herenmanier.

‘Nee, helemaal niet gek,’ riep hij opgewonden, ‘dat is wat anders dan die eeuwige smid met z’n aambeeld en hamer en schootsvel. Dit is ’t. Dit, dit!!’

Ik mocht hem opeens wel lijden, ondanks die verschrikkelijke roodblonde haren.

Snel legde hij de aquarel neer. Hield de volgende omhoog.

‘De passie,’ riep hij.

Twee brisantbommen. In elkaar overgaand in liefelijke kleuren met hier en daar erdoorheen diepzwarde plekken.

‘Wat betekenen die?’ vroeg ik werkelijk met diepe belangstelling.

‘Wat? Oh, die zwarte gevoelens? Dit is de duivel der onreinheid. Dat noemt David “de Asmodee”!’

Ik knikte langzaam, vergat aan mijn sigaar te trekken. Bliksemsnel hield hij de volgende prent omhoog.

Hij gromde: ‘De dood.’

De dood was getekend als een bruingele vlek met diepzwarde plekken op een grasgroen veld.

‘Verklaar me die tekening, jongeman. Die zie ik niet zo onmiddellijk.’

‘Hier. De zwarte plekken zijn de oogholten, de tandeloze mond, dat bruingle is de oude schedel, het groen is het eeuwige leven. Want de dood leeft op het eeuwige leven.’

Ik keek naar hem op. Ik zag zijn haren niet meer. Ik zag zijn ogen, zijn verbeterde mond, zijn harde kaken. Een apostel na een boetpredikatie. Opeens werd zijn gezicht weer alledaags, de manmeid.

‘En,’ vroeg hij fel. ‘En? Daarvoor moet ik op mijn knieën voor die kunstsjaggeraars. Met hun volgevreten pensen en streepjesbroeken. Daarvoor moet ik smeken om een plaatsje op een expositie. De vuile ellendelingen!’

Toen greep David in. Hij geneerde zich voor zijn emotioneerde vriend.

‘Hé, Egbert, mijn vader is onschuldig. Wil je daar even aan denken. Hou je kruit maar droog voor vanmiddag.’

‘Neem me niet kwalijk, meneer,’ zei Egbert Jan nu, terwijl hij nerveus een shagje begon te draaien.

‘Ik neem u niets kwalijk, jongeman. De jeugd moet opstandig zijn en een plaats opeisen. Doen jullie dat niet, dan gaat de maatschappij stilstaan. Uw werk kan ik waarderen.’ En opeens hoorde ik een bekende stem.

‘Morgen, Marcus Koerlander.’

Ik keek een beetje verwonderd rond, toen naar de kamerdeur die langzaam openging. In de deuropening stond de Engel des Heren. Hij droeg weer die witte strenge toga, zoals die eerste keer in dat restaurant.

Ik was zo geschrokken dat ik vergat zijn begroeting te beantwoorden. Hij vervolgde: ‘Mooi, mooi, oude heer Koerlander. Heel ernstig gesproken, waardig maar toch aanmoedigend. Maar wat heeft die jongen daar-

aan. Kijk eens naar zijn broek. Rafels. Zijn schoenen, scheefgelopen. Maar ook in maanden niet gepoetst. En zijn das. Als een touw. Een kunst dat die kunstkopers zo'n jongen in de hoek drijven. Onverzorgd-zijn betekent in deze maatschappij een achterafplaatsje. Marc Koerlander, wat heeft die jongen aan je gesjmoes tegen hem en in je zelf. Hij kijkt misschien wel zo groezelig van de honger. Vooruit, Marc Koerlander, koop. Geef die jongen nog een duwtje. Hij komt er wel, maar hij moet eerst leren dat hij niet met kousen en schoenen aan bij ons in de hemel kan stappen.'

Ik glimlachte, maar de Engel des Heren verdween op hetzelfde ogenblik. Misschien glimlach ik te gemaakt of heeft hij te weinig tijd. Hoeveel mensen zou hij in één uur moeten aanporren om eens iets goeds te doen?

Ik keek op mijn horloge. Twee uur.

'Jongeman,' zei ik ernstig opkijkend, 'die aquarel "De dood" wil ik kopen. Hoeveel?'

Voordat hij kon antwoorden stond de Engel des Heren weer in het deurgat. Riep: 'Dwaas! Waarom juist "De dood"? Leef, het is uw tijd nog lang niet. Koop "De werker"!'.

En hij was weer onmiddellijk verdwenen. Waarom 'De werker'? Waarom niet 'De passie'? Blijkbaar omdat hij me toch te oud vond voor de hartstocht.

Ik gehoorzaamde weer eens niet. Ik wilde 'De dood'.

'Tja, dat is nou moeilijk,' zei Egbert Jan weet-ik-veel, 'u bent de vader van David.'

'Je moet vragen wat je de kunsthandel ook zou vragen. Ik wil geen reducties omdat ik Davids vader ben.'

'Is tweehonderd gulden te veel?' vroeg hij vol verwachting.

Ik stelde hem niet teleur. Leef en laat leven.

‘Akkoord. Tweehonderd gulden. Laat hem inlijsten. Dat betaal ik er vanzelfsprekend bij. En hier is honderd gulden handgeld.’

Ze lachten beiden opgelucht, David en Egbert Jan. David riep trots: ‘Vadertje, hè!’

Egbert Jan knikte langzaam en dankbaar. Net als het poppetje van de zending, zodra men er een centje in heeft gestopt.

Het was twee uur vijftien minuten. De kunstkooper-weldoener stond waardig op. Zijn Debbie riep. En naar Wassenaar was het nog een behoorlijk eind. Met bus en trein en bus.

30 april. Koninginnedag. Zon. Oranjezon zeggen de monarchisten. Morgen 1 mei, óók zon, zeggen de roden. Zij beweren het omdat de jongens van ‘Kaanen-mie’ het voorspeld hebben en omdat zij het vurig hopen. Waarom? Kan men de vreugde van de arbeid niet intens beleven op een grauwe dag en met de kachel nog aan? Mesjogge gedachten zo ’s morgens in de zon van je tuin. Maar wat moet je anders doen als rentenier en op koninginnedag? En wachtend op mijn Debbie met haar koffie en koninginnettaart? Debbie is vurig Oranje. Zo vurig, dat ik haar op de trouwdag van Prinses Beatrix voor Kaat Mossel heb uitgescholden. Dat was toen wat. Ze zat bijna de hele dag gekluisterd voor de televisie. En precies als de meeste Nederlandse vrouwen gecharmeerd door het gezicht van prins Claus. Haar commentaar overstemde bijna dat van de tv-jongens. Speciaal wanneer ik zo nu en dan eens in de huiskamer stapte om te zien hoe haar trance zich ontwikkelde.

‘Wat een schatzeponempie heeft ze toch. En hij? Hij valt me enorm mee al is het een Duitser.’

Ik ertegenin. Niet tegen de prinses, niet tegen de prins. Maar samen met de rabbaniem.

‘Ze hebben gelijk dat ze niet in de kerk wilden zijn.’

‘Wie?’ vroeg Debbie, terwijl ze een slok van haar koud geworden koffie nam.

‘De rabbaniem,’ antwoordde ik.

‘Doen we er goed aan Oranje onze rug toe te keren? Is dat onze dank voor drieëneenhalve eeuw vredig leven? Ja, die Russische en Poolse en Duitse joden en al die vervolgden, ja die zou ik groot gelijk geven. Maar hier?’

‘Meer dan honderdduizend. Hier!’ zei ik schor. Want ik dacht aan de tientallen die ik nooit meer zal zien. Ik dacht aan mijn broer Ruben, die alleen en treurig leeft in Rotterdam. Alleen en opstandig omdat zijn vrouw en kinderen gebleven zijn in een van de Teutoonse vernietigingskampen.

‘Daaraan is dat kind toch niet schuldig? En Israël heeft toch weer een gezant in Bonn? En ze doen toch veel zaken met de moffen?’ Debbie sprak nerveus, maar vergat niet te kijken. Het sprookje van Doornroosje en de prins. Het sprookje dat de mensen vertedert.

‘Geld wast bloed niet af,’ zei ik.

‘Doen ze het weer niet goed in Eretz,’ riep ze fel. Want mijn Debbie is ook zioniste en lid van de WIZO.

‘Ik weet het niet,’ bekende ik.

‘Juist, je weet het niet. En dan een troep jidden over heel de wereld doet zaken met de moffen. Voor die wast geld het bloed wél af. En ze reizen door Duitsland en Oostenrijk.’

‘Vind jij dat normaal?’ Ik werd langzaamaan boos.

‘Ja. Het is nu twintig jaar geleden. En hier in Holland gaan de gojim naar de Costa Brava. En Spaanse arbeiders komen hier werken. En denk je dat er nog één aan Alva en Filips de Tweede denkt? Nou?’

‘Het zijn gevoelens,’ verweerde ik me dof.

‘Ja, gevoelens. En niets meer. Ja. En welke hand heeft God zelve in ons drama gehad?’

‘Wat bedoel je?’ Ik stond op en staarde naar buiten.

‘God nam zes miljoen joden. Daarna gaf God troost. Hij gaf Israël terug en bouwt een nieuw volk. Dat is zo groots dat de prinses en haar man daartegenover in het niet zinken. En dat is dat. Laat me met menoege kijken. Ik hou van de koningin. Een fijne moeder en een goede vorstin voor ons, de overgeblevenen.’

Ik wilde nog wat zeggen, maar Debbie keek resoluut naar het sprookje. Luisterde naar de dominee die sprak over de smalle weg. Telkens weer. Een beetje vervelend omdat hij met zijn smalle weg leek op een ambtenaar van het ministerie van Waterstaat. En in mijn tuin op koninginnedag overdacht ik dat allemaal nog eens. En ik dacht aan mijn Debbie, mijn leven. Daarom stond ik langzaam op, haalde de Nederlandse vlag uit de dekenkist in de hall. En hees die vlag. Voor mijn Debbie. En terloops voor het koningshuis. Koppige verbeterde oude jood!

4 mei. Het weer was onaangenaam geworden. Af en toe regende het. Die kleine hittegolf moest worden betaald zoals alles in dit leven.

Die avond zouden we weer de doden herdenken. Allen die gevallen waren onder de furor Teutonicus.

Hoeveel keren in de geschiedenis is de Teutoon woe-

dend geworden? Wanneer zal de tijd gekomen zijn dat zij die woede niet meer koelen op hun burens maar elkan- der opruimen? Karel de Grote, wel geen Teutoon, maar ook zo'n lieverd, was juist zo goed begonnen met de Saksers, die niet zo vlot christenen wilden worden. Vreemd, zo'n marsorder.

'In de naam van Christus ruim ik jullie op.' Er zijn meer van die zonderlingen geweest, zelfs een Heilige Vader die de Albigenzen niet mocht. Aan zijn mars- order voegde hij toe: 'Een beetje wreedheid mag wel.'

Vreemd, vreemd, vreemd, op de maat van mijn stap- pen door mijn huiskamer herhaalde ik dat telkens weer. Ik liep naar de voorvensters van mijn woonzaal. Keek naar de voortuin. Ik liep naar de achtervensters van mijn woonzaal, keek naar de achtertuin. Toen verander- de ik van koers, liep naar de glazen zijdeuren van mijn woonzaal. Keek naar de zijtuin. Opnieuw de voortuin, opnieuw de achtertuin, opnieuw de zijdeuren. En weer zo'n slachtmeester in mijn gedachten. Djengis-Chan, Filips de Tweede, Napoleon. Tjonge, tjonge, hoeveel ken ik er niet en hoeveel ben ik er vergeten. De geschie- denis krioelt van mannen en vrouwen die mensenlevens niet tellen. Veel minder dan een aannemer zijn vracht- wagens met grind. Op en neer, op en neer door mijn doorgebroken woonkamers, mijn woonzaal.

Ik had Debbie niet gehoord. Plotseling haar stem: 'Wanneer je uitgewandeld bent, ga ik koffie inschenken.'

Het had de uitwerking van het 'ho knol' van een voerman. Ik stond stil, midden in mijn parcours, tussen de schouw en de porseleinkast.

'Ik dacht,' zei ik een beetje onbenullig.

'Jij denkt altijd.'

‘Ja, gelukkig wel. Maar ook aan jou.’

‘Nou ja, zo terloops. Een man moet ook eens een keer aan zijn aardappelkookster denken,’ zei ze een beetje venijnig.

‘En aan zijn koffiezetster. Vooral als ze treuzelt.’

‘Is meneer mijn patroon niet tevreden? Is meneer mijn patroon aan het verdorsten en de ondergang nabij?’ plaagde ze.

‘Debbie, hou je van me?’

‘Ja, maar eerst zal ik je maag tevredenstellen, dan kan je daarna m’n liefde beter beantwoorden.’

En weg was ze. Debbie kan me wel aan. Een bijzonder prettig gevoel, want een vrouw zonder esprit is een koe.

Toen dronken we koffie en ze vroeg:

‘Ga je naar Ruben?’

Ik knikte bevestigend. Ik geloof dat ik altijd knik wanneer ze op de vierde mei vraagt of ik naar Ruben ga. En ik vraag daarna altijd: En jij gaat naar Judith? Waarop ze altijd heftig en verheugd vele malen knikt, want ze heeft dan meestal een koekje in haar mond. Zo ontstaan de gewoonten van echtelieden, zo ontstaat de herinnering en de weemoed als een van beiden er niet meer is.

Regen. En koud. De avond van de vierde mei.

Om vijf uur was ik bij Ruben. Hij zat al op me te wachten met zijn aperitiefjes. Jenever voor hem, sherry voor mij en advocaat voor zijn huishoudster.

‘Daar ben je dan,’ zei Ruben zoals gebruikelijk.

En ik antwoordde ook zoals gebruikelijk.

‘Daar zijn we dan.’

En de huishoudster kijkt dan altijd wat geschrokken

van dat 'we'. Ze is hartelijk en gastvrij, maar het idee dat het 'we' op een kwade dag voor haar zou betekenen dat ik met Debbie en de kinderen op bezoek kwam, brengt haar een seconde uit haar evenwicht. Dan hoor ik haar denken.

'Gott oh Gott, waar haal ik opeens een diner voor vijf mensen vandaan?' Maar het pluralis majestatis ben ik alleen. Goddank, dacht ze, soep, Wiener schnitzel en flensjes toe is meer dan voldoende.

Ruben stond op. Schudde me langdurig de hand alsof hij me in dertig jaar niet meer had gezien of omdat ik voor goed zou emigreren.

'Ga zitten, ga zitten, Marc.' En zonder te vragen schonk hij onze glazen vol. Wij hieven ons glas op. Ik werd even afgeleid door het advocaatje met slagroom van de huishoudster dat al gereedstond. Ze kon dus weer niet meedoen met onze heildronk, 'Lechajim'. En zoals altijd zwaaide ze wat op en neer met haar glaasje, als de rondenteller bij een autorace.

Na zijn eerste slok zonk Ruben weg in zijn opstand tegen alles. Hij leeft sinds zijn tijd bij de ondergrondse in een soort trance. Er deugt niets van onze samenleving. De helft van de mensen daarin is misdadig, de andere helft stom en lui. Zijn huishoudster hoort nergens bij. Zij verzorgt hem als een moederdier en ze is eigenlijk een deel van hem zelf. Rubens wereld bestaat nog maar uit één mens. Dat is Ruben. Wat hij bezat en hem dierbaar was is gebleven in de kampen van het Ge-Hinnom.

Ruben praatte mechanisch geïnteresseerd. Vroeg naar mij, naar Debbie, naar Chaim en Francina, naar David en Judith. Op de juiste tijd zei hij: 'Tjonge, tjonge, och, och, prachtig, prachtig,' maar zijn ogen waren naar bin-

nen gekeerd omdat hij dacht aan zijn Esther en zijn kinderen. Omdat hij ze zag in de vlammen van de crematoria en hun doodsstrijd meebeleefde.

Soms is hij weer dicht bij de werkelijkheid. Vooral aan tafel. Als een overdreven gastvrije Arabische sjeik controleren zijn ogen of er voldoende is. Of mijn soepbord goed is gevuld, of mijn schnitzel een voldoende groot oppervlak heeft, of de huishoudster voor vier soorten groenten heeft gezorgd. Of ik minstens drie flensjes dik met confituren verorber en of ik ook minstens twee grote glazen Châteauneuf-du-Pape volledig uitdrink. Arme beroofde Ruben. Van een gulle bezorgde familievader veranderd in een mensenhater, die innerlijk blijft roepen om wraak en de orde Gods niet begrijpt.

Acht uur. De minuten van de doden.

Ruben stond in de hoek bij de schoorsteen. Bij het lichtje voor zijn doden. Geen elektrisch lampje, maar levend licht uit zuivere olie, dat dag en nacht brandt.

Ruben had zijn tallith over zijn hoofd, het gezicht erdoor verborgen. Langzaam wiegde hij zijn bovenlichaam op en neer. Zo zegde hij Kaddisj voor zijn doden.

En daarna.

Hij vouwde zijn gebedsdoek op.

Kuste haar eerbiedig.

En vloekte. Hartstochtelijk en fel.

'God verdoeme! God verdoeme ze allen tot in eeuwigheid. En dat het vergoten bloed kome over hun hoofden. En over hun kinderen en kindskinderen. Tot de dag des oordeels!'

Ik stond naast de huishoudster, zoals ieder jaar. Ik zag weer haar van angst vertrokken gezichtje over deze vreselijke vervloeking. En ik zag weer, zoals ieder jaar,

de wraaklust en de bloeddorst en een fleem van waanzin in de ogen van Ruben.

‘Gods wil, Ruben,’ zei ik.

‘Waarom?’ beet hij me toe, terwijl hij langzaam op me afkwam, ‘waarom?’

‘Dat weet ik niet, Ruben.’

‘Zeg dan niets als je niets weet!’

Hij was nu bij me. Keek naar me op, want Ruben is een kleine breedgebouwde kerel. Zijn ogen gloeiden, terwijl hij langzaam zijn vuisten naar me ophief. Vlak voor mijn mond.

Ik keek terug in die gloeiende donkere stenen. Koel en beheerst. Want ik begrijp de broeiende wraaklust en de opstand niet die Ruben verziekt. Zij zijn opium voor hem en zij zullen hem verteren.

Waarom was ik in die seconden weer zo koel en beheerst? Omdat ik een praktisch karakter heb. Wat heeft vervloeken voor zin. Luistert het Opperwezen naar deze lugubere wensen? Zal hij een volk vernietigen omdat ergens een man door zijn verdriet zijn zelfbeheersing verloor? Nee, dat doet de Almachtige niet. De huishoudster snelde de kamer uit. Ze ging iets kalmerends halen uit het medicijnkastje. Zo doet ze ieder jaar, zo doet ze dikwijls wanneer Ruben een woede-aanval krijgt. De vuist schudde. Zijn ogen neep hij, zijn mond werd een streep.

‘Lauwe westerstrander!’ beet hij me toe.

Dat was naar Rubens mening het ergste wat hij zijn broer kon toeroepen. Zoon der lauwe westerstranden. Geen zoon der woestijn, geen reïncarnatie van een krijgsoverste van Israël, geen man van het zwaard. Het is goed zo. Ruben hoeft niet te weten dat ik wel een man

van wapenen was in die jaren van '43 tot '46. Ook mijn kinderen horen dat niet te weten. Mijn Debbie niet, hoewel ze het vermoedt.

Ik wil in hun ogen geen flikkering van schrik zien dat er bloed kleeft aan hun vaders handen. Ook wil ik geen bewondering zien. De held uit de maquis, nu weer thuis als rentenier, zakenman en grootvader. Dat neerschieten van mij onbekende mannen draag ik alleen. Dit praktisch doden past bij mijn aard. Er is maar één middel tegen vervolging en tortuur. Dat is gewapend verzet. Ik vond dat in Frankrijk, waarheen ik was gevlucht nadat ik Debbie en de twee oudste kinderen goed had kunnen laten onderduiken. En nadat ik mijn Debbie opzettelijk had bevrucht. Opdat er een nazaat méér zou kunnen zijn. Een gevulde baarmoeder méér om Israël te kunnen herbouwen.

‘Goed, Ruben. Ik ben dan maar een zoon der lauwe westerstranden. Goed, jongen. Maar doe die vuist nu maar weg. Een bloedneus slaan wil je me toch niet.’

‘Wat deed je in Frankrijk?’ schreeuwde hij. Zijn razernij begon zich te ontwikkelen. Ik ken dat. Iedere vierde mei is dat al zo geweest.

‘In de zon zitten en wijn drinken. En mijn leven redden,’ antwoordde ik.

Opeens sloeg hij een vaas van de tafel. De huishoudster kwam hijgend de kamer binnen. Met de broomdrank, want in een pilletje zou hij misschien stikken door zijn drift.

Toen liep hij verdaasd op en neer. Zijn ogen werden vochtig, een snik barstte los. Zijn schouders begonnen langzaam te schokken, steeds heftiger, het snikken probeerde hij te onderdrukken. Zijn gezicht verborg hij

achter zijn handen. Een stoer beeld van een man in verdriet.

Ik pakte hem bij de schouders, leidde hem naar zijn stoel. Drukte hem zachtjes neer. Toen leunde hij met het hoofd achterover, het gezicht nat van tranen.

Dodenherdenking. Zonder stille omgang. Zonder beierende klokken. Zonder lastpost.

Shaddaï, schenk hun zielen rust en vrede.

Want zij waren onschuldig.

Dat was het dat ik bidden kon. Mijn lippen bewogen niet.

BOEK II

Er is geen gisteren, er is geen morgen

Er was een tijd toen men elkander iets berichtte door keelklanken. Daarna kwam het woord. Toen de afbeelding. En nu is er woord en beeld samen in zo'n overvloed dat men het liefst zijn oren zou dichtstoppen en zijn ogen bedekken. Judith mijn dochter heeft blijkbaar die neiging niet. Ze hoorde en ze keek veel. En ze dacht.

Debbie lag nog wakker toen ik thuiskwam na het bezoek aan Ruben. Ze vroeg niet hoe Ruben het maakte, omdat ze vol was van haar eigen zorgen.

Ze wachtte wel totdat ik in het makkelijke stoeltje bij haar bed had plaatsgenomen om nog wat te praten. Dat doen we al jaren. Zij in bed, ik in het stoeltje en om de idylle te vervolmaken de staande schemerlamp stralend op onze huwelijkse staat.

Toen: 'Judith, wil weg.'

'Waarheen?'

'Naar Vietnam.'

'Wanneer?'

'Als ze klaar is. Volgende maand haalt ze haar arts-examen. De maand daarop wil ze gaan.'

'Dat is juli.'

'Ja. In juli. Breng kinderen groot.'

'Heb je ze groot gebracht om bij je te houden? Kom, kind, wees wijzer. Zijn wij bij onze ouders gebleven?'

'Nee. Maar hoe kan men? Naar de rimboe.'

Debbie begon te snikken. Ik kreeg die avond wel mijn portie tranen. Goed, ik kan ertegen. Mijn nuchterheid verlies ik niet gauw.

'Hoe kwam ze op het idee, Debbie?'

'Die persfoto's. Gisteren zag ze er een van een Vietnamese vrouw, vluchtend met haar kind op de rug. Een bebloed gezichtje. Ook het kind was gewond.'

'Kan je Judith begrijpen door die foto?'

'Ja,' fluisterde Debbie.

Ze ging op haar rug liggen en staarde naar het plafond. Ik knikte langzaam voor me heen. Ondanks mijn medegevoel met het mishandelde Vietnamese volk begon ik te peinzen hoe ik Judith zou kunnen terughouden om mijn Debbie verdriet te besparen. Ik hield mijn ogen gesloten, dan kan ik beter nadenken. Debbie dacht dat ik in slaap sukkelde. Daarom zei ze:

'Marc.'

'Ja.'

'Ik dacht dat je sliep. Ben je moe?'

'Ik sliep niet, maar ik ben wel moe.'

Debbie sloeg de dekens op en stapte vlug uit bed. Zij is nog bijzonder lenig. Ze loopt en beweegt elegant, ze is in alles bekoorlijk. En dat is ze niet omdat ze mijn Debbie is maar omdat ze fysiek niet ouder is dan nauwelijks veertig. En dat is jong in deze eeuw.

'Wat ga je doen, Debbie?'

'Een pilletje nemen. Anders doe ik geen oog dicht.'

Ik stond op. Liep haar na en pakte haar bij de schouders.

'Wen niet aan dat vergif. Ga weer naar bed,' zei ik.

Ze keek me vragend, wat onderzoekend aan.

'Ik kom even bij je liggen totdat je slaapt,' vervolgde ik.

'Heus?'

'Heus!'

En Debbie lag in mijn armen. Zachtjes snikkend om Judith die ze verloren dacht. Om haar drie kinderen, die volwassen waren en haar niet meer nodig hadden. Daarom lag deze verdrietige moeder in de armen van de voorbijganger. Omdat van die voorbijganger een rust uitgaat die beter en menselijker is dan de brouwsels van de alchimisten.

Terwijl Debbie gepasseerde nacht rustig sliep, lag ik enkele uren wakker. De zaken van Chaim bevochten in mijn hoofd de voorrang boven Judith. Hoogstwaarschijnlijk omdat ik mijn dochter nog niet gesproken had.

Daarom reisde ik naar Amsterdam om eens met oude zakenvrienden te praten. Voor acht uur had ik ze getelefoneerd. Ik vouwde mijn ochtendblad open. Iets dwong me de onbenullige binnenlandse politiek over te slaan en ik las financiën. Het koersblad deed me denken aan de muur van een Oudperzische tempel waarop rijen na rijen vreemde tekens. Een taal voor de onderzoekers. Een aparte wereld.

De beurs van New York zwaar gekelderd. De beurs van Amsterdam blijft een teringlijder. De krantenjongens huilen niet omdat ze zelf iets hebben verloren maar omdat het van hen verwacht wordt. Als iemand grootkapitalist is en hij vindt in zijn krant alleen koerslijsten die belangrijk lager zijn dan de vorige dag is hij niet in zijn sas. Hij wil beklaagd worden. Hij wil huilen. Daarvoor zorgen die krantenjongens van financiën. Hoe warm het was en hoe ver. Hoe mooi het was en hoe erg is het vandaag. Here, here, wat een klappen. Zo maar in één dag 6 miljard dollar minder waarde dan gisteren. Is het niet om subiet vergif te nemen?

Het gejammer van de klaagmannen deed me niets. Het gejammer van de klaagvrouwen doet een gestorven rijke oosterling ook niets. Ik staarde wat naar buiten. Dacht. Zaken doen is risico nemen en als men dat zaken-doen opblaast is het risico groter. Hoe meer lucht in een kinderballonnetje, hoe hoger de spanning. En als lief speels Jantje het ballonnetje een beetje tussen zijn blijde handjes samendrukt of er een hard klappie op geeft dan moet Jantje verwachten dat het met een harde knal barst. En Jantje huilen, onmiddellijk weer prakkezeren: hoe krijg ik een nieuw ballonnetje om op te blazen. 'Moeder, ik wil weer een ballonnetje, moeder!!!'

Als Jantje nu eens rustig met een matig gevuld ballonnetje wilde spelen hoefde hij geen zenuwpilletjes te slikken. Maar Jantje is niet alleen schuldig. Hij heeft een vrouw met de ingeboren kwaal 'het kan nooit op', zij wil steeds meer, zij wil een sportwagen en een nerts zoals in een film. En Jantje houdt er ook een vaste hoer op na. Die wil ook een sportwagen en ook bont. Zij kiest mink. En krijgt ze die niet, dan is ze niet meer 'lekker in bed'. En Jantje maar weer blazen in een nieuw ballonnetje totdat het ook weer barst. Ik heb geen medelijden met Jantje. Want Jantje is een rotknul die en passant dobbelt met de centjes van fatsoenlijke Piet, die dacht ze goed te hebben belegd in de zaak van Klaas en zijn kornuiten.

Maar Klaas is een nul. Klaas had misschien een goeie vuilnisman kunnen zijn. Hoe hij op die hoofddirecteurs-plaats kon klauteren is voor hem zelf het grootste raadsel. Hij had ellebogen, hij had een grote mond, hij kon goed zuipen en hij kon met woorden zo lekker in de luren leggen. Zo kreeg hij zijn eerste krediet, zijn twee-

de krediet, zijn derde krediet enzovoort, enzovoort. En hij bouwde maar en imponeerde zodat alleman er stil van werd. En in de maand januari van een nieuw jaar bepaalde hij al: over dit jaar geef ik zoveel procent dividend. Wanneer hij weer lenen moest, bepaalde hij dat dividend lekker hoog en liet op tijd de geruchten los dat het zo best liep. We hebben veel van zulke Klazen. Jammer en gevaarlijk voor dit mooie kleine land.

Amsterdam. Druk en gezellig. En oud. En op veel plaatsen uitgewoond. Zo iets noemen we romantisch, maar in wezen is het kapot en verwaarloosd. Antiek is mooi als het gaaf is en goed verzorgd.

Op de wallekanten het blik. Deur aan deur. Soms in dubbele rijen zodat het verkeer stremt. Claxonneren en vloeken en dan weer een eindje optrekken. Nooit die grachten dempen, zelfs niet die stinkende sloten die de wederdopers nu walletjes noemen. En ook niet het blik opvangen op goede parkeerplaatsen aan de rand van de stad. Of in torengarages. Romantisch blijven, heren, maar doe dan iets om het te kunnen blijven.

Ik betrapte me zelf plotseling. Hou op met dat gekanker, je lijkt Ruben wel. Voor hem deugt er toch ook niets meer in deze moderne samenleving? Ik dacht verder aan Ruben. Zonder materiële zorgen leven kan hij gelukkig wel. Voor ouderdomsrente is hij nog te jong, hij is pas zestig jaar. Als orkestviolist is hij uitgeteld, want zijn zenuwen zijn kapot. Met iedere dirigent zou hij op slag ruzie hebben. Geen breidel meer voor Ruben. Les geven kan hij nog goed en hij doet dat met plezier. Het maakt hem rustig en geeft hem een beetje vreugde. Jong talent opleiden tot vakmensen is nog een klein

doel in zijn kapotte leven. En Salomon heeft hem hetzelfde jaargeld toegekend als ik. Salomon, mijn oudste broer in Amerika. Zeventig is Salomon nu. En uitbundig rijk. Gebenschte Salomon, het hoofd van de Koerlanders. Zeus! Tegen de herfst komt hij naar Nederland. Om zijn broers te zien. En wel te doen aan wat arme misjpoge van zijn gestorven vrouw.

Ik stond voor het grachtenpaleis van mijn vriend Floris Waerdein. En vijf minuten later bracht een gracieuze secretaresse mij bij haar patroon.

Hij kwam met uitgestoken hand naar me toe. Zijn hele gezicht toonde oprechte vreugde.

‘Marc, kerel, kom d’r in, kom d’r in!’ riep hij.

‘Morgen, Floris, dat is jaren geleden,’ zei ik.

We drukten elkander de hand alsof we zojuist beiden aan een groot gevaar waren ontsnapt.

‘Kerel, kerel, je ziet er patent uit,’ vervolgde hij, terwijl hij mij de comfortabele bezoekersstoel aanbood en dichterbij zijn schrijftafel schoof.

‘Niet beschrieën, Floris. En jij ziet er ook nog uit of je in het Nederlandse elftal kan meedoen.’

‘Ja, ja. Niet beschrieën. Een gezellige jood ben je gebleven, Marc.’

‘En jij, Florissie?’ vroeg ik.

‘Ik mag ze nog steeds bijzonder. Ben pas terug van een reis naar Israël. Met m’n vrouw. Wat hebben we genoten en bewonderd.’ Hij wreef zich in de handen van herinnerd plezier. En opeens gul:

‘Een sigaar, Marc?’

‘Nog steeds.’ Ik knikte een paar maal.

Omstandig zocht hij in zijn prachtige kussenkast naar

het beste kistje dat hij in huis had. En omstandig staken wij onze sigaren aan. Sigaren roken is een ritus en Floris is een hogepriester.

‘Vrouw goed? De kinderen goed?’ vroeg hij.

‘Ja. En bij jou, Floris?’

‘Ach, kerel zo langzaamaan word je ziende,’ antwoordde hij wat somber. Hij schudde daarbij zijn hoofd als een grommende bulldog. Toen zo’n nijldige veelbetekende trek aan zijn sigaar en een grote wolk tabaksrook. Een gecamoufleerde zucht.

‘Moeilijkheden, Floris?’

‘Marc, ik ben nu vijfenvijftig. Ik ontdek dat m’n vrouw ergens een vreemde voor me is. Mijn kinderen? Soms voel ik me als de conducteur van een trein. Reisbiljetten alstublieft. Even knippen, dank u wel, dank u wel. Je rijdt gezamenlijk en je hebt niets met elkaar te maken als de spoorkaartjes maar in orde zijn. En moeder ondertussen maar snoepjes aan ze uitdelen. En ze daarmee aan haar binden.’

‘Floris, wat jij meemaakt is het lot van bijna alle huisvaders. De kinderen scharen zich om de moeder. Matriarchaat.’

‘We hebben niks, Marc.’ Hij trommelde wat op het tafelblad.

‘Je hebt je zaken. Je hebt je hobby’s, Floris.’

‘Goddank ja. Weet je, Marc, als ik mijn postzegels niet had en mijn klassieke platen dan was ik een kroegloper. Misschien ook een hoerenloper. Aan postzegels en muziek trek ik me uit mijn eenzaamheid. Ik dank God, dat er nog geen bijzonder grietje met een draaiend kontje voor me uit is gaan lopen. Anders was ik al prijs geweest.’

‘Is het zo erg, Floris?’

Hij staarde naar buiten. Grijze zeemansogen in een gebeeldhouwde kop. Glad geschoren. Alleen een paar rimpels van de neusvleugels tot de mondhoeken. En wat kraaiepotjes aan de slapen. Ik herinnerde me een Vlaams schilderij. *Filips de Goedes kanselier Rolin* door Jan van Eyck.

‘Erger. Vooral als je zo’n geboren familievader bent zoals ik. Een vent die zich graag met alles wil bemoeien en zich nergens mee bemoeien mag. Doe je het toch krijgen je kinderen de pest aan je. En je vrouw gaat denken: Wat wordt ie oud.’

‘Je vertelt me hetzelfde als mijn broer Salomon,’ zei ik wat dof.

‘Wanneer spreek je hem weer?’

‘Over een paar maanden komt hij even over.’

‘Marc, vraag hem dan eens of hij dit ook heeft meege-maakt. M’n jongste zoon, achttien jaar, had vorige week de brutaliteit om te vragen: “Hé, vader, wat kent u eigenlijk?”’

‘Lyceum?’

‘Ja. Vijfde klas. Nou jij. Zitten alleen nog vol boekjes en hebben het lef te vragen: “Wat kent u eigenlijk?” Dit ken ik, Marc, dat weet je. Geld maken, een huishouding met vrouw en vier kinderen goed te eten geven, fijn te kleden, een knoert van een bruidsschat voor de dochters en een ijzeren ouwe dag. En dat durft te vragen: “Wat kent u eigenlijk?”’

‘Wind je niet op, Floris. Het leven zal hun wel antwoorden.’

‘Dat deed ik nou zo graag zelf. Weet jij een ander antwoord als een opsomming van het vette der aarde?’

'Nee,' zei ik nog doffer.

We rookten stil verder. Wel een minuut. Keken el-
kander niet aan. Wel naar buiten. Hij omdat hij onbe-
wust hoopte daar die grote meerpaal te zien om zich te
kunnen vastleggen. Ik, omdat ik me geneerde er een te
hebben. Mijn Debbie.

Een zucht. Een ruk van zijn hoofd. Floris was terug-
gekeerd uit zijn gevoelsleven in zijn rijkgeklede een-
zaamheid.

'Marc, wat is er gaande?'

'Chaim, mijn oudste, wil Koerlanders Zeep fusioneren
met Liepmanns Eau de Cologne. De vierde generatie
wil een zelfstandig zakelijk bestaan opgeven.'

'Hmmm,' klonk het uit zijn neusgaten, want zijn mond
hield hij vastgesloten. Daarop vervolgde hij met zijn
stem.

'De vierde generatie. Denk jij aan Deuteronomium?'

'Misschien in mijn onderbewustzijn. Maar dan is er
geen ontkomen aan,' antwoordde ik. Ik zuchtte, want
als dat vers van de straf aan het derde en vierde geslacht
van toepassing zou zijn was ieder verzet tegen Gods be-
sluit onmogelijk.

Opeens stond Floris Waerdein op en begon door zijn
kantoorzaal te drementelen. In diepe gedachten.

En opeens stond de Engel des Heren naast mijn stoel.
Hij zei:

'Morgen, Marc Koerlander.' En ik antwoordde:

'Morgen, meneer de Engel. Ik heb u gemist. Had u
het zo druk?'

Ik voelde zijn hand op mijn schouder.

'Niet zoveel vragen, Marc Koerlander. Ik hoorde jullie
bezig met de thora, daarom kom ik even. Een vlug-

gertje. Hou op met die onzin. Gods woord is niet toe te passen nu twee merken zeep en eau de cologne samsam willen doen. Voor zulke stoffelijke zaken heeft Haqodaush boroech hoe geen tijd. Laat uw zeep uit de thora. Gehoorzaam en gegroet.'

Toen Floris omkeerde om zijn retourdrentel te beginnen had de Engel des Heren het kantoor verlaten.

'Marc, wat heb je tegen een fusie?'

'Chaim is vierendertig. Doet hij samen met Liepmann, dan gaat die combinatie volgend jaar op in de groep Grant, Cooper & Grant, die wereldmacht van zeep, eau de cologne en alles wat daaraan vastzit. Ik weet zeker, Floris, dat ze binnen een jaar de keuze wordt aangeboden: opgaan in die groep of de oorlog. En voor zo'n oorlog zijn mijn Chaim en de jonge Liepmann te klein.'

'En te onervaren, Marc.'

'Ja, te onervaren.'

'Waarom wil je je dan verzetten. In zo'n groep is je zoon toch voor z'n leven geborgen?'

'Om dat voor zijn leven geborgen zijn, Floris. Een jonge krachtige kerel moet die voor zijn leven geborgen zijn? En als hij zo'n vijftien jaar heeft geleund en ze pesten hem eruit? Wat dan? Met vijftig ben je niet meer fit om opnieuw iets te beginnen.'

Floris Waerdein kwam naar me toe. Sloeg me op de schouder. Een beetje pijnlijk, want hij is zwaargewicht. Maar gemeend, een kameraad.

'Ouwe knokker! Wat wil je?' Hij lachte.

'Heb jij een knokploeg bij de hand als het vechten wordt, Floris?'

'Hoeveel en met welke uitrusting?' Zijn ogen begonnen te twinkelen.

‘Een man of vier. Met tien miljoen.’

‘En jij? Marc?’

‘Ik heb nog drie miljoen in de zaak. Dertig procent nominaal.’

‘Zet je Debbies levensavond in, Marc?’

‘Nee, ik heb meer.’

Ik had het bedrag genoemd waarmee ik Koerlanders vrijheid kon helpen verdedigen. Maar Floris had met zijn woorden mijn vechtmoreel aangetast. Debbies levensavond en de erfenis van mijn kinderen. Daarom legde ik mijn sigaar neer en staarde naar de bureaulamp op zijn tafel. Floris zag het. Hij hervatte zijn gedrentel.

‘Marc, ik popel om mee te knokken. Zo’n heerlijke rauspartij. Maar nu zijn we te oud en ergens versleten. Luister. Als je me nodig hebt ben ik er om Koerlander zo hoog mogelijk te verkopen aan Grant, Cooper & Grant. Daar zit goud in.’

‘Dus toch eerst die fusie met Liepmann?’

‘Ja. Eerst die fusie. Maar blijf erbij. Klim op de bok als president-commissaris. Jouw ervaring vertrouw ik. Je Chaim en die Liepmann zijn te jong.’

‘Ik heb je dus straks achter me?’

‘Van nu af sta ik achter je. Met ban en achterban. Je hebt me op het juiste moment ontmoet. Naast mijn postzegels een groots gevecht.’

‘Dat is beter dan een draaiend gatje.’ Ik lachte.

‘Ja. Goddank!’ Hij zuchtte van opluchting.

Toen belde hij. Zijn secretaresse verscheen als het vrouwtje van een weerhuisje. Het was een statige vrouw en ze wist dat. Daarom keek ze met een soort zelfbewustzijn naar Floris en taxerend naar mij.

‘U wenst, meneer Waerdein.’

‘Zeg alles af. Ik ga met hem een borrel drinken en eten.’

Hem, dat was ik. Floris is van boerenafkomst en soms komt dat te voorschijn. Er was een tijd dat boeren onder elkander geen meneren kenden. Het ‘hem’ was daarvan overgebleven.

‘Dat kunt u niet doen. U hebt vanmiddag een belangrijke conferentie, meneer Waerdein.’

‘Zeg maar dat ik plotseling nog belangrijker besprekingen had. Buitenshuis. Bovendien is die borrel met hem veel dringender. Olga, je weet niet half hoe belangrijk en dringend zo’n borreltje soms kan zijn. Je klaart het wel en zeg maar dag met je handje.’

Daarmee was statige Olga uitgeteld. Met het hoofd in de nek en of ze een stok had ingeslikt keerde zij zich om en verliet het kantoor. Ik zag dat Floris haar nakeek en voor zich heen glimlachte. Vandaag weet ik nog niet zeker of deze Olga soms de verleiding was die Floris vreesde. Dat kan en dat kan niet, ik hoorde Debbies stem en ik was blij dat er op mijn weg geen draaiend gatje was verschenen.

Ik keerde terug naar Wassenaar. Een beetje laat, want Floris is een gezellige kerel. Bijna kregen wij woorden omdat hij het hele gelag betalen wilde en ik er niet van hou te worden vrijgehouden. We besloten tot een compromis. Nu, hier in Amsterdam, betaalde hij alles en ik zou aan de beurt komen na ons volgend gesprek inzake onze strategie tegen Grant, Cooper & Grant. Ik glimlachte in de trein wat voor me heen. Nu reeds een strategie uitstippelen tegen een machtige groep cosmetica-jongens, die er nog geen notie van hadden dat een stel

kleinere jongens alvast waren begonnen zich te wapenen.

Een man die laat is voor het avondmaal omdat hij de hele middag heeft zitten gezellen na een forse lunch voelt zich schuldig tegenover zijn vrouw. Vooral wanneer hij moet verwachten dat zij iets bijzonders heeft gekookt om een hongerige en daardoor opgetogen Kloris aan haar tafel te verwennen. De gedachte straks weer te moeten eten benauwde me, want ik verbeeld me een matig man te zijn, die zo nu en dan eens uit de band mag springen. En dat had ik vanmiddag gedaan. Wat kon ik doen? Telefoneren dat ik pas om tien uur zou thuiskomen omdat ik nog een paar belangrijke gesprekken had? Of net doen alsof ik me niet lekker voelde en zelfs geen kop thee wilde hebben? Of zorgen voorwenden, zodat mijn eetlust totaal was vergaan?

Ik verwierp het allemaal. Niet liegen. Geen komedie spelen tegen mijn Debbie. De waarheid Marc. Debbie is een verstandige vrouw en ze zal het begrijpen. Die bijzondere schotel koop je af, Marc, met een heerlijk dagje uit. Ook naar Amsterdam. En dan eten in diezelfde tent waarheen Floris je heeft meegetroond. Een duur restaurant met een chef-kok, die zijn gewicht in goud waard is. Maar iets moest ik toch doen. Het is verdacht wanneer een man laat thuiskomt met bloemen en wat lekkers – maar het is een klassiek middel dat toorn bezweert. Dus liep ik naar de bus met bloemen in mijn linkerhand en een doos gebak op mijn rechter onderarm. Een gemengd beeld van huwelijksaanzoek en bezwering van echtelijke ruzie.

En ik klom in de bus. De chauffeur was een Gijs de conducteur-type van de radio, anno dazumal.

Hij zei, terwijl hij behulpzaam het doosje gebak even vasthield, zodat ik mijn kaart kon neerleggen op zijn stempelbalkonnetje:

‘Da’s attent, meneer, da’s attent. Zit er genoeg in voor vier man?’

‘Voor zes,’ antwoordde ik, mijn kaart neerleggend.

‘Komt ook op. Heb maar geen zorg,’ stelde hij me gerust.

‘Goed,’ zei ik weer. ‘Neemt u ook het pak op m’n duvel over, wanneer ik zonder iets thuiskom bij mijn vrouw?’

‘Ik ken uw vrouw niet. Loop maar door, meneer Sinterklaas, ik neem geen enkel risico. Dat heb ik thuis al meer dan genoeg.’

We lachten zoals mannen kunnen doen, die soms toch wel een beetje benauwd zijn voor het mondje van hun huisvrouwen. Ik liep door en daar zat enemeter-vijfentachtig met zijn aflat op schoot te rijden naar zijn Debbie.

Het viel mee. Gebenschte Engel des Heren. Hij had Debbie veel te laat doen thuiskomen van haar bridgemiddag, die bovendien gekoppeld was aan een verjaardag. Debbie stond nerveus te kibbelen met onze gezins-hulp voor dag-en-nacht, die teruggekomen was van een vrije middag. Ook te laat door die gebenschte Engel des Heren.

‘Marc,’ zei mijn Debbie, ‘ik ben een beetje laat. Vind je het heel erg dat we niet direct kunnen eten?’

Ahl Aangrijpen, Marc Koerlander, zei een afgezant van de duivel.

‘Het ligt er maar aan wat we direct zouden hebben kunnen eten, Debbie.’

‘Ja, niets bijzonders. Je weet, het is mijn bridge-middag. En Lenie heeft haar vrije middag. En ik dacht dat je laat zou thuiskomen en misschien al gegeten zou hebben. En . . .’

‘Zo, zo, dacht je dat allemaal, Debbie. Mooi is dat. Je man op onderzoek om onheil voor je af te wenden. En jij die man op slag vergeten voor grootslem sans atout. En natuurlijk de hele middag zitten nashen. Zodat je geen eten meer kan zien. Hè, Debbie?’

‘Nou, ja, je weet Winnie is nou eenmaal royaal. Je kan bijna niet weigeren. Toe, Marc, wees niet boos,’ vleiide ze.

‘Wees niet boos, wees niet boos! Ik was niet boos, helemaal niet boos! Anders breng ik toch geen bloemen en lekkers voor je mee?’

Groots overhandigde ik mijn aflat. En opeens werd Debbie nadenkend. Ze zei het met één ouderwets jiddisj woord:

‘Oi!’

Ik keerde me hoogmoedig om. Vastberaden, Marc. Ze moet je vermurwen, niet jij haar! En dat deed ze. Met twee zoenen op mijn wangen en een dankbare maar daarna wantrouwende blik. En ik groots in mijn vergevensgezindheid zei nog:

‘Ja, zo ben ik nou eenmaal. Ik denk wel eens aan je, zo overdag. En maak maar een klein zalmslaatje, meer niet. Vasten is wel eens heel goed voor oude mensen.’

Zo liep deze echtelijke komedie af, maar vertrouwen deden Debbie en Lenie me ergens niet. Een vrouw heeft intuïtie, volgens het woordenboek ‘met de geest waargenomen’. En soms pijnlijk juist.

Hemelvaartsdag. Een hoogtijdag. Een zondag zegt men.

Voor Deuteronomium 5 : 14, waarin geschreven is: Dan zult ge geen werk doen, hebben de meesten een eigen exegese: Blijf op uw bed liggen. Sinds mijn levensbewustzijn heb ik waargenomen dat men hiermee begint. Soms biedt men tegen elkander op met late uren. Heerlijk, pas om elf uur opgestaan, enkele kampioenen bereiken twaalf uur. Zeker zijn er enkele niet geregistreerde records zoals laat in de middag. Vooral in de winter. Maar Mozes heeft hoogstwaarschijnlijk niet verwacht dat zijn leerstellingen nog eens koude en koele stranden zouden bereiken.

Ik ben op tijd van de echtelijke sponde opgestaan. Zoals altijd zeven uur. Debbie houdt het bij de opvattingen van dit volk, maar de kampioenen heeft ze heel haar leven niet willen bevechten. Om acht uur volgt Debbie en de sponde wordt grondig gelucht. Lakens en dekens op het balkon, het kan haar niet schelen of de burens het een beetje shocking vinden. Maar om tien uur neemt zij de ergernis weg en om kwart over tien is deze sponde weer ontvankelijk. Voor de slaap, de liefkozing of de paring.

Sinds jaren volg ik een mesjoggaas zoals onze vrienden zeggen. Voor acht uur, nog nuchter, maak ik een wandeling. Debbie heb ik al vroeg in ons huwelijk geleerd deze mesjoggaas te aanvaarden. Protesten zijn er dus nooit, zelfs niet wanneer er sneeuw ligt. Mijn moeder – zij ruste in vrede – heeft deze zelfstandigheid nooit willen accepteren. Ik hoor haar stem nog wel eens wanneer ik door de sneeuwbagger worstel.

‘Verschwarzter nar, mesjoggene Nimrod, zoek je dan met alle geweld een longontsteking?’

En dan plaagde ik haar met Genesis 10 : 8: En Kusch gewon Nimrod; deze begon geweldig te zijn op aarde. Daarmee bracht ik moeder tot innerlijke tweedracht. Haar bezorgdheid voor mijn gezondheid en de verering voor haar Marc, die zo goed de thora kende. Nu mag ik wel bekennen dat ik hem helemaal niet zo goed kende. Maar ik bladerde soms en er bleven teksten hangen. Zo kon ik me m'n leven lang verweren tegen de geweldnaren die een avond lang kunnen vechten om een tittel of jota.

Dus om halfnegen was ik weer bevrijd van mijn ochtendmesjoggaas. Ik was terug van mijn wandeling.

'Hoe is het weer?' vroeg Debbie.

'Zonnig,' zei ik, 'maar in die kimono kan je er niet uit.

Debbie zuchtte diep. Ze had geen zin om op Hemelvaartsdag, 's morgens om halfnegen, tegen haar Marc in te gaan. Ze wilde beslist niet gaan bewijzen dat ze nog nooit in kimono was gaan wandelen.

'Wil je thee?' vroeg ze neutraal.

'Waarom zal ik geen thee willen?' antwoordde ik.

De teerling was geworpen. Marc Koerlander had weer eens een speelse plagerige bui. Onmiddellijk betrok Debbie haar stellingen, ondanks het vroege uur van het slapende Nederlandse volk. En Debbie kan me aan, zoals u weet.

'Ja, laten we eens onderzoeken waarom je misschien geen thee zou willen,' zei ze honingzoet, 'ja, laten we dat doen. Misschien heb je een beetje buikloop. Misschien heb je vanmorgen vroeg al stiekem thee gezet voor je zelf alleen. Of misschien heb je een dubbele mesjoggaas gekregen en wil je na je veldtocht voortaan de dag beginnen met wodka.'

'Nee, nee, Debbie, dat heb ik allemaal niet. Ik wil dus thee,' antwoordde ik, ook mijn wapenrusting aantrekend, want Debbie was in een voortreffelijke gevechtstemming.

'Quod erat demonstrandum,' antwoordde ze resoluut.

En ze schonk mijn theekop vol. Ik knikte een paar keer nadenkend, in me zelf verheugd dat Debbie haar gymnasiumtijd nog niet vergeten was. Hoeveel vrouwen en mannen zijn na de schooljaren weer even onderontwikkeld als ervoor? Een pikante vraag. Ik knikte dus nog een paar keer.

'Heb je een zenuwtic? Of collecteer je voor de zending?' viel ze weer aan.

Oppassen, Marc, of ze vloert je.

'Een zenuwtic! Ja, dat is het! Een kunst naast zo'n vrouw,' riep ik.

'En die vrouw?' vroeg ze beheerst.

'Wat?' zei ik stom.

'Die vrouw verdient een koninklijke onderscheiding! Voor moed, beleid en trouw. Vijfendertig jaar leven met zo'n treiter moet worden beloond. Morgenochtend ga je naar het ministerie en je zorgt dat die vrouw haar lintje krijgt,' zei ze resoluut en beet even op haar lip. Haar ogen twinkelden.

'Wie moet ik daarvoor spreken?'

'De minister natuurlijk! Dacht je dat ik een medaille aannam waar alleen maar een lager ambtenaartje aan te pas is gekomen? Mooi kom je voor je vrouw op. Poeh!' zei ze hartgrondig.

'Ik zal mijn best doen,' antwoordde ik onderdanig. 'Maar als de minister me eruitgooit?'

'Dan zal ik buiten staan om je op te wachten en je

wonden te verplegen. Daar zit nóg een medaille in.'

Toen stond mijn Debbie op. Al pratende had ze een bordje met lekkere boterhammetjes voor me klaarge-maakt en plaatste dat voor me.

'Hier, matige smulpaap,' zei ze, 'dat kleine lunchje van vorige week met Floris Waerdein zal nu wel verteerd zijn, hè jongen?' Vlug kneep ze even in mijn rechter oor-lelletje.

'Hoe weet jij dat ik met Floris Waerdein heb geluncht?'

'Tja, hoe weet een vrouw alles, hè? En die twee zoe-nen om me zelf en Lenie los te kopen neem ik terug. Je zat tot je keel toe vol met tong à la meunière.'

'Debbie, zonder gekheid, hoe weet je dat ik . . .?'

'Je vriend heeft gisteren gebeld. Ik moest je dat nog zeggen. Hij wil je weer spreken. Nu op jouw kosten, zei hij. Vandaar dat ik alles weet.'

Ze keek uitdagend en hapte behaaglijk van een boter-ham met aardbeien. Ik keek ernaar. Ze zag het.

'Mijn wraak, jongeman. Jij je volgende week weer be-zatten en tot berstens toe vol eten. Nu ben ik je voor, heerlijk me zelf getrakteerd op een primeur. Wil je ook?'

Dat laatste was een frase, ze weet dat ik niet zo gesteld ben op aardbeien. Een beetje schuldbewust at ik. Eerlijk verslagen door mijn Debbie. Maar ik heb me beheerst, zodat ze haar voet niet in mijn nek kon zetten. Ik stond niet op om haar te zoenen, hoewel ik het graag had gewild.

's Middags kwam Judith. In haar kleine sportwagen. Wanneer ik mijn dochter zie word ik altijd eventjes stil. Mijn prachtige Judith. Een Koerlander-vrouw. Chaim is zijn grootvader Hildesheimer, David is een Koerlan-

der net als Judith. Ze is rijzig, iets langer dan de ideale vrouwenmaat. Ze heeft kastanjebruin haar, een smal recht neusje, een geestig gevormde mond. Die heeft ze van Debbie. Maar haar ogen zijn die van de Koerlander-vrouwen. Groengrijs, soms blauwgrijs, 's avonds soms donker door het vergroten van de pupil.

Ondanks die ogen, ondanks haar uitgesproken vrouw-zijn is mijn Judith nog steeds niet getrouwd. Want zij heeft blijkbaar nog steeds niet de man ontmoet waarop ze intens verliefd kan worden. Daarom is ze vastbesloten. Geen man of zij moet zich in hem kunnen verliezen.

Noch Debbie, noch ik weten iets af van haar erotische leven. Maar wij vermoeden. Een vrouw kan niet zo evenwichtig zijn wanneer zij niet zo nu en dan de roepstem van de natuur volgt. Dit was tot nu zo'n beetje onze officiële opvatting. Sinds dit pinkster-weekend lieg ik niet meer tegen me zelf.

Judith zegt nooit: 'Dag vader, dag moeder!' Ze komt stralend glimlachend naar ons toe, de Koerlander-ogen vol vreugde. En ze zoent ons. Hartelijk. En in bezit nemend. Haar ouders!

Zo deed ze nu ook. Daarna:

'Zo, ouwetjes.' Meer niet.

'Kind, kind, wat zie je er fijn uit,' riep Debbie opgetogen. Daarna liep ze keurend om Judith heen, die elegant maar speels houdingen van een mannequin imiteerde. Het duurde niet lang dit keer. Binnen een kwartier was ik er niet meer. Moeder en dochter waren heel druk in gesprek over kleren, over lekker eten, over meisje zus en jongetje zo. De voorbijganger zat er verveeld bij omdat er geen enkel onderwerp werd geënta-

meerd dat hem interesseerde. Hij stond dus op, slenterde naar buiten, keek een beetje naar het ontluikende leven in zijn tuin en via de voordeur bereikte hij stiekem zijn werkkamer.

Daar zat ik dan in mijn mooie antieke leunstoel achter mijn Louis XV-schrijftafel. Twee cadeaus van Debbie voor twee verjaardagen. En gekocht van Debbies eigen vermogentje. Haar bruidsschat. Hildesheimer geld!

Ik begon te denken. Dat Hildesheimer geld was de vonk die de kettingreactie van gedachten op gang bracht . . .

Debbies bezit heb ik nooit nodig gehad. Er zijn wel eens tijden geweest in mijn zakenleven dat ik weinig kasmiddelen had. Dan praatte ik vrijuit met mijn belangrijkste goederenleveranciers en zij verlengden hun kredieten. Of ik sprak met mijn bankier en ondanks een beroepsmatig bedenkelijk gezicht verleende hij me een krediet. Ik vroeg een ruime tijd, zodat ik op tijd kon aflossen. Op tijd aflossen, dat is de kern van het krediet vragen en geven. Hoeveel speelt maar een bijrol, want krediet is vertrouwen. En vertrouwen bewaart men alleen door niet te overvragen en op de dag een aflossingsbelofte na te komen.

Ik ben blij nooit aan Debbie te hebben moeten vragen. Een man die z'n vrouw te hulp moet roepen verspeelt zijn prestige. Toen mijn jongens meerderjarig werden heb ik ze dat verteld. Met eenvoudige woorden. 'Stel je vrouw veilig en ga alléén kapot. Ga dan weg en kom terug met geld.'

Ik heb dit geleerd uit mijn vaders leven. In de Eerste Wereldoorlog gingen de golven te hoog. Het bedrijf strandde, maar sloeg niet stuk. Vader vroeg noch zijn

vrouw, noch zijn schoonvader om hulp. Hij gaf haar wat hij nog bezat om met ons verder te leven. En verliet het huis. Nimmer vergeet ik de scènes die moeder maakte. Haar pakketje aandelen en obligaties haalde zij uit haar safe en legde het voor hem op tafel. Hij weigerde. Zij riep haar vader te hulp. De oude heer Horn kwam. Bood een deel van zijn bescheiden vermogen aan. Vader schudde alleen maar nee. Hoe hij het land uitkwam heeft hij nimmer verteld. Ik vermoed als stoker op een blokkadebreker. Na een jaar kwam hij terug. Met dollars uit Amerika. Alleen mijn broer Salomon weet welke joden in New York vertrouwen in hem hadden en hem leenden. Het was blijkbaar veel geld, want hij bracht de zaak weer grandioos op gang. Na die oorlog betaalde hij terug. En op de avond van de dag toen hij zijn schuld gedelgd had moest moeder een feestdineetje geven. Het enige zakelijke wat vader zei nadat hij het Hebreeuwse dankgebed had uitgesproken was: 'Jullie vader heeft geen gulden schuld meer. Wat we hebben is van ons.' Toen dronk hij zijn glas leeg met gesloten ogen. Even zag ik z'n opeengeklemd kaken en zijn vastgesloten mond, aan z'n slapen klopte een zichtbare ader. Toen hij over moeders rechterhand zachtjes streek, besepte ik voor het eerst hoe een Koerlander moet leven.

Ik dacht verder. Aan mijn kinderen. Chaim. Ik zal achter hem gaan staan en hem trachten bij te brengen wat een Koerlander is. Judith, ik zal trachten haar verder te helpen volgens de Koerlander-traditie. David, mijn jongste, de kunstenaar, hij zal voor mij de moeilijkste zijn. Want hij is de eerste artiest in de rij kooplieden van ons geslacht.

Ik stond op. Opende de deur naar het balkon. Ik trad naar buiten. In de zon en de frisse wind. Zag mijn achtertuin van boven af. Zag mijn vruchtbomen. Keek naar links, naar rechts. Over de tuinen en de boompartijtjes van mijn burens. Ik haalde diep adem. Voelde de zuivere lucht mijn longen binnendringen alsof nieuw leven in mij gegoten werd.

En opeens beseftte ik dat ik niet meer alleen stond op het balkon. De Engel des Heren was gekomen. En ik hoorde zijn stem.

‘Gegroet, Marc Koerlander.’

‘Wat bent u lang weggebleven, meneer de Engel.’

‘U had me niet nodig, Marc Koerlander.’

‘Waarom bent u gekomen? Gaat er iets gebeuren?’ vroeg ik zacht.

‘Ja. Uw drie kinderen zullen u binnenkort nodig hebben. Uw Deborah kan dat niet aan. Ongelooflijk veel vrouwen kunnen dat op speciale momenten niet. Dan overspoelt haar gevoel haar verstand. Maar dan moet de voorbijganger inspringen.’

‘Betaalt hij daarmee dan een deel van zijn verzorging?’ vroeg ik.

‘Ja,’ antwoordde de Engel, ‘zoals een voorbijtrekkende clochard houtjes hakt of de schuur opruimt. Daarmee betaalt hij zijn bord soep en het pakje boterhammen voor zijn verdere tocht.’

‘Wat gaat er komen, meneer de Engel?’

‘Niets. De Almachtige gaf u goede hersens en een analytisch vermogen. Gebruik die.’

‘Wilt u mij een beetje helpen, meneer de Engel?’

‘Alleen met de stand van uw rekening. Maar u had me ook daarvoor niet nodig. U hebt daarnet de stand

zelf genoteerd door uw herinneringen aan uw vader. U had negentien jaar geleefd en geleerd wat zakelijk fatsoen en vertrouwen is. Gegroet voor vandaag, Marc Koerlander.'

'Meneer de Engel, alstublieft! Eén kleine wenk, één vonk voor Judith,' smeekte ik.

'Goed dan. Omdat u nooit hulp vraagt aan de duivels. Omdat u de Asmodee buiten uw huis houdt. In Judiths leven is een niet-jood. Maar vergeet niet dat de Almachtige niet alleen Hebreërs schiep.'

En de Engel des Heren was vertrokken. Tweemaal groeten doet hij nooit.

Judith bleef tot na het weekend. Maandag vroeg reed ze weer naar Leiden. Ernstig. Door het gesprek dat ik zaterdag met haar had.

Het ging bijna vanzelf. Ik besef dat de Engel des Heren een handje hielp.

Eerst zorgde hij ervoor dat Lenie, ons meisje, werd weggeroepen om haar moeder het weekend te gaan helpen. Want haar moeder had een steenpuist op haar linkerbil gekregen. Zo maar ineens. Onze werkster kon Lenie niet komen vervangen omdat haar man vrijdagavond een borreltje te veel had genomen in zijn klaverjasclub en daarna een politieagent had gevloerd. Deze echtgenoot moest uit het hoofdbureau van politie worden gehuild en de partizanen van de kaartclub moesten te haren huize worden onthaald. Anders kwam er geen vrede en onze werkster zou dan iedere vrijdagavond haar man 'op haar lip moeten laten zitten'.

Daarna gaf de Engel des Heren een impuls aan mijn Judith. Zij wilde koken, zij wilde ons trakteren.

Vervolgens bracht de Engel mijn Debbie in opstand. Hoe kan een studerend meisje dat altijd lopende eet, dat misschien ééns in de week bij de Chinees wat warmes gaat kopen, hoe kan zo'n kind koken? Daarbij vertelde Debbie een beetje luid dat ze nog geen tachtig was en dat iedereen tot haar dood uit haar keuken had te blijven.

Judith hield vol. Ze wilde haar gezicht niet verliezen, hoewel ze wist dat Debbie gelijk had. Ze kan nog niet koken.

Mijn Debbie bleef hardnekkig. Koken is Debbie en daarmee basta.

Daarop bood Judith een diner aan bij Des Indes. Veto van Debbie. Toen wilde ik sjolaum.

Ik zou lekkere dingen gaan kopen. Debbie werd weer vrolijk. Judith redde haar gezicht door spontaan te zeggen: 'Vader, ik rijd je naar de stad. Gezellig samen winkelen. En een kop koffie, fijn. Dat is in jaren niet gebeurd!'

Debbie werd op slag een jiddisje memme. Haar hele gezichtje glom van plezier. Haar dochter met haar vader samen boodschappen doen, zodat zij iets heerlijks kon gaan koken voor 'vanavond'!! We werden beiden gezond. Judith twee innige op haar wangen, ik één vluchtige ergens op mijn kin. Want ouders zullen hun liefkozingsen niet tonen in het bijzijn van hun kinderen. Dit gebod staat niet geschreven in de thora, alleen in de gedachte van memme Debbie.

En mijn Judith reed me dus naar de stad. Zo kreeg ik de gelegenheid met haar te praten. De Engel des Heren kan bliksemsnel organiseren heb ik bemerkt. Een meesterstuk leverde hij door Judith te laten verlangen

naar een wandeling langs de zee. Dat verlangen liet hij bij haar opkomen toen de inkopen waren gedaan.

Wij parkeerden. Ik strompelde niet zo vlot door het mulle zand naar de brede ebstrook. Judith nam het stukje Sinaï lenig. Toen ik de ebstrook bereikt had, riep Judith:

‘t Zit nog goed in uw benen, vader! Prima!’

‘Wat, kind?’

‘Die veertig jaren woestijn.’

‘Nou overdrijf je, Judith. Ik ben mijn training helemaal kwijt.’

‘Wat let u om het weer op te halen in de Negev?’

‘Je moeder.’

‘Ze hoeft toch niet mee te lopen? Zij rijdt wel en kijkt of uw strompelen vooruitgaat.’

‘Ga jij dan ook mee. Ik zal alles betalen en je studeert een jaar later af. Je moeder zie ik al glunderen. Op vakantie met zijn drieën naar Israël.’ Ik zei het opzettelijk een beetje met nadruk.

Ik voelde dat Judith opeens naar mijn profiel keek, maar ze antwoordde niet. Ik keek star voor me in de richting Wassenaarse Slag. Na een poosje vervolgde ik:

‘Nou, zaak gedaan, Judith?’

‘Nee, vader. Moeder zal het u wel verteld hebben dat ik naar Vietnam wil. Als arts,’ zei ze.

‘Dochter, wat moet je daar zonder ervaring?’

‘Die krijg ik daar gauw genoeg. Gruwelijk vlug.’

‘In Israël hebben ze ook artsen nodig, m’n kind.’

‘Geloof ik niets van. Joden voelen zich altijd aange-trokken om dokter, musicus of advocaat te worden. Er zullen er daar wel veel te veel zijn. Maar daarom gaat het niet. Ik wil iets doen. Iets goeds voor m’n medemens.

Dat kan daar. Mitrailleurvuur uit vliegtuigen, napalmbommen op vluchtende vrouwen en kinderen. Napalmbommen! Hebt u zeker wel eens in de bioscoop zien neerkomen.'

'Ja. Ontzaglijke vlammen in roetzwarte wolken,' antwoordde ik somber.

'En waarom?'

'Tja.'

'Nee vader, niet tjaën. Vietnam is weer het proefveld zoals Spanje er een was voor de Tweede Wereldoorlog. En als we allemaal zeggen: Het is ver van m'n bed, dan wordt nu eens hier en dan weer daar een klein onschuldig volk uitgemoord. Om te testen. Om de Amerikaanse produktie op gang te houden. Wapens maken en verkopen en betalen laten met afzichtelijke wonden, met lijdenswegen tot de dood erbarmen brengt. Ik gal'

Nu keek ik terzij. Zag haar mooie profiel. Zag de vastberaden trek. Zag hoe ze haar drift bedwong. Mijn dochter. Ik voelde me opeens trots. Maar ik zag ook een traan. En dat kon geen traan zijn voor Vietnam. Men huilt om zich zelf en nooit om een vreemd volk.

Ik stond stil. De Engel des Heren was naast me.

'Marc Koerlander. Er is niet alleen een goi, er is ook een jood in dit leven.'

'Is dit een ingeving, meneer de Engel?'

'Ja. Vecht voor deze dochter.'

'Waarom? Moet ik met haar iets betalen op mijn levensrekening?'

'Voordat u Deborah trouwde hebt u bij veel vrouwen uw zaad gestort. Alleen maar om te genieten, niet om nakomelingschap. U had toen tweeëntwintig jaar geleefd.'

‘Engel des Heren, is God zo streng, is God wraakzuchtig?’

‘Toen Abraham zijn zoon Isaïc wilde offeren, aanvaardde God dat niet. Misschien aanvaardt God uw Judith ook niet. Wees gelovig. Maar bidt niet. En gebruik uw gezond verstand. Vecht en vertrouw op Zijn goedertierenheid. Gegroet voor vandaag.’

Ik stond te staren over de zee. Judith bracht me terug op aarde. Ze zegde:

‘Vader, wat is er? U deed opeens zo vreemd?’

Ik zuchtte diep. Loog en loog niet door te zeggen:

‘Ik keek naar de zee, Judith.’

Stil vervolgden wij onze wandeling. Opeens gehoorzaamde ik de Engel des Heren.

‘Voor wie vlucht je, Judith?’

Ze stond stil. Keek me geschrokken en daarna hoogmoedig aan. Antwoordde wat brutaal:

‘Wat zegt u daar, vader?’

‘Ik wil weten voor wie je vlucht naar Vietnam. En ik wil weten waarom je de kans niet wilt lopen in Israël een ander, misschien die ander te ontmoeten.’

Ik was bedroefd mijn dochter ongenadig te moeten overvallen en ik was verheugd me zelf terug te vinden. Marc Kocrlander, de gierige vechter voor vrouw en kind.

‘Vader!’ Ze stampvoette met haar platte wandelschoen op het vochtige zand. Het klonk wat dof voor mij die zo vlak bij haar stond.

‘Ben je bang om in Israël Eli Veidt te ontmoeten? En waarom ben je daarom bang? Het is geen schande zich te vergissen en spijt te hebben van een te vlug nee-woord.’

'Ik heb geen spijt.'

'Dat heb je wel. Omdat Eli Veidt een kerel is. Omdat je hem nu hebt kunnen vergelijken met die andere hier. Omdat je nu ziet dat deze stevige Israëli een pionier en een soldaat is.'

'Ik heb geen spijt vader, ik heb geen spijt!!'

Ze sloeg met haar vuisten enige keren wild tegen haar slapen, de ogen gesloten, de kaken opeen geklemd.

Als een bulldozer ging ik verder.

'Je doet je huidige liefde niet te kort als je spijt hebt die eerste, die echte liefde niet te hebben gevolgd. Maar waarom vlucht je nu voor je tweede liefde naar Vietnam? Hè, waarom?'

'Laten we teruggaan, vader!'

'Goed!'

We zeiden geen woord meer op de terugweg naar de auto. We spraken nauwelijks tijdens het kopje koffie aan de boulevard. Maar toen de terugrit begonnen was huilde ze opeens. En het brak los.

'Hij is jong. Hij is al professor. Met vijfendertig. En hij is gek op me. En ik mag hem zo graag, maar trouwen? M'n hele verdere leven iemand die ik alleen maar graag mag . . . God, nee . . . dat kan ik niet!'

'Je hield van Eli Veidt!' Ik vroeg niet, ik constateerde.

'Ja, vader,' zei ze zacht.

Toen remde ze soepel en beheerst voor een vrachten-trailer die van links kwam en toch doorgang wilde afdwingen. Ze trok weer op, de trailer-chauffeur glimlachte sportief om het vrouwtje dat hem de kans ont-nam. Bliksemsnel vormde zich het beeld in mijn gedachten. De chauffeur is die prof, het optrekken is naar Eli Veidt, de weg ligt open.

‘Zou je hem willen zonder je gezicht te verliezen, Judith?’

‘Ja, vader, maar die dwaasverliefde jongen in Leiden?’

‘Daar komt hij wel overheen.’

‘Is het wel eerlijk, vader?’

‘Judith, vrouwen zijn niet ridderlijk. Dat is hen niet ingeboren. Eigen je geen eigenschap toe. Blijf subjectief in je affaire d’amour, blijf vrouw.’

Ze boog iets over het stuur, tuurde op de Wasse-naarse weg, reed sneller dan zeventig kilometer, riskeerde een boete. Ook ’n zorg.

‘Fijne ouwel!’ zei ze zachtjes.

‘Met dat artsexamen is geen haast. September is vroeg genoeg.’

‘Ja, vader.’

Toen remde ze. We waren thuis. Debbie holde uit de keukendeur door de tuin naar ons toe. Jiddisje memme. Wat blijven ze lang uit, Gott oh Gott, als er maar niks gebeurd is. M’n man en mijn dochter Gott oh Gott, laat me niet zo verschrikkelijk denken.

Pinksteren. Tweede dag ’s middags. Debbie was weggereden met een vriendin om daar uitbundig thee te gaan drinken. Ik had me gedrukt. Gezellige uitdrukkingen kent het volk. Ik heb me gedrukt. En ik onderging het prettige gevoel me ergens aan te hebben onttrokken. Aan een ‘rot klusje’. Ook weer zo’n gezellig volkswoord.

Ik zat in mijn werkkamer. In mijn grote stoel bij de open balkondeuren. En in gedachten. Ze gingen zes jaren terug, ze gingen naar Eli Veidt. Een middelgrote breedgeschouderde stoere kerel. Donkere ogen, zware

wenkbrauwen, een rechte neus, een vastberaden mond en kin. Al grijs aan de slapen, want hij was toen vijftiendertig jaar. Zijn hele wezen was ernst totdat hij begon te glimlachen, te lachen. Dan ging de zon op. De combinatie van stoerheid en glimlach en dwingende ogen maakte van hem een begeerlijk man voor vrouwen. Jagen deed hij niet, ze kwamen vanzelf. Blijkbaar ook mijn Judith. Als nauwelijks meerderjarige jongeman vocht hij mee in de onafhankelijkheidsoorlog van Israël. Vocht daarna door op alle fronten die de westerse wereld en de Arabieren opwierpen tegen Israël. Hij praatte daarover nauwelijks. Hij deed. Wat? Veel organisatorisch werk in het leger, voor de landbouw, om het water, voor hulpfondsen uit het Westen. Misschien ook wel veel werk voor de geheime inlichtingendienst. Hij had een doctorstitel, zijn officiële kostuum in de wereld, maar wat hij werkelijk was en deed wisten alleen hij zelf en zijn directe chefs. En als doctor in de chemie ontmoette hij Judith, daar in Leiden.

Het is goed dat ouders bijna niets weten van het erotische en liefdeleven van hun kinderen. Wat er geweest is tussen Judith en Eli Veidt is voor Debbie en mij een gesloten boek. Wij constateerden slechts dat Judith bijna niet thuiskwam, dat zij een tijdlang er niet rooskleurig uitzag en bijzonder kribbig was tegen mij. Toen Eli Veidt uit Leiden vertrok, werd Judith ziek, zo erg dat ik haar met een ziekenauto moest gaan halen en haar kamer in Leiden sloot. Debbie en ik spraken niet veel in die verplegingstijd. Daarvoor had Debbie het te druk en ze sloep slecht. Ze toonde een bijna dierlijk moederinstinct en ging totaal op in haar taak. Onze oude huisarts was zo weinig mededeelzaam dat ik op een dag bijna

hooglopende woorden met hem kreeg.

Hij beet me toe:

‘Wie is er hier de dokter?’

‘U! Al sinds ons huwelijk.’

‘En u leeft nog. Mevrouw ook.’

‘Zou Onze-Lieve-Heer daar iets meer mee te maken hebben dan u?’ vroeg ik scherp.

‘Jawel. Maar Onze-Lieve-Heer laat al die kleine onbenullige klachten aan ons, medici, over. En omdat wij ons daarover niet zo opwinden, voorkomen wij bij de meeste patiënten een ziektehysterie.’

Het woord was gevallen. Niet opzettelijk. Het was vanzelf uit zijn gedachtenwereld losgekomen. Ik greep hem, want door jarenlange zakelijke gesprekken ben ik geoefend om door één woord de essentie van een toestand te begrijpen.

‘Heeft mijn dochter een aanval van hysterie?’

Hij keek me doordringend aan. Toen vonkte het even in zijn ogen.

‘Ouwe vos,’ zei hij, ‘wanneer we liefde een toestand van hysterie kunnen noemen, ja, dan wel. Ze is liefdesziek en dat heeft haar gestel helemaal in de war gebracht.’

‘Ernstig?’ vroeg ik.

Hij haalde zijn schouders op, antwoordde:

‘Bij de een duurt het kort, bij de ander lang. Ik hoop hier op de volksopvatting: Een vent verjaagt een vent, een wijf verjaagt een wijf.’

‘Dus?’

‘Ik hoop dat er gauw een kittig kereltje zal beginnen haar het hof te maken. En als die karakters dan een beetje passen is ze in een minimum van tijd genezen. Voilà.’

Ik reikte hem de hand, vroeg:

‘Een drankje, dokter?’

‘Bedankt. Ik rij en moet gauw verder. Naar een geval waar Onze-Lieve-Heer zelf mee bezig is. En waartegen ik machteloos ben.’

Weer een handdruk. Tamelijk lang. Een ernstig knikken tegen elkaar . . .

Judiths plaats in mijn gedachten werd plotseling bezet door Chaim. En zijn zaken. En zijn fusie.

Ik stond op. Gaf gevolg aan een impuls. Telefoneerde naar Chaim. Ik had het kunnen weten. Chaims kamermeisje antwoordde dat meneer en mevrouw de pinksterdagen doorbrachten in Genève en pas in het midden van de week werden thuis verwacht. Ik begon door mijn werkkamer te ijsberen, verscheen regelmatig op het balkon en keek over de tuinen. Voor mijn achterbuurman moet ik geleken hebben op een vis die steeds opnieuw zijn lelijke smoel komt vertonen achter het aquariumglas. En al ijsberend dacht ik aan mijn grootouders. Pinksteren bestond niet voor hen. Grootvader werkte in zijn kantoortje in het middeleeuwse pakhuis en grootmoeder ergerde zich aan de zondagse onrust op straat, vooral wanneer regelmatig een beschonkene door de straat laveerde met in zijn kielzog een troep gillende kinderen. Ik heb mijn grootouders maar kort gekend. Ik was tien jaar toen grootmoeder haar man volgde naar Toepad. Zij rusten in vrede.

Maar wanneer grootmoeder de onmogelijkheid zou hebben mogelijk gemaakt door nu nog te leven dan zou de honderdtwintigjarige gezegd hebben:

‘Wat maken ze zich te sappel in die kranten over een happening! Wat is een happening? Had je moeten zien

bij ons op Pinksteren en Pinksterdrie. Ieder kwartier een happening met een dronkelap. Stomdronken met een bloempot onder z'n arm. Ja, onder zijn arm. Soms aan allebei de kanten. Nebbisj die bloemen. En dan ging hij soms op de stoeprand zitten, links en rechts een pot verfomfaaide bloemen. Dan strooide hij wat centen rond zich en daarop hadden die kinderen gewacht. En dan zo nu en dan tegen die opgeschoten meiden: 'Zo, lekkere mokkels, zoeken jullie een kerel? Hier is een kerel . . . met poen. En as de poen op is gaat ie weer nieuw halen. Op zee. Meides, poen uit zeewater. Wees nou es effe lief voor me, hè, jij, lekker mollig blondje, mot je een gezonde vent zo laten verkommeren, hè, kom es effe! Eén zoen maar voor m'n hele gage. Niet! Niet dan, gaan ik naar de meiden van de Binnenrotte . . . leve de meiden van de Binnenrotte!'

Dan krabbelde hij overeind. Vergat z'n bloempotten nooit. En natuurlijk de politie in de looppas. Met helmen op. En braniesnorren onder de neus. En een klewang hangend aan de linkerzij. En de kinderen maar roepen: Koper! Koper!! Ze waarschuwden op die manier dat de politie aanrukte. Van koper waren de kammen die schitterden op de helmen. Dat was een van de toenmalige happenings. Je had ze wanneer de vrijwillige brandweer uitrukte met haar denderende trekspuiten, wanneer een kroeg op het Rode Zand werd ontruimd, wanneer een meid van de Binnenrotte gillend naar buiten holde omdat een vent binnen zo gek begon te doen. Nu organiseren ze happenings. Nu lauw afwaswater, toen een kokende stoomspuitende geiser.

Ik hoorde Debbie thuiskomen. Terug Marcel naar het heden. Terug uit 1910 naar 30 mei 1966.

1 juni zou ik eindelijk eens gaan praten met Chaim. Hij had direct getelefoneerd toen hij dinsdag 31 mei was teruggekeerd uit Genève. Misschien had hij gedacht dat Debbie of ik ziek geworden was. Zesenvijftig en zesenzestig dat zijn hoge leeftijden wanneer je zelf vierendertig bent en je huwelijkscontractant pas achtentwintig is.

Hij wilde beslist dat ik bij hem thuis zou komen, liefst samen met Debbie. Op kantoor kon hij me niet onthalen. Daarin heeft hij gelijk wanneer hij doelt op de koffie en de cola-automaten die hun vergif in plastic bekiers spuiten. Het Oosten heeft zijn gifslangen vanaf de schepping, het Westen maakt ze zelf.

In Chaim leeft de oosterse allure en gastvrijheid. Gelukkig zijn er erfelijke eigenschappen die door geen tijd worden vernietigd. Hij zond zijn directeursauto om me in Wassenaar af te halen.

Debbie bracht me naar de deur. Gearmd. Wanneer Debbie dat doet, houdt ze op zo'n moment bijzonder veel van me. Debbie doet het dikwijls, ik heb dus niet te klagen over haar echtelijke genegenheid. Op het bordesje bleef ze gearmd staan kijken naar de Bentley, die Chaim waardig heeft gekeurd om hem en zijn zakelijke zorgen te vervoeren.

Ik keek ook. En toen een beetje vaag glimlachend naar Debbie. Ook zij glimlachte, niet wrang, maar niet te beschrijven vreemd.

'Francina?' vroeg ze een beetje angstig naar me opkijkend.

'Dat moet wel. Zo'n duur merk is de wil van Francina. Chaim was nooit een weelderig jongetje,' antwoordde ik.

‘Denk goed na, Marc. Zeg maar op z’n Spaans mañana.’

‘Ik zal oppassen, Debbie. Maar jou kan niets gebeuren. Je weet met welk bedrag ik je heb veilig gesteld.’

‘Wat heb ik daaraan zonder jou!’

Ze liet m’n arm los. Ik geloof dat haar ogen vochtig waren.

‘Kind, doen we niet een beetje dramatisch? Ik ga toch alleen maar eens snuffelen?’ Ik legde m’n arm om haar schouders, drukte haar even tegen me aan. Ze keek bliksemsnel naar me op, nu stond er toch een traan in haar ogen.

Vier stappen. De chauffeur lichtte zijn uniformpet.

‘Morgen, meneer Koerlander.’

‘Morgen, Bertus, alles wel?’

‘Best, meneer Koerlander, best.’

Ik stak m’n linkerbeen in de wagen, liet de rest van m’n lichaam volgen. Bertus keek toe dat mijn demissaison niet in de klem kon raken, klapte het portier dicht. Ik dacht aan vaders eerste autootje. Een Ford, hoog op zijn wielen gemonteerd. In een ouderwetse gooi- en smijtfilm zie ik ze soms terug. Vader had een bijzonder soort humor. Over zijn auto sprak hij van zijn ‘plee op wielen’. Het ding leek erop. Zo’n wc-huisje met in de deur de plek van een uitgerukt hart. Ze leven nog voort bij oude boerderijtjes. Maar wat het uitgerukte hart ermee te maken heeft? Zou het soms symbolisch bedoeld zijn? Grootmoeder kon zo intens boos zeggen: ‘Wanneer die boekhouder op de doos is geweest kotst een mens z’n hart uit z’n lichaam!’ Chaims statussymbool stond blijkbaar in verband met zijn heerschappij als sjah-in-sjah. Zo moet een zwevend tapijt

over de aarde hebben gevlogen. En ik dutte daardoor heerlijk in. Toen Bertus me wekte schrok ik. Mijn ontwaken leek niets op dat van Venus. Daarom glimlachte Bertus op een vreemde manier. Ik gebruikte geen lift om Chaims eerste-woonlaagflat te bereiken. Eén verdieping met een lift is onzin en bovendien kon ik zo het laatste restje slaap overwinnen.

Fit als een renpaard stond ik voor zijn deur en belde. Alsof hij achter de deur had staan wachten, zo vlug opende hij. Ik schoot in de lach. Zei ouderwets-jiddisj: 'Oil?'

Hij lachte ook. Wanneer hij zo lacht is hij een Koerlander, goddank. En dan heeft hij ook wel gein.

'Had u niet gedacht, vader! Sinds die sjabbes dat ik niet gekomen ben om te horen wat een jehoede is, zit ik al achter de deur te wachten tot u komt om het me te vertellen. Nah, naar uw zin! Kom d'r in, vader! Sore, breng de koffie op!!' Dat laatste riep hij naar binnen.

'Chaim, Chaim, je Francina is niet thuis! Nee, jongen, je sore is niet bij haar koffie!'

Chaims hele gezicht was pret. En zijn Francina was inderdaad niet thuis, want zo speels-jiddisj is alleen maar mogelijk zonder Francina.

'Ze komt zo, vader. Ze is naar de kapper en dan weet u het wel.'

'Ik weet niks van een kapper, m'n jongen, ondanks mijn regeringstijd over het kosmetische rijk. En wat doet Francina bij de kapper? Offert ze heur haren zoals de orthodoxe joodse vrouwen?'

'Hou op, vader. Francina met een bandeau!' Chaim lachte niet meer. Zijn Francina zonder haar mooie haren maar met pruik lokte hem niet. Integendeel.

Chaim bood me een stoel aan bij het venster. Ik kon zo op de Maas kijken. Een heerlijk gezicht maar te veel een plaatsje voor een grootvader om zich ter dood te mijmeren.

‘Roken, vader?’

‘Ja, zoon.’

Hij had mijn lievelingsmerk sigaren gekocht. Speciaal voor mij eropuitgegaan, want zelf rookt hij sigaretten. En de jiddisje vader voelde iets warms en hoorde de stem van zijn grootmoeder: ‘Gebenschte Kaddisj heb je, gaat daar zo maar door weer en wind om voor z’n vader sigaren te kopen.’

Francina kwam niet zo gauw terug als Chaim verwacht had. Dat maakte hem nerveus. Hij stond op en liep naar het venster om te zien waar zijn liefde bleef. Dan zat hij weer een minuut en dezelfde show begon. Het maakte mij kregel en ik zei:

‘Chaim, hou op met dat duveltje uit de doos. Je kunt haar van hier uit toch niet zien aankomen. Of heb je ergens een geheime telescoop?’

Prompt ging hij zitten schuifelen in zijn stoel en inhaleerde de rook van zijn sigaret veel te diep.

Ik zei:

‘Chaim, ben je levensmoe?’

‘Waarom?’

‘Met zulke halen bederf je je longen nog veel vlugger. Leg dat sigaretje nu maar neer en probeer ’n sigaar.’

Hij gehoorzaamde, maar zijn goede humeur was verdwenen. Aan die sigaar trok hij maar even en pakte toch weer een sigaret.

‘Chaim, laat de huishoudster nu maar de koffie brengen. Dan kunnen we beginnen met praten.’

Het viel hem zwaar om de huishoudster te verzoeken de honneurs waar te nemen. Hij had zo graag gezien dat Francina zijn vader eer had bewezen. Chaim is een sjeik, dat zit blijkbaar in de Koerlanders.

De huishoudster was prettig voor het oudemannen-oog. Welgevormd en goed verzorgd. Daarbij glimlachte ze op een aantrekkelijke manier. Haar stem was welluidend, haar ogen vonkten soms lokkend. Ik schatte haar leeftijd tegen de vijftig zodat Francina geen enkel gevaar te duchten had. Zij loopt onbedreigd aan de kop met haar achtentwintig jaar, haar benen en haar billen. Terwijl ik dit zat weg te flitsen onder het genot van de koffie dacht ik aan Ruben. Zo'n vrouw voor Ruben zou een nieuw leven voor hem betekenen. Uitgesloten. Zonder zijn verdriet kan hij niet meer leven. Zijn leed is een karaktereigenschap geworden.

Toen de huishoudster haar werk had gedaan konden we praten.

'Hoe lopen de zaken, Chaim?'

'De omzet stijgt, vader. We exporteren veel en beginnen nu op de Afrikaanse markt.'

'En je kosten?'

'Tja, die stijgen natuurlijk ook. Vooral de post salarissen en lonen.'

'Geef je straks cijfers over het eerste halfjaar?'

'Nee vader. Dat is niet nodig. De beurs heeft voldoende vertrouwen in ons. Ondanks die downstemming blijft onze koers op peil. Of is soms een paar punten hoger.'

'Hoeveel dividend heb je in gedachten, Chaim?'

'Nou, vader, boven tien procent wil ik niet gaan.'

Toen hij dat zei keek hij naar de grond. Mensen ver-

raden bijna altijd iets met een gebaar, een blik, een stilte. Pokergezichten zijn er maar heel weinig en dan verraden die meestal toch iets door het opzetten van een super poker-face masker.

‘Voor wie houdt je het dividend laag, Chaim? Voor de aandeelhouders of voor Liepmann?’

Hij keek op. Geschrokken. Nerveus drukte hij zijn sigaret uit en bracht zijn koffiekopje naar zijn mond. Maar het was leeg. Een beetje stuntelig zette hij het weer terug op het schoteltje.

‘Heeft . . . heeft . . . moeder met u gepraat?’

‘Vanzelfsprekend, jongen. Als Francina zo met jou praat, prijs ik je gelukkig.’

‘Vader, ik wil samengaan met Liepmann.’

‘Hoe hoog is zijn koers?’

‘Tweehonderdtwintig.’

‘Wij?’

‘Tweehonderdzesentwintig. De laatste dagen lopen wij op.’

‘Er is dus handel in onze stukken. Wie koopt?’

Ik zette mijn pokermasker op ondanks mijn eigen theorie. Hij keek me onderzoekend aan. Daarna zei hij toch argeloos:

‘Misschien Liepmann. Hoe meer hij van ons bezit des te sterker kan hij straks onderhandelen.’

Ik keek over de Maas. Want ik verwachtte de Engel des Heren. En hij kwam over het water. Ik glimlachte, want de Engel des Heren begon te praten op een voor hem ongewone manier.

‘Morgen, Marc Koerlander. Ik geloof dat ik lijk op Elisa met het kind uit *De negerhut van oom Tom*. Elisa vluchtend over de ijsschotsen. Ter zake, Marc Koer-

lander. Liepmann koopt niets, hij heeft geen geld. Maar Floris Waerdein koopt. Hij wil een vinger in de pap hebben. Hij ruikt winst.'

'Ik dacht dat Floris alleen aan mijn belangen dacht, meneer de Engel.'

'Kind. Hij denkt aan uw belangen maar ook aan de zijne en die van de heren waarmee hij een kongsi aan het vormen is. Hoe sterk bent u?'

'Ik heb dertig procent, meneer de Engel. Chaim heeft vijf. Dan twee procent van Judith en David, die ik ze voor de gein heb gegeven, toen ik afstand deed.'

'Dat is dus zevenendertig procent. Drieënzestig procent tegen. Of over u. Hebt u nog geld om bij te kopen?'

'Dan moet ik andere effecten verkopen. Maar dat is Debbies zekerheid.'

'Afblijven, Marc Koerlander. Laten we samen nog eens nadenken. Binnenkort zoek ik u weer op. In ieder geval gaat u weer op de bok zitten als commissaris. Groet, Marc Koerlander.'

En hij verdween weer over de Maas. En Chaim zei: 'Waaraan dacht u, vader? U bent opeens zo stil.'

'Chaim, ik heb drie miljoen nominaal in de zaak. Jij wilt een enorme stap doen door samen te gaan met Liepmanns Eau de Cologne. Het is niet zo fraai dat je me dat nu pas zegt, maar ik heb nog geen grote bezwaren tegen een fusie.'

'Vader, uw verwijt is niet prettig. Ik was die middag toen ik met moeder sprak gekomen om u te raadplegen.'

'Je had vooraf kunnen bellen. Dan was ik thuis gebleven. Voor zo'n transactie kom je niet zo maar even langs. Maar goed. We zullen gaan onderhandelen.'

'We? Wat bedoelt u, vader?'

‘Dit. Ik wil commissaris worden. Roep daarom een buitengewone aandeelhoudersvergadering bijeen. Dan kunnen we zien of ze de ouwe Koerlander reeds als een fossiel beschouwen.’

Hij gaf geen antwoord. Stond weer op om naar zijn Francina uit te kijken. Nam weer een sigaret en begon te ijsberen. Na een paar minuten hervatte ik het gesprek.

‘Het schijnt je niet zo aan te lokken om je vader weer actief te zien in Koerlanders Zeep.’

‘Nee, nee, vader, dat is het niet. Ik weet hoe u het al die jaren hebt geklaard.’

‘Dan is het je vrouw, beste jongen.’

In de roos – want hij zweeg. Ik stond op, ik wilde vertrekken. Hij protesteerde niet omdat hij begreep dat ik hem z’n gezicht niet wilde laten verliezen tegenover Francina. Hoofddirecteur van een grote zaak en dan wil die ouwe vader weer gaan regeren! Over haar man en zijn werk. Wég invloed van Francina, wég het ontzag van de kennissenkring, wég mooie reizen naar het buitenland als vrouw van de directeur. Allemaal opeens verdwenen. En daarvoor in de plaats die taaie ouwe Koerlander met z’n jiddisjkat. Ik wilde iets doen voor m’n Chaim. Zei daarom:

‘Wil ik met Francina praten?’

Hij pareerde als een geoefend zwaardvechter. Een prettig antwoord voor een sentimentele vader.

‘Ik ben een Koerlander, vader.’

Langzaam verliet ik de kamer. Hij vergat de eerbied niet. Hielp me in m’n zomerjas, begeleidde me tot het portier van de Bentley. Maar... zwijgend.

Zijn chauffeur reed me naar Wassenaar. En zijn Francina had zich gedrukt bij de kapper.

Ik was een paar dagen stil. Zoals meestal in het leven dreigt iets anders te gaan dan men hoopte of verwachtte. Mijn vertrouwen in de mensen had me weer eens te pakken gehad. Ik had gedacht dat Floris Waerdein uit pure vriendschap zijn financiële ban en achterban voor me zou mobiliseren en opeens komt de Engel des Heren me een kind in zaken noemen en me vertellen dat Floris een grote winst voor zich zelf ziet in dat zeep en eau de cologne-mengsel. Ik debatteerde met de afwezige Engel des Heren. Ik zei, dat Floris Waerdein recht had op winst wanneer hij grote bedragen gereedhield om ons te verdedigen tegen de Amerikanen. En dat wij toch ook flink zouden verdienen. Maar de afwezige Engel des Heren telexte me z'n antwoord. Wie garandeert u, Marc Koerlander, dat de heer Waerdein sterk en fatsoenlijk zal blijven? Pecunia non olet. Als de heer Waerdein een beetje veel Liepmanns eau de cologne neemt nadat hij z'n handen heeft gewassen met Koerlander zeep ruikt hij niet naar stinkend geld. Ik telexte terug: Meneer de Engel, wat zal hij zo in geuren gehuld gaan doen? Het antwoord kwam onmiddellijk: de heer Waerdein zal welriekend zijn aandelenpakketten Koerlander en Liepmann aanbieden aan de heren Grant, Cooper & Grant. Tegen deze American gentlemen komt u met uw zevenendertig procent niet ver. Amerikanen zijn harde jongens in zaken. Versta me goed: in zaken. In andere dingen zijn ze soms idealisten en zendelingen. Ik telexte niet direct terug. Ik was nog stiller geworden terwijl ik nadacht. Opeens besepte ik m'n onhoffelijkheid tegen de Engel des Heren en telexte: m'n dank, meneer de Engel, ik zal voorzichtig zijn en goed nadenken. Maar de Engel des Heren gaf geen antwoord meer. Blijkbaar

had hij het veel te druk met anderen en ik verveelde hem misschien geweldig met m'n gepieker over geld. Het gouden kalf staat niet zo best aangeschreven bij de hemelse actieve dienst.

En in die dagen was Debbie als een herdershond om me heen. Ze voelde dat ik over iets piekerde. Ze vermoedde over Chaim en de fusie. Of ze had op een geheime manier inlichtingen gekregen. Van Chaim of Francina. Soms zijn vrouwen geheime agente 007.

Ik had het goed. Ze gaf geen partij als ik soms eens plagerig antwoordde, ze kookte of haar leven ervan afhing en ze ging zelfs een ochtend mee wandelen. Ik dacht toen dat ze onderweg zou beginnen. Nee, ze zweeg daarover en babbelde over het Holland Festival, de sof van de tv, de duurtje en de provo's. Ze babbelde veel en waakte. Zondagavond, na de thee, legde zij op eens resoluut haar boek terzij, strekte zich op haar rug uit op de bank, keek naar het plafond. Begon:

'Marc, je hebt er nu lang genoeg op gekauwd. Wat is er?'

'Niets,' zei ik.

'Niets is ook iets. Wat is dat niets?'

Daar lag ik door haar judogreep. Snel en efficiënt gevloerd.

'Ik dacht over Chaim en Liepmann.'

Ze sloot haar ogen. Vouwde haar handen op haar borst.

'Wat lig je er naar bij,' riep ik kregel, 'net Isabella.'

'Versjteer je zelf maar niet. Ik ben niet dood.'

'Goddank nee, maar je weet dat ik er niet goed tegen kan als je daar ligt als Isabella van Aragón op haar graf-tombe naast Ferdinand.'

‘Waar is Ferdinand?’

‘Hou op, stuk ongein.’

‘Ik hou op zodra je me alles hebt verteld.’

Ik ging door mijn knieën en vertelde van Chaim en Liepmann en Floris Waerdein. Ze bleef luisterend liggen, maar toen ze antwoordde ontvouwde ze haar handen en pakte nonchalant een bonbon. Kauwend maar duidelijk zei ze:

‘Nar, als de kaarten zo liggen moet je ze laten liggen en niet spelen. Zeg maar tegen je partner dat je fout gegeven hebt. Je neemt het andere spel en deelt opnieuw uit.’

‘Wie is dat andere spel?’ vroeg ik bekoord door haar symboliek.

‘Salomon.’

Ik stond opeens recht overeind. Ze bleef liggen, nam een tweede bonbon, maling hebbend aan de lijn.

‘Salomon?’

‘Ja. Hou het in de familie. Salomon is bankier. Een groot bankier. Bel hem.’

Het was ernst. Debbie is zuinig van aard maar soms kan ze alle rekenarij opzij zetten. Vooral als het gaat om de verdediging van het nest en de jongen.

‘Goed. Maar wat zal ik hem zeggen?’ vroeg ik onzeker.

‘Ben je Koerlander af?’ vroeg ze ijzig en pakte een derde bonbon, waaruit ik kon opmaken dat ze nerveus was.

Ze had raak geslagen. Zo raak als ze soms een mug vernietigt met de vliegemepper.

Mijn orakel stond op.

‘Ik ga naar bed. Nog wat lezen. Na je telefoontje kom je nog wel bij me zitten, niet?’

‘Ja,’ zei ik en ik besepte dat ik met gebogen hoofd op het parket staarde.

Ik telefoneerde met Salomon. En zat nog een paar uurtjes in mijn stoeltje bij haar bed. Het laatste halfuur hand in hand.

Op een avond werd er gebeld of het huis in brand stond en iemands wijsvinger op de schel was vastgeplakt. Lenie, onze hulp, snelde de huiskamer binnen met een gezicht alsof de Mongolen Wassenaar hadden veroverd en nu de vrouwen kwamen opeisen ter afwisseling van hun oorlogsgenot.

‘D’r is iets,’ riep ze.

‘Dat horen we ook,’ zei Debbie ijzig.

Vrouwen verwachten in zulke situaties dat er onmiddellijk een held aantreedt.

Ik rees dus zwijgend op om mijn Debbie te verdedigen en, indien nog aanwezig, Lenies maagdelijkheid met mijn leven te betalen.

Met langzame stappen liep ik door de hall naar de buitendeur. De vrouwen volgden op een afstand. Lenie achter Debbie, in haar onderbewustzijn de hoop dat de Mongolen genoeg zouden nemen met haar patrones en dat zij ongerept in het huwelijksbed zou mogen stappen.

Ik hoorde Debbie nog zeggen: ‘Maak eerst het luikje open,’ voordat ik roekeloos moedig de deur opende, absoluut zeker dat het nog niet de Mongolen konden zijn. Het was Ruben.

Zijn hoed achteloos op zijn weelderige grijze haren, zijn ruige grijze snor verward. Van onder zijn borstelige wenkbrauwen vonkten zijn donkere ogen. Zijn kaken

hield hij vast opeen geklemd en hij ademde zwaar.

Ik vocht even met de opwelling hem jiddisj te verwelkomen met 'Was iesj'? maar ik besepte dat dit een anticlimax zou zijn. En zweeg.

Debbie nam het onmiddellijk over met:

'Welkom, welkom Ruben. Dat is een verrassing.'

Hij rukte zijn hoed van zijn hoofd en hing die op mijn uitgestoken hand alsof het de kapstok was. Toen zoende hij Debbie op beide wangen. Lenie deed een stap achterwaarts, haar onderbewustzijn gebod haar te ontsnappen aan deze opgewonden man. Ik herstelde en aapte Debbie na.

'Welkom, Ruben, dat is een verrassing.'

Alsof wij er opeens niet meer waren, stapte hij onze woonkamer binnen, keek snel links en rechts. Wij waren gevolgd, daarna riep hij eindelijk:

'De slappeling. Hij heeft hem losgelaten!'

'Wie?' vroeg ik.

'Lages. Willy Lages de killer, de bloedhond. Dat moet met excellentie aangesproken worden. Excellentie – dat betekent voortreffelijkheid –, uwe voortreffelijkheid heeft een massamoordenaar losgelaten in plaats van hem op te hangen op de Dam van Amsterdam.'

Ik sprong in de bres voor Zijne Voortreffelijkheid, omdat eerbied voor de overheid joods is en sterk leeft in de Koerlanders.

'De man heeft een ernstige hartkwaal en is stervende, zegt men.'

'Hoeveel joden hadden hartkwalen? Hoeveel stervenden zijn op brancards weggevoerd om te worden vergast? Hè, Marc Koerlander? Hoeveel? Duizend? Tien-duizend?'

Gastvrijheid kent soms geen erbarmen en dringt zich door alles heen naar voren. Het klonk als een zweepslag toen Debbie vroeg:

‘Wil je koffie of thee, Ruben?’

Hij staarde haar aan. Met open mond. Met opeens tranen in z’n ogen.

‘Thee? Koffie? Nou?’

Ik maakte een summier gebaar en Debbie zweeg. Ze had het onmiddellijk begrepen en had spijt.

Ik pakte Ruben bij de arm en plaatste hem in mijn stoel. Verstolen veegde hij de tranen uit z’n ogen. Ik nam plaats in de stoel tegenover hem. Debbie ging stiltes de kamer uit. Rubens opwindning kon haar toch niet weerhouden om in de keuken met Lenie een uitbundige thee gereed te maken.

‘Het is meer dan twintig jaar geleden, Ruben.’

‘Voor zoiets bestaan geen jaren,’ en overgaand in het Hebreeuws zei hij met fonkelende ogen: ‘Wanneer er iemand zal zijn die zijn naaste haat en hem lagen legt en tegen hem opstaat en hem naar het leven staat, dat hij sterft en vliedt tot ene van de steden. Zo zullen de oudsten zijner stad zenden en nemen hem van daar en zullen hem in de hand des bloedwrekers geven, dat hij sterve.’

Mijn antwoord was zwak en ik besepte dat terwijl ik sprak.

‘Dit is een land dat bestuurd wordt op christelijke grondslag. Barmhartigheid is een woord van Christus.’

‘Ik ken geen Christus. Ik ken geen Nieuw Testament. Ik ken de oude wet van Mozes en ik hoor de doodssnik van mijn Esther, van mijn Betty, van mijn Jozef, mijn Lea, mijn Menasse. Ik hoor ze roepen: wreek ons vader,

wreek ons. En ik zit maar hier! Godverdomme, hier op theevisite. Zonder revolver. Met niks om naar dat ziekenhuis te rennen en hem neer te knallen. Had ik m'n pistool maar achtergehouden! Nee, netjes ingeleverd bij de KP-chef toen de oorlog voorbij was.'

Hij sprong op, ijsbeerde door mijn woonkamer, zijn emotie nauwelijks meester. Langzaam kwam de vlam van waanzin in zijn ogen. Ik mobiliseerde me zelf om in te grijpen.

Hij begon voor zich heen te mompelen, zijn wraak te organiseren, zijn tactiek uit te stippelen. Voor hem was er niemand meer in de kamer.

'Met een mes gaat het ook. Ja, met een mes. Ik zal hem niet slachten. Dat doen wij joden niet. Met één steek midden in zijn verrotte hart. Ja, dat kan. En ik ga als dokter. Ik kom uit medelij. En dan laten ze me bij hem, die goeie Hollandse dokter. Eén por met een dolk en weg is ie, de ploert . . .'

En terwijl hij zo mompelend ijsbeerde kwam er een beeld terug voor mijn ogen.

. . . Marc Koerlander, gevlucht naar Parijs. Na een paar maanden langzaam wat vertrouwen opgewekt bij Franse joden. Dan bij Franse niet-joden. Opgenomen in eenvoudig verzetswerk. Koerier omdat ik lang ben en geen joods gezicht heb. Omdat ik grijze ogen heb. Koerlander-ogen, die joegen op vrouwen en op Teutonen. Toen kwam de avond en de nacht dat ik moest uittrekken om te gaan doden. Ik kreeg een zware revolver van een maquis-overste. Een laatste onderzoekende blik van de Galliër of ik toch betrouwbaar zou blijken. Een laatste handdruk en ik was aangetreden in het kleine leger van de killers. Ik herinner me een flits van zelfspot:

Marc bar Kochba trekt uit tegen de furor Teutonicus...

Ruben nam weer plaats in mijn stoel, rustig geworden. Ik borg mijn herinnering op. Alsof hij die herinnering gezien had zei hij:

'Marc, kun je me begrijpen? Je weet ik was in een KP. Ik heb gedood. Ik heb een paar moffen 's nachts neergesnald, één heb ik met een mes van achteren neergestoken. Wanneer ik alledaags rustig ben kan ik er soms om treuren. Dat ik Gods ethica zo geschonden heb en z'n gebod heb genegeerd. Gij zult niet doodslaan. Dan denk ik aan die moffen. Jongemannen die m'n zoons hadden kunnen zijn, die ik stak met dat mes was een huisvader zoals ik. Opgecommandeerd en gekomen. Befehl ist Befehl. Maar de brains, de ploerten, waren onbereikbaar in hun kantoren en regeerden per telefoon. Die hoereerden 's avonds met wat ze kopen konden van geroofd goed. Sieraden van onze vrouwen of de effecten van een schlemiel die zijn leven lang had gezwogd voor het zekerheidje van zijn ouwe dag. Er zijn nog honderden van die ploerten vrij. En die paar die ze gevangen konden nemen hebben ze hier niet opgehangen. Christelijke natie, barmhartigheid, Nieuwe Testament. En de doden blijven ongewroken.'

Hij verborg zijn gezicht achter zijn handen. Maar zichtbaar tussen zijn polsen door waren zijn vast opeen geklemde kaken en zijn mond met de ruige snor. Ik zag opeens onze Ruben, de wreker uit een KP met drie of vier verslagenen op zijn rekening. Mijn eigen herinnering was ingeslapen. Ik weet dat zij op het juiste moment weer zal ontwaken. Dat ik ook nog eens zal worden geconfronteerd met de door mij verslagenen, daar in Frankrijk. Aan mijn handen kleeft bloed zoals aan die

van Ruben. Gij zult niet doodslaan. Maar er staat ook dikwijls in de thora: 'Zij omgordden zich en kwamen af. En zij sloegen met de scherpte des zwaards.' Ik zei:

'Miljoenen joden hebben zich in zesduizend jaar moeten buigen voor Egypte, voor Syrië, voor Babylon, voor Athene, voor Rome. Na Christus voor Mohammed, de Kruisvaarders en voor Hitler. Steeds was de tol hoog. Berust, Ruben. God had een doel. Een voor ons nog onzichtbaar doel. Het begin mogen wij zien, jij en ik, en allen die het zien willen. Israël!'

Hij antwoordde:

'Ik worstel nog met mijn herinneringen. Mijn opvoeding, mijn tradities en mijn gebondenheid aan dit land. Maar voor mijn dood zal ik naar Israël gaan. In Eretz wil ik begraven worden. In dat land van melk en honing en vergoten bloed.'

Hij bleef knikken met het hoofd alsof hij een visioen zag. De opstanden van de joden in tientallen eeuwen.

Ik keek verstoord op. In het deurgat stond Debbie en achter haar Lenie. Debbie droeg een theeblad met kopjes, Lenie droeg ook iets. Ik kon niet zien wat, maar wel vermoeden. Schaaltjes vol snoep. Toen stond ik op. Debbie keek naar me en ze schrok. Besepte dat ze te vlug haar begrip voor Ruben opzij had gezet en dat haar gastvrijheid nog niet gewaardeerd werd. Onze ogen bleven op elkaar gericht. En er waren opeens twee drama's in mijn huiskamer. Een groot en een klein. Het grote drama van de machteloze wreker Ruben Koerlander. En het kleine drama van Deborah Hildesheimer en Marcus Koerlander. Zij en ik voelden dat er twee families in de kamer waren. De jiddisj sentimentele Hildesheimers vertegenwoordigd door een memme, Debbie. En de van

geslacht op geslacht strijdbare onverzettelijke Koerlanders. Ruben en Marcus. Mannen die doden konden als het zo moest zijn. Mannen die in vroeger eeuwen hun leven zouden hebben ingezet voor een bloedwraak. Twee families door het lot met slechts één schakel verbonden, het huwelijk van Deborah en Marcus.

‘We willen niets, Debbie,’ zei ik kregel.

‘Waarom niet? Ruben heeft dorst en trek na al dat gesjmoes, nietwaar Ruben?’

‘We willen niets, laat ons alleen.’

Het moet als een bevel geklonken hebben, want Debbie's gezicht was alleen nog sprakeloze verbazing.

‘Zeg eens even, ik behoor niet tot je personeel!’ riep Debbie en stampvoette.

Het moet jaren geleden zijn sinds ik uitzonderlijk driftig was tegen Debbie, maar nu voelde ik als een oude kwaal mijn drift oplopen langs mijn rug. Aderen klopten aan mijn slapen. Ik hoorde het ruisen van mijn bloed. Ik ben bang voor mijn drift en daarom probeerde ik hem te onderdrukken. Ruben zag het blijkbaar, herkende aan mijn gebalde vuisten en fonkelende ogen zijn broertje Marc van een halve eeuw geleden. Het maakte hem op slag rustig en waakzaam zoals toen. Ik schreeuwde:

‘Wij willen niets. Geen soep, geen kiks, geen bolus! We willen nog eens even Koerlanders zijn. Onder el-kander!’

Ik deed een stap in haar richting, want ik wilde Debbie uit de kamer zetten als een ongehoorzaam kind. Ruben versperde me de weg, pakte mijn polsen. Hij heeft een ijzeren greep en dat verjoeg op slag mijn drift. Ik boog het hoofd omdat ik me schaamde. De gastvrij-

heid geschonden en mijn vrouw in het bijzijn van m'n broer en het meisje vernederd. Ik herinner me dat ik dacht: 'Je leeft in 1966, sjeik Marcus.' Debbie stond als vastgenageld, met grote verbaasde, toen langzaam verdrietig wordende ogen. Totdat de tranen kwamen en zij haar gezichtje verborg in de holte van haar arm. Ruben leidde haar behoedzaam naar de hall. Het leek me toe of ik iets kostbaars gebroken had. Toen hij terugkwam stond ik nog steeds in het midden van de kamer. Tactvol zei hij:

'Wil je me naar het station brengen, Marc?'

Ik knikte. Ruben is opvallend rustig en beleidvol als het zaken van anderen betreft. Daarom was hij een goede k.p'er. Voor zijn eigen leven, voor zijn eigen zaken is hij onbeheerst en kortzichtig met dikwijls ideeën van een neuroticus.

'Ik breng je naar huis,' antwoordde ik kortaf.

'Dat kan niet. De laatste trein terug haal je niet.'

'We rijden.' En ik draaide het nummer van de garage waar ik hoofdzakelijk voor Debbie een maandrekening heb.

'Marc, dat is zonde van het geld!'

'Zwijg nu, Ruben. We rijden.'

De rit naar Rotterdam was snel. Praten deden we bijna niet meer. Ik liet de huurwagen wachten en begeleidde Ruben tot in zijn huiskamer. De huishoudster was reeds gaan slapen. In de vestibule brandde een sober licht. Dat maakte het afscheid wat naargeestig. Ruben drukte me de hand, zei bijzonder rustig:

'Er verandert niets in de wereld, Marc. Ik heb mijn vrouw en kinderen zien ombrengen zoals in de antieke wereld hele volken werden uitgeroeid. Je hebt je vrouw

het zwijgen opgelegd als een middeleeuwer. Het zal altijd hetzelfde blijven. In alles. Vergelijk de historie.'

Opeens sprak hij weer in het Hebreeuws. Ik herinner me Prediker, hoofdstuk 1, vers negen.

'Hetgene dat er is geweest, hetzelfde zal er zijn, en hetgene dat er gedaan is, hetzelfde zal er gedaan worden, zodat er niets nieuws is onder de zon.'

Toen zei hij weer in het Nederlands, terwijl hij naar de vloer keek en langzaam zijn hoofd schudde:

'Er is geen gisteren, er is geen morgen. Wel te rusten, Marc, en bedankt voor de rit.'

En de wagen reed terug door de nacht. Ik staarde naar buiten. Zag niets. Dacht, en dacht en dacht. Want er is geen gisteren, er is geen morgen.

Ik vrees dat ik in mijn verdere leven er steeds aan zal moeten denken . . .

BOEK III

De belegen tiener

Het ochtendblad schudde op 15 juni weer wat specerij in ons leven.

Een staat in een staat had 2 % van het vakantiegeld van de bouwersknechten gegapt. En omdat we niet meer in 1866 leven kwamen die mannen in verzet. Niet om dat geld zeiden ze, maar om het recht. 'Iedereen moet met z'n tengels uit m'n loonzakje blijven.' 'Behalve moeders!' zouden ze in Brabant eraan toegevoegd hebben. De overheid greep niet op tijd in. Waarom zullen we nooit precies weten want dat is niet in het belang van de overheid. In 1866 zouden de regerende families geen andere staat in de staat dan de hunne hebben toegelaten. Maar ze zouden de orde onmiddellijk hebben hersteld en geen kruimel diefstal hebben geduld.

De krantenjongens moeten die dag, na de schrik, diep en verzaligd adem hebben gehaald. Kopij! En wat voor een kopij!! Oproer in Amsterdam!!!

Ze hadden liever revolutie gedrukt. Met machtig mooie gruwelen en veel doden. Het geheel gekruid met aanrandingen en verkrachtingen, liefst van nonnetjes. Dat maakt een reportage uitgelezen pikant. Een krant deed een zwakke poging met vluchtende typistes langs de brandtrap. Maar die kaart was niet haalbaar. Wij zijn geen volk voor revoluties. De moord op de heren gebroeders de Witt ligt al bijna drie eeuwen achter ons. Wij zijn geen Bastille-bestormers, we blijven het maar doen met wat brandende bestelwagens à la Saigon. En na de tv-uitzending naar bed. Met vrouw en pil.

Zachtjes voor me heen knikkend legde ik het ochtendblad naast mijn ontbijtbordje. Nam een slokje thee en stak een stukje brood in mijn mond. HET beeld van een Hollandse huisvader.

‘Is de krant vrij,’ vroeg Debbie hoogmoedig.

‘Jawel, dame,’ antwoordde ik hoofs, vouwde de krant netjes op en overhandigde hem elegant.

‘Dank u, oh heer,’ zei ze.

Het was tenminste weer een stap in de goede richting. Sinds die avond van Rubens bezoek was het niet zo best tussen ons geweest. Debbie bleef hardnekkig volhouden dat ik een bruit was, een vent zonder beschaving, een egoïst die alleen van zich zelf hield, enzovoort, enzovoort. Een index van de man in het hoofdje van de vrouw zoals iedere echtgenoot die kent na de ondertekening van het huwelijksregister. En wat ze al die jaren in me gezien had wist ze opeens niet meer. Ze was ziende geworden. Die Koerlanders waren een stel hoogmoedige ingebeelde verswarzter narren. Lohengrins en Ivanhoes die zich vergrepen hadden aan Hildesheimer vrouwen. Zwanenridders die een dame behandelden als een melkmeid. Tenminste als ze die kans kregen! Maar bij een Deborah Hildesheimer kregen ze die nooit! Dan liever zoiets doen als Jan van Schaffelaar en Van Speijk.

Ik heb Debbie maar laten praten. Ze begreep blijkbaar niet dat een vrouw niet altijd het middelpunt kan zijn van een mannenleven. Ze moet zo nu en dan eens vrijwillig langs de kant gaan staan, zich dan wat minder belangrijk vinden en niet steeds de aandacht willen trekken. Vrouwelijke eigenschappen zijn misschien mede oorzaken van oorlogen. De kerels willen eens onder die druk uit en samen een tijdje op avontuur. Vanzelf-

sprekend zijn er ook mannen die er mee op uit willen trekken omdat ze zich stierlijk bij hun vrouwen vervelen en troepen jonge kerels die wonderen verwachten van de vrouwen van andere volken. Maar het is één pot nat over de hele wereld. Net als de mannen. Ook niet een schepping om over te jubelen.

Nadat Debbie alles grondig gelezen had kwam ze me de krant terugbrengen in mijn werkkamer. Heel ongebruikelijk. Daarom wist ik dat ze een bedoeling had. En ze wist dat ik dat wist. Ze wilde me een slag voor blijven en zei:

‘Je begrijpt zeker wel, dat ik je nog iets te zeggen heb.’

‘Omdat je me de krant brengt? Wel nee!’

Ze keek me verbaasdaan. Haar helescène op slag bedorven en ik de kans om de show te stelen. Bliksemsnel veranderde zij haar slagorde. Bracht cavalerie in de aanval.

‘Wat jij denkt is het niet. Ik kom niet meer terug op die rot avond. Je mag heer en meester spelen. Maar doe het dan nu eens goed.’

Ik vormde mijn carré. Een salvo van de infanterie.

‘Nog beter? Hoe?’

Een tweede eskadron. Blessen.

‘Ga naar David. Misschien was hij er ook tussen. Van lange haren en baarden kan men van alles verwachten.’

Ze had het carré opengescheurd. Het kon zich alleen nog overgeven of totaal worden neergesabeld.

Ik stond op. Kwam naar haar toe. Pakte haar bij de schouders. Zoende haar op het voorhoofd.

‘Generaal de Gaulle kuste het meisje dat hem een tuiltje rozen bracht,’ zei Debbie.

Nog een kant van mijn carré neergesabeld. Ik ant-

woordde nog niet, zoende haar nu op de wangen.

‘Peer Gynt kwam thuis en zoende Aase klinkend op beide wangen,’ constateerde ze terwijl ze probeerde me van haar weg te duwen.

De bevelvoerende kolonel ontsnapte aan haar sabelhouw. Ik zoende haar in haar hals, kunffelde daar wat rond. Vroeg haar:

‘Wie is dit?’

Casanova,’ constateerde ze deskundig.

De kracht van haar aanval was gebroken. Langzaam begon het carré zich te herstellen en de binnengedrongen cavalerie op te ruimen. Met twee woorden herstelde het zich.

‘Jiddisje memme,’ zei de kolonel.

Debbie bleef tegen me aan staan. Plukte wat aan mijn revers, schikte m’n das nog wat netter dan hij al zat. Toen keek ze me aan. Glimlachte. Zei:

‘Je verandert nooit.’

‘Moet dat dan?’ vroeg ik.

‘Nee. Ik zou me voelen als een kat in een vreemd pakhuis.’

‘Weet jij hoe een kat zich daar voelt?’

‘Ja,’ antwoordde ze brutaal. En maakte zich los uit mijn armen.

Samen honderdtwintig jaar volgens de gegevens van de Burgerlijke Stand. Samen vijftig jaar volgens ons gevoel en ons jeugdig hart.

Die middag van 15 juni reisde ik naar Amsterdam. Door Debbies woorden was ik wat nerveus geworden en dreutelend op het perron vergeleek ik me zelf met een vader die het slagveld zal gaan afzoeken naar zijn ge-

wonde zoon. Ergens zijn de Koerlanders blijkbaar romantische dwazen.

Ik kocht een andere krant om me wat af te leiden van de revolutie. Geen kans. Hij stond vierkant in ons leven. Wat me het meest interesseerde was het bericht dat de Kamer op 16 juni zou bijeenkomen om Hunne Voortreffelijkheden te ondervragen over hun beleid en zich zelf de gelegenheid te geven om voor de kiezers te paraderen. De tv zou de afgevaardigden van het soeverein regerende volk in de huiskamers brengen, zodat wij ze konden savoureren, samen met goudmerk-koffie, Ceylon-thee, sherry, bier en wat vaste stof zoals haring en aardbeien. Ik besloot de voorstelling niet te missen, want ik heb nog nooit van een volksvertegenwoordiger genoten. Ik heb tot heden verzuimd eens op de publieke tribune te zitten en te luisteren. Toon Hermans, Wim Sonneveld, Wim Kan en Max Tailleur zullen hier nooit tegenop kunnen. Een Kamervoorstelling is iets exclusiefs omdat het een mengsel is van drama en burleske, door de staat met 100% gesubsidieerd.

Wij onderdrukken een revolutie zonder tanks en artillerie. Wij doen dit bij voorkeur in de avonduren na de dagtaak, maar vooral na het uitleven van ons gekookte-aardappelencomplex.

Er was van het oproer niets te merken toen ik in Amsterdam aankwam. Iedereen werkte weer, want het loonzakje en het dividend zijn heilige zaken.

Het was na 1 uur toen ik bij Davids onbewoonbaar verklaarde paleisje arriveerde. Hij was thuis en blijkbaar hard aan het werk, gezien de laag stof die hem bedekte. Zijn begroeting was zoals gebruikelijk bijzonder

blij. Mijn David vindt het prettig een vader te hebben die hem vrijlaat in zijn ontwikkeling en toch op gezette tijden veel belangstelling toont voor zijn werk.

'Ha, die vader!' Het klonk als de juichkreet voor een geliefd vorst. Tenminste als die ergens ter wereld nog bestaat en het volk het juichen achter de ruggen van de militie nog niet heeft verleerd. Het alziend oog tv heeft ons al veel afgeleerd. Ook dat juichen. Het zou toch een beetje komiek klinken in onze huiskamers, vooral nadat moeder de kalfslapjes heeft omgezet in leder, als we op onze stoel begonnen te jubelen wanneer het geëerbiedigde staatshoofd op de beeldbuis voorbijflitste.

David loodste me zijn voorkamer in en ik stond even versteld. Er moet een vrouw zijn binnengedrongen in het leven van mijn zoon de artiest. De kamer was warm gemeubileerd, alles was schoon en verzorgd. Sommige stukken zoals de porseleinkast bepaald kostbaar.

'Hoe heet ze? En hoe oud is ze?' vroeg ik.

Eventjes was David verbaasd. Toen begon hij te lachen.

'Mag ik het zeggen, vader?' riep hij.

'Ja. Je mag het zeggen, ouwe rot.'

Weer was David verbaasd. Kwam voor me staan, tikte me op de schouder en zei:

'Bent u met de helm geboren?'

'Welnee, jongen. In dat ouwe zit het hem. Zesenzestig jaar is een heel lang kijkspel. En ook een hoorspel.'

Ik nam plaats in de gemakkelijke bergère. Zei:

'Goddank, ze heeft smaak en gevoel voor gemakkelijke stoelen. Kan ze koken? Of is alles diepvries of uit blik? En houdt ze van braadstuk van de haas of is het karbonaadje in cellofaan?'

David kan me in dezelfde toon antwoorden, wanneer hij in de goede bui daarvoor is. Dat heeft hij van mijn Debbie. Het is Hildesheimers, hoewel een aanzienlijk deel van die familie bijzonder vervelende mensen waren, wier leven draaide om soep en kip, whist spelen en de sjoel.

‘Vader, spot niet. Weet u veel. Karbonaadje in cellofaan is je van het. Je moet ze weten te behandelen. Eerst ontdooien.’

‘Daarna beuken als stokvis, Davidje?’

‘Ja vader, dan bakken in infrarode straal.’

‘Ja, zoon!’

‘Dan hou je over, een vloermatje aan een been!!’

‘Ja, zoon!’

‘En dan ga je gauw ergens eten. En de karbonade is voor de hond.’

‘Tenminste als hij nog tanden heeft en een beetje me-sjogge is, hè, David!’

‘Humane vader heb ik. Drankje, vader?’

‘Noem op!’

‘Bier eh sherry, eh jenever eh.’

‘Ja, dat. Een glaasje eh eh.’

David opende het dressoir, pakte een fles Campari, spoedde zich naar het keukentje en kwam terug met Campari on the rocks. Volgens de regels met een beetje suiker langs de rand van het glas.

‘Nou, jongen, als je de kost niet meer kan verdienen met beeldhouwen, dan als barkeeper.’

‘Als, vader, als . . . , maar Davidje hakt zich er wel doorheen.’

Ik schoot in de lach. De Campari drong mijn neus binnen en het brandde gevoelig. Kuchend zei ik iets over vuurwater en het oude verbod van verkoop aan

Indianen. David nam plaats. Dronk heel langzaam van zijn Campari, terwijl hij onderzoekend naar me keek. Een beetje plagrig met twinkelende ogen.

‘Zo drinkt men Campari, vader. Niet door de neus. Nooit door de neus. Die is om te ruiken. Wist u dat niet?’

‘Jawel, jawel. Maar alles verandert tegenwoordig. Misschien ben ik onbewust een vernieuwer. Komt er volgend jaar een drankconcern dat groots adverteert: Drink onze jenever door uw neus. Er gaat een wereld voor u open. Denk eraan, jongen, als ik er soms niet meer ben: ik was de uitvinder. Zorg dat de royalty’s in jullie erfenis komen.’

‘Ik zal het niet kunnen bewijzen, vader. Tenzij u uw neus achterlaat.’

‘Je grootmoeder zou nu gezegd hebben: Spotten jullie niet zo gruwelijk met jullie kokkert. Dat is de Almachtige verzoeken.’

David grinnikte. Greep de fles, vroeg:

‘Nog een, vader? Zullen we van uw neus een sjikkerlap maken?’

‘Hou op, jongen. Breng de neus van de Gaulle maar op het slechte pad.’

De neus van de Franse president bracht me terug naar Debbie. Ik herinnerde me opeens mijn missie.

‘Ik kom in opdracht van je moeder eens kijken of je gisteren niets overkomen is.’

‘Ik heb het te druk voor andermans relletjes. Ik ben er zelf een aan het maken volgens mijn vrienden,’ zei David opeens ernstig.

‘Laat eens zien.’

‘Als het klaar is, vader, niet eerder. Maar wanneer u

voor moeder een ongeluk mee naar huis moet brengen, nou, Egbert Jan hebben ze met de gummiknuppel bewerkt. Niet zo mooi.'

'Ligt hij in het ziekenhuis?'

'Nee, maar wel in bed. Ik ga hem straks bezoeken.'

'Dan ga ik met je mee. Ik heb verlof tot vanavond twaalf uur. Hoe is het met m'n aquarel? Hij heeft het geld zeker niet zo hard nodig.'

'Dat heeft hij wel, vader. Maar hij kan er nog geen afstand van doen.'

'Zo geweldig is dat ding nu toch ook niet.'

'Vader, daar hebt u geen verstand van. Van kisten zeep kan je vlugger afstand doen dan van een kunstwerk. Ik moet ook altijd vechten om af te leveren. Het is net of je een kind verkoopt, een stuk van je zelf.'

Ik voelde opeens dat ik hem niet begreep. Ik had wel eens gehoord dat er zoiets bestond bij kunstenaars, maar wanneer een kunstwerk een eigen kind wordt, dan zijn er veel, heel veel artiestenmongooltjes op de wereld.

Ik stond op. Ik wilde opeens de hele woning zien, nieuwsgierig gemaakt door zijn herboren woonkamer. David rees ook op om me voor te gaan. Gediensstig opende hij zijn slaapkamer. Die was ook keurig ingericht. Ook hier zag ik de vrouwenhand. En ik zag ook maar één bed. Ik knikte zo goedkeurend als een ervaren controleur van het stamboekvee. Vooral om dat ene bed.

'Het lijkt me toe, dat je een hoop geld verdient, Davidje.'

'Nee, vader, dat is van uw kapitaal. Ik heb een paar Koerlander Zeepjes verkocht. Staan lekker hoog, hè?'

Opeens werd ik teruggebracht naar Chaim. Naar de fusie. Naar Floris Wacardein. Naar de langzaam opkru-

pende beurskoers. Het ochtendblad meldde 240, dus 14 punten omhoog sinds verleden week. Het flitste door mijn hoofd dat Salomon nu haast moest gaan maken. David zag blijkbaar mijn gezicht ernstig worden.

‘Wat kijkt u opeens benauwd, vader? Uw bezit is nu toch ook aan het vetter worden?’

‘David, verkoop niets meer. Als je geld nodig hebt, leen dan van mij. Zijn je stukken in open bewaring?’

‘Ja, waarom?’

‘Als je niet van je vader wilt lenen, kan je bij de bank wat opnemen. Ze hebben overvloedig dekking.’

‘Ik heb nu geen geld meer nodig. Ik ben klaar met installeren. Ik heb er vijf verkocht voor de oude koers van 226. Dat was elf mille,’ zei hij nu ook ernstig, maar een beetje verlegen.

‘Je geld is je geld, jongen. Maar nu niets meer verkopen. Geen stukken Koerlander loslaten.’

‘Goed. Neem het me niet kwalijk, want ik wist van niets.’

‘Over een paar maanden zal ik je opheldering geven.’

Terwijl ik mijn blikken nog even door de slaapkamer liet dwalen, vervolgde ik:

‘Wie is dat meisje? Wat doet ze?’

‘Ze heet Steffie en ze studeert kunstgeschiedenis hier in Amsterdam.’

Omdat mijn blikken nog steeds door die kamer dwaalden riep m’n David opeens geërgerd:

‘En ze slaapt niet bij me. Ze is van dat ouderwetse degelijke en dat vind ik fijn.’

David bloosde en schudde nijdig zijn kop. Ik ben er zeker van dat een gedachte door zijn hoofd flitste. Zijn Steffie niet ouderwets degelijk, reeds een cavalcade

vriendjes hebbende afgewerkt en in een groot aantal bedden haar vrouwelijkheid aangeboden. Zakelijk vroeg ik:

‘Hoe oud is je Stephanie?’

‘Twintig.’

‘Breng haar thuis.’

Ik keerde me om. Hij greep me bij de schouder, ik voelde zijn kracht en de sterke beeldhouwersvingers.

‘Ik ben geen stijve hark. Ik weet wat een vrouw is, maar om te trouwen wil ik zo’n ouderwetse.’

Ik keek hem aan. Doordringend, geloof ik. En waarom weet ik niet. Ik herhaalde:

‘Breng haar thuis. Ik wil haar ponempie zien. Is dat goed, nah, dan mazzel en broche.’

Ik stak hem m’n hand toc, hij greep die en toonde zich een kleine jongen, want er stonden tranen in z’n ogen.

‘Nog één glaasje vuurwater, zoon. En dan gaan we naar Egbert Jan weet-ik-veel.’

Ik zat weer in mijn stoel en dronk langzaam de Campari. Volgens de regels door mijn mond.

En ik voelde me na jaren weer eens oud. En vader.

Ik lunchte met m’n zoon. Dat is iets prettigs voor een oude man, lunchen in de stad met een zoon! Mannen van mijn leeftijd kunnen dat begrijpen. Dezelfde vreugde beleven, dezelfde trots voelen zoals ik.

Daarna wandelden wij naar Egbert Jan weet-ik-veel. Om drie uur stapte ik binnen bij de jeugd.

Die jeugd was gehuisvest in ouderdom. David had me onderweg verteld van een verstandige oude dame die een geërfd groot grachtenpand onttrokken had aan de begeerte om winst van een zevental kleine firma’s.

Daarna had zij de huurdersruimte van fundering tot nok grondig laten restaureren. Deze tijd laat het bewonen van grote huizen nauwelijks toe. De dichter Van Collem schreef eens: Die moede handen die de weelde maken. Er zijn geen moede handen meer, maar de weelde bleef, zij het niet meer á raison van een kwartje per dag voor een hele hofhouding. Zoals vroeger in het tempo doeloe van ons koloniale rijk.

De grootse dame had het huis laten omvormen tot vier prachtige flats met ateliers. Egbert Jan was de huurder van de tweede woonlaagflat, want die grootse vergevensgezinde dame had iets willen doen voor het pand der liefde van haar gestorven man met een knap atelier-meisje. Egbert Jan moet beslist op zijn vader lijken . . .

Hij lag te bed. Aan beide zijden en aan het voeten-einde zaten, hingen en lagen jonge mensen. Het geheel maakte de indruk van een levée du roi, of van de sterf-scène van een groot vorst. Het laatste eigenlijk meer door Egbert Jans bedroefde zorgelijke gezicht omlijst door die verschrikkelijke lange haren. Een paar meisjes schikten wat opzij, zodat ik hem kon begroeten. Ik geloof dat die meisjes dachten dat ik de dokter was. Die pijnlijke twijfel lag duidelijk op hun gezichtjes. Misschien hadden zij binnenkort een medicus nodig en keken daarom een beetje benauwd. De vrije liefde heeft zijn consequenties en eist zijn tol.

De vorst in bed maakte een gebiedend gebaar. Een van de courisanes stond op van de beste leunstoel in het vertrek en met een volgend gebaar van de heerser werd ik uitgenodigd te gaan zitten. Toen volgde de gebruikelijke stilte, die ook opkomt wanneer een nieuwe passagier een treincoupé binnenstapt. In hun gedachten werd

ik besnuffeld. Wat is dat voor een vent als hij de dokter niet is? Een deurwaarder? Een van Pro Juventute? Een reporter? Een mannetje van Brandpunt of Attentie of Televizier?

Na enig gefluister met David waren ze gerustgesteld. Goed volk. Maar een vent met poen, na Egbert Jans mededeling dat het hem speet mijn bestelling nog niet te hebben geleverd. Maar hij zou het nu toch komen doen. Een paar dagen om te genezen van die 'oplazers' die de klassepolitie hem gegeven had. Ik knikte maar. Wat moet een mens anders doen in zo'n geval? Knikken gaat makkelijk en het bespaart iemand om een mening te hebben. Ik werd even negentiende-eeuws met mijn woorden:

'Een betreurenswaardig misverstand van de politie, veronderstel ik.'

Dat wuifde hij weg met zijn hand en de woorden:

'Nee, helemaal niet. Ze slaan d'r maar op met hun barbarenklauwen. Potemkin-kozakken!'

'Hebt u de film *Potemkin* gezien? Ik herinner me niet dat er na de oorlog een reprise is geweest.'

'Ik heb de plaatjes gezien en een beschrijving gelezen. Bovendien zijn er altijd kozakken om het volk neer te sabelen. Het gezag houdt er altijd huurlingen op na van onze belastingcenten.'

'Zo eenvoudig is het niet, Egbert Jan. Politie en justitie moeten er zijn, anders zijn we overgeleverd aan de terreur van een handjevol.'

Ik verdedigde met deze woorden de bestaande orde.

'En nu zijn we niet overgeleverd aan de terreur van een handjevol? Kom nou, meneer Koerlander.'

Hij vlijde zijn hoofd behaaglijk neer op het groezelige

kussen en liet het antwoord over aan zijn ban en achterban. De belangrijkste leenman, een jonge geweldenaar met een baard, een Schots geruit overhemd en spijkerbroek, plaatste zich vierkant voor zijn leenheer. Eén in de bedreigde veste aan de Amstel, zo te horen aan zijn tongval.

‘Naauw, en wet! De terreur fen de streepiesbroekies! Fen de profiteerders fen ons sweet. Fen de reetsitters. Fen de couponnetjesknippers. De heile rotsooi mot uitgeswafeld worde! Alles mot ferandere, nieuw worde!’

‘Zijn jullie daarom zo anders gekleed?’ vroeg ik.

‘Jao. We motte geen geperste broekies meer. We motte geen colbertjes en een vessie meer. We motte wet anders!’

‘Wat?’ vroeg ik nieuwsgierig en geïnteresseerd. Ik was bij de opstandige jeugd terechtgekomen. Een avontuur. Zoiets van Stanley en Livingstone in het geheel onbekende Centraal-Afrika. Maar mijn zakelijke ‘wat’ had dezelfde werking alsof men een kaars uitblaast. Pffft. Van licht in donker.

De koning en zijn hof zwegen. Een meisje had het eerst haar denken wat geordend en antwoordde:

‘Wat? Dat is weer zo’n echte bourgeoisie-vraag om een ander in verlegenheid te brengen. Dat woordje ‘wat’ kunnen we nog niet invullen. We weten alleen dat zoals het nu is, het niet goed, niet leefbaar is. Dat andere, dat nieuwe is onderweg, maar we kunnen het nog niet beschrijven. Maar we zijn wel gereed om het op te vangen.’

Met grote belangstelling keek ik naar dit intelligente gezichtje. Het meisje was ook bekoorlijk en ze zou er bijzonder aantrekkelijk hebben uitgezien als zij heur

haren niet zo slierterig langs haar wangen en hals zou hebben laten hangen. Ze deed aan de nieuwste mode. Nylons met figuurtjes erop, een minirokje dat haar molige knieën en gewelfde dijen zeer vrij liet zien, een zwarte trui met een hoge kraag tot onder de kin. Van onderen een hetaere, in het midden een non, van boven een zigeunerin.

‘Wat studeert u?’ vroeg ik. Mijn bedoeling lukte. Ik haalde haar even terug uit de opstand in de gevestigde burgerlijkheid.

‘Ik? Ik studeer sociologie. Hier in Amsterdam,’ antwoordde ze. Ze glimlachte me toe. Blijkbaar herinnerde ik haar aan vrienden van haar vader, want ze vervolgde: ‘Gelukkig zijn er ouden van dagen die iets voelen voor onze opvattingen. Dat niet alles vastgeroest moet blijven.’

Dat ouden van dagen viel bij mij niet goed. Ik keek even verbaasd naar David, die zich achteraf hield. Hij beet zich op de onderlip en wendde zijn gezicht af. Ik voelde iets loskomen in me zelf. Oude van dagen! terwijl je je zelf nog vijfentwintig voelt! Terwijl je weet het nog te kunnen opnemen tegen honderd van die jonge kerels? Terwijl je, ondanks je trouw aan Debbie en je grootvaderschap die jonge meid met haar ronde knieën en voortreffelijke dijen nog uitbundig mannen kon? Ik greep de armleuningen vast. Heerlijk stevig. Zo bedwong ik een opkomende driftbui. Oude van dagen! Een gozph!

Ik keek even rond omdat het stil geworden was. In het huis van een zieke spreekt men niet over de dood, in gezelschap van een grijze goed geconserveerde vitale man spreekt men niet over ouden van dagen. Ik dacht

dat deze jeugd zo dacht, hoogstwaarschijnlijk vergiste ik me toch, want jeugd is niet zachtzinnig. Ik verbrak de stilte.

‘Is een man zoals ik, in jullie ogen uitgeteld?’

Een paar meisjes begonnen te giechelen. Op hun gezichten lag het erotische denken. Hoogstwaarschijnlijk doen ze dat hele dagen door tot aan het moederschap.

‘Nee, dat niet,’ riep een magere jongeman, ‘maar jullie ouwen blijven te lang plakken. We kunnen niet opschieten. Eer we wat hebben bereikt zijn we aan ons pensioen toe!’

Terwijl hij sprak bekeek ik hem. Een beatle-haardos, een baard, een bril, een zwart jasje, een rode broek met een eenvoudig zwart ruitje, een grijs vest, om de hals een Indiadoek als das. En zijn schoenen vanzelfsprekend van juchtleer en bemodderd. De jeugd van heden poetst nooit zijn schoenen.

Ik antwoordde:

‘Iedereen die wat bereikt heeft is bijna aan het einde. Wat is uw beroep? Of studeert u ook?’

‘Nee, ik heb geen kop om te leren. Ik ben boekhouder, maar nou zonder. Ik kan niet zo goed tegen dat binnen zitten en daar zou het ook veel te lang duren eer ik hoger op ben.’

‘U hebt dus blijkbaar een verkeerd beroep gekozen,’ constateerde ik koeltjes.

‘Misschien wel. Vroeger kon je nog es wat avonturen naar Indië. Of naar het Vreemdelingenlegioen. Of zoiets.’

‘U kunt toch gaan varen? Dan bent u toch buiten?’

‘Nou, hè! Mij niet gezien. Ik kan niet tegen water.’

Die jongeman wilde blijkbaar door een soort natuur-

lijk groeiproces omhoog schieten en rijk worden. Op oudere leeftijd zal hij bemerken dat zoiets niet bestaat en dat men met 'dit kan ik niet en dat verdraag ik niet' alleen maar hopen kan dat de gemeenschap nog zo humaan blijft om iemand niet te laten verhongeren.

Hij vond dat hij zijn opstandigheid voldoende had gelucht en dat tijd voor ontspanning gekomen was. Hij schikte zich behaaglijk tegen een meisje aan en begon speels en oppervlakkig te vrijen. Zij was direct in, want ze keek intens verliefd naar zijn nietszeggende luie ogen.

Ik wendde me tot de gastheer. Ik was voor hem gekomen en wilde zo zoetjes aan wel vertrekken.

'Het is zeker een financiële strop voor u om hier ziek te moeten liggen?' vroeg ik.

'Nee. Ik heb een uitgever gestrikt voor illustratiewerk. En ik heb voorschot gekregen. Als ik weer op m'n benen sta, werk ik een paar nachten door. Ik ben gebonden aan een levertijd. Maar uw aquarel kom ik toch gauw brengen. Dat is ereschuld. U hebt me m'n zelfvertrouwen teruggegeven.'

'Daar ben ik blij om, Egbert Jan. Die ouden van dagen zijn dan tenminste ergens goed voor,' antwoordde ik.

'Let u maar niet op dat geouwehoer. We kunnen toch niet zonder de vorige generatie. Bovendien zit die op de centen en verdeelt de plaatsen.'

'Ik geloof niet, dat uw vriend dat bedoelde, Egbert Jan. In de ogen van de jeugd zijn wij een probleem. We gaan niet vlug genoeg dood. Veertig à vijfenveertig jaar is in jullie ogen wel een maximumleeftijd.'

'Nee, dat is het niet. We willen jullie niet kapotmaken. We komen te laat aan bod, dat is alles.'

‘Wel veel,’ antwoordde ik stuurs, ‘ik kan jullie toch niet laten begrijpen dat oudere mensen zich meestal niet oud voelen. Dat zij het prettig vinden om nog te kunnen werken. Geloven jullie dat het zo aanlokkelijk is om in een bejaardentehuis opgesloten te zitten in een kamertje en daar te wachten op de dood? Bejaardentehuizen zijn sterfkazernes. Ze zijn makkelijk voor de jeugd, die ouden zitten goed opgeborgen en jullie hebben er geen last meer mee. Aow en ze redden zich wel. Weten jullie hoe het vroeger was?’

Een van de erotische meisjes sprong op. Ik keek vlug en zag alles. Een onverzorgd kapsel, zwart omrande grijze ogen, beschilderde lippen, knotsen van oorbellen, een dwarsgestreepte singsing-trui, een pyjamabroek met exotische motieven bedrukt, aan de voeten goudkleurige sandalen. Alles samen een stijlloze wansmaak, terwijl het kind een mooi ovaal gezichtje had en welgevormd was.

‘En of. We hebben m’n grootmoeder in huis. Dan heeft ze die kwaal en dan weer een andere rotziekte. En zich overal mee bemoeien. Altijd komt ze wat te kort en dan zit ze maar te bleren. Ik ga d’r maar lekker uit. Ik leef tenminste.’

‘Hoe?’ Weer schoot ik hard en onmeedogend.

Het bracht haar in verlegenheid, maar niet lang. Haar antwoord was openhartig.

‘Nou, ik heb een vriend en die scharrelt de kost wel op voor ons beiden. En ik heb lekker niet gewacht totdat ik dat trouwstempeltje heb.’

‘En als er een baby komt? Wat dan?’ ondervroeg ik verder.

‘Ik pill!’ antwoordde ze en keek me uitdagend aan. Het

gezelschap grinnikte. Ze had blijkbaar een nieuw tijdwoord ontdekt. Ik pill

De leenman van Gysbreght van Aemstel vond het voor mij te pijnlijk worden. Hij riep:

‘Is d’r niks te zuipen? Al benne we modern, een gast is een gast. Meides, laat je klauwe wapperen!’

De tijd draaide met enorme snelheid terug. Batavie-rentijd, de vrouwen moesten aantreden, om de kruiken met bier voor de mannen neer te zetten. Ze stonden gehoorzaam op, dromden een beetje samen. Een wat ouder meisje met het matriarchaat op haar gezichtje kwam naar het bed en hield haar hand op.

‘Er is niks in huis. Geld, schilder. En wat moet er komen?’

‘Lappen, jongens, ik heb nog maar een paar piek. En jij kijkt maar wat er in die dranktent te koop is. Ik wil cognac,’ besloot Egbert Jan gedeceideerd.

De mannen grabbelden in hun zakken naar geld. De uit overtuiging werkeloze boekhouder trok een portemonnaie uit zijn achterzak. Hij was toch meer boekhouder dan hij zelf vermoedde, vooral toen hij er wat kippig in loerde en met zijn wijsvinger in het geld woelde. Ook ik pakte wat geld uit mijn colbertjasje, maar de leenheer protesteerde.

‘U niet. U bent onze gast. Het zou wat moois worden.’

Ook hier dus niets nieuws. Een gast was voor hem net zo heilig als duizend jaren geleden.

Ik keek naar David, die al die tijd tegen de muur geleund stond en sigaretten rookte. Hij wuifde bezwevend. Geen fout maken; niet uw welgesteldheid tonen. Accepteren, zonder direct en voor het hele gezelschap te willen betalen.

Moet u patat?' vroeg het matriarchaat.

'Nee, dank u, juffrouw.'

'Een ijsje soms?'

'Dank u.'

'Een bal gehakt? Of een croquet?'

'Dank u.'

Ze haalde haar schouders op. Die ouwe van David had maar een beperkte smaak. Van moderne lekkernijen had hij geen benul.

'Haring!' beval de zware leenman. Hiermede onderstreepte hij zijn poorterschap van Amsterdam.

Al de vrouwen, ik geloof zes of zeven, verlieten de kamer. We waren weer mannen onder elkaar. Ik maakte hiervan gebruik om te vragen welk beroep ze hadden. De jonge opstandelingen weken niet af van het klassieke patroon. Egbert Jan is schilder, mijn David beeldhouwer, de zwaargebouwde Amsterdammer zeeman, de luiwammes boekhouder. Dan was er nog een medisch student, een timmerman, een technisch tekenaar en een bijzondere artistiekeling die verbonden was aan een ballet.

Terwijl ik knikkend zat te luisteren overdacht ik dat eigenlijk alleen hun kleding en hun haardrachten chaotisch waren. Die kleding was een rommelig mengsel. Volgens de methode van Saartje Vos zou men moeten opdreunen: Men neme . . . de inventaris van een Amerikaanse legerdump. Voeg daarbij een flinke scheut uit de 'Saloon' van een western-film, bind het geheel met felgekleurde Eton High School, voeg wat toe van baseball en rugby, dan zachtjes sudderen met Italiaanse schoenen, Teutoonse vilthoedjes en de hesjes uit de tijd van de Schoolmeester.

Om eerlijk te blijven tegenover me zelf flitste het door mijn hoofd, dat een driekant hoedje, witte staartpruik, kamizool, kanten jabot en mouwclubben, kuitbroek, lorgnon en een te lange wandelstok wel een eenheid vormden maar toch ook te bekritisieren viel. Maar het was tenminste een stijl. De huidige jeugd bezit die niet.

De vrouwen waren nog steeds aan het mauraderen. Ik keek naar David. Hij zag m'n langzaam opkomende geprikkeldheid en verveling, maar hij wilde zijn vrienden toch ook niet kwetsen door voor het gelag op te breken.

Handig riep hij naar Egbert Jan:
'Mag mijn vader even je atelier zien?'

De vorst glimlachte breed. Dat was 't. Die opdrachtgever, die gunner, moest zien wat hij in z'n mars had. Dat hij pas in het begin stond van zijn loopbaan, die een paar wereldnamen in de schilderkunst zou vernietigen.

'Die grootse oude dame! Wat een ruim gebaar om zo'n woning met werkruimte te laten creëren. Mijn hulde, mevrouw de bedrogene. Met zulke ouden van dagen valt nog niet te spotten.' Ik zei dat nog even terloops tegen de ban en de achterban die me gevolgd was in het atelier. Zij knikten stil, geheel los van vroeger waren ze niet.

We hoorden gekwetter. Ze hebben de zenuwen op d'r schnobel zou grootmoeder gezegd hebben. De vrouwen van de Kaninefaten en Batavieren waren terug. Met drank en leeftocht.

Een uitnodigend gebaar van de zeeman en ik verliet het bijzonder ruime en lichte atelier, dat uitzag op de tuinen van de vergane glorie der grachtenpaleisjes. Die zeeman had iets beschermends over zich. Hij hield de

deur naar de zit-slaapkamer voor me open. Dat doet men in gezelschap van ouden van dagen. Zij zijn een probleem, maar laat ze dat maar niet zo hard voelen.

Egbert Jan keek me aan met de blik van koning Salomo toen de koningin van Sheba zijn paleis en zijn tempel had aanschouwd. Ik herhaalde de woorden van de koningin: 'De helft is mij niet aangezegd.' Hij begreep me niet. De balletdanser schoot in de lach, hij stamde blijkbaar uit een bijbels gezin.

Nauwelijks zat ik te wachten op het bacchanaal of de deur werd opengeworpen. De straatdeur staat blijkbaar altijd aan, voor een bedplaats mogen er geen belemmeringen gelden. En één voor één, zoals de exportdozen zeep van de rolbaan komen, traden vier imitatie-bietels de kamer binnen. Met de elektrische gitaren als stenguns onder de arm en in aanslag.

De begroeting was jubelend. Dit was het einde van de lijdensweg van de vorst. Muziek, dansen! Weg met de politionele actie, de burgemeester, de hoofdcommissaris en Zijne Voortreffelijkheid met het zuinige mondje.

Het werd levée du roi. Egbert Jan kwam overeind zitten, schudde zijn verschrikkelijke manen. Zijn lievelingsvrouw, want blijkbaar had hij er zo een, schoot toe. Het groezelige, magere en vurig donkerogige kind knoopte decent onder het beddedek zijn pyjamapantalon dicht. En Egbert Jan kon door het matriarchaat opgevangen worden in een kamerjas.

De nep-bietels namen hem in hun midden en openen de stoet naar het atelier. Egbert Jan was genezen. Aan het kapitaal was een martelaar ontruikt.

Ik bleef alleen met David in de zit-slaapkamer achter. 'Nou, zoon, me dunkt ik heb m'n best gedaan. Ik stel

je voor ergens een glaasje te drinken en wat te eten. Daarna ga ik naar je moeder. Rijk voor twaalfen binnen.'

'Vader, ik vind het bijzonder prettig dat u gekomen bent. Maar ik had een afspraak om een uur of zes.'

'Goed, breng me dan naar het station. En ik wens je een prettig etentje met Stephanie.'

'Vader, u weet toch dat . . .'

Ik onderbrak hem met:

'Ik weet niets en ik weet alles. Maar vergeet je werk niet.'

Resoluut liep ik naar het atelier om afscheid te nemen van Egbert Jan en de jeugd. Deze vlieger ging niet op. De zeeman stelde zich vierkant voor me op. Met een paar woorden veegde hij resoluut mijn afscheid uit het atelier:

'Niks d'r fen, meneer Koerlander. Eerst uw glaasje en de fenfaore voor uw bezoek.'

Zo'n twintig paar ogen keken me vragend of onderzoekend aan. De ouwe van David moest eens een keer worden ondergedompeld in de moderne tijd. Die negentiende-eeuwse resten moesten van hem worden afgespoeld.

Ik maakte geen hulpeloos gebaar. Een gast kent zijn plichten tegenover een gastheer. Ik nam plaats in een opvouwbare tuinstoel, de enige in het atelier. De jeugd ging op de grond zitten, Egbert Jan op het midden van een sofa, links en rechts geflankeerd door een sirene. Het matriarchaat en een modinette, die ik nog nauwelijks had opgemerkt, begonnen met het uitdelen van de oorlam. Tot mijn verwondering bezat Egbert Jan voldoende glazen, bestemd voor de juiste drank. In dit opzicht

was hij dus ook conservatief. Hij dronk niet uit plastic bekers.

Bij mijn glas sherry kreeg ik een loempia, die uit een opgerold papiertje stak. Het matriarchaat zei daarbij:

‘Ik dacht, u zal wel hongerig zijn en zo’n ding eet u vast niet dikwijls.’

Daarin had ze gelijk, mijn Debbies oordeel over Indisch eten is kort en indrukwekkend. Ze zegt alleen maar: Wöh!

De frieten met mayonaise waren in de meerderheid. De vingers werden vet, de glazen ook.

Langzaam happend van de loempia keek ik rond. Mijn David was verdwenen. Zijn Lorelei Steffie had gezongen, ik hoop dat zijn scheepje niet te pletter zal slaan door haar blonde haren. En haar ogen.

Plotseling stonden de bietels als een falanx overeind. De voorman-bietel riep: ‘Bertus, a gogol!’

Een opwindend ritme brak los. De meisjes sprongen op. Zo moet eens de rattenvanger van Hameln de kinderen in beweging hebben gebracht voor de tocht naar de dodende rivier.

Binnen een paar seconden bewoog alles om me heen. Van de vrouwen de heupen, de borsten trilden, de handen bewogen in extase, de haren wapperden. De mannen bewogen obsceen de onderbuik en de armen.

Dit was het dus. Het Afrikaanse oerwoud met zijn maandansen en tamtam. Na een incubatietijd in Amerika was de ziekte daar gerijpt en had good old Europe besmet. De erotische dansfiguren riepen toch geen al te grote weerzin op, de zwoele tango uit mijn jeugd was in wezen niet zo cerlijk.

Pauze kenden de jonge mensen niet. De bietels raak-

ten na drie nummers buiten adem. Ze werden onopvallend afgelost door de ingeblikte liedjes van een band-recorder. Het waren twee protestsongs. Een meisje jubelde het uit, dat ze van haar man of haar minnaar verlost was en nu dacht heerlijk te kunnen gaan leven. Dacht! Een jonge kerel viel het Amerikaanse volk aan in de persoon van zijn president. Een moedig lied. Ik hoop dat zulke protestliedjes meer en meer in zwang komen. Hunne Voortreffelijkheden hebben wel een paar correcties nodig. En jonge moedige kerels zijn er nog veel te weinig.

Toen de bietels weer op adem gekomen waren, barstten ze los in liefdesgezwijmel. Die liedjes brachten me ertoe op te staan. Het was te veel bronst. Dan had die man het te kwaad met zijn verlangen, dan weer kronkelde een vrouw onder haar begeerte. Liefde, baby, blauwe ogen, armen, zoen en maanlicht waren niet uit de ether te slaan. Wanneer komt er een Saartje Vos, met een nieuw receptenboek voor de liefde en de bronst?

De muziek zweeg. Die ouwe van David wilde vertrekken. De zeeman stond opeens naast me:

‘Ik breng u thuis, ik mot toch naar Klein Mokum. Fennacht gaot me schip d’r uit!’

Mijn protest hielp niet. Het was nog gevaarlijk in Amsterdam, loog hij. ’s Avonds sloeg de politie op alles wat er bewoog.

Ik glimlachte olijk, hij ook. En zo eindigde mijn ziekenbezoek aan Egbert Jan weet-ik-veel.

Het was een oud Volkswagentje dat de zeeman bezat en ons naar Wassenaar bracht. Wij vulden het wagentje behoorlijk, want die zeeman was zeer robuust en dat

jongetje van Koerlander is in zesenzestig jaar het wiegje ontgroeid.

Nadat we waren ingestapt, stelde de jonge kerel zich voor. Efficiënt. En zo reed hij ook. Handig en beheerst.

‘Ari den Heyer bin ik. Wie u bin weit ik.’

‘Amsterdammer?’ vroeg ik. En waarom ik dit vroeg weet ik niet, gehoord zijn dialect.

‘Jao, Mokummer.’

‘Welke functie hebt u aan boord?’

‘Stuurmèn. Derde stuurmèn. Ik bin naaw vierentwintig en fendaog begint me laoste torn.’

‘Trekt de zee u niet meer?’

‘Jaowel, jaowel, maar d’r is een meid die harder trekt.’

‘Zonde van die studie.’

‘De cente foor die studie betaal ik m’n ouwe terug. Hij hep ’t wel nie nodig, went dat bloemesaokie loopt as een tiet. Maor ’m belaozere wil ik niet.’

‘Wat gaat u beginnen, als ik dat vragen mag?’

‘n Café voor de seelui. Weit u, ik hib suinig gevaore en me cente niet an die rotsnollen verslinderd. As ik afmonster hib ik een mooie besomming te ontvangen fen de maatschappij. En den nog dit, meneer Koerlander, ik hib naaw ’n faste meid, een fein mokkel dat m’n waaf wordt. Maar dat weit u self ook wel fen vroeger: as je ’n meid hib mot je d’r bâ blâve.’

Hij omklemde het stuur wat vaster, tuurde op de weg. Ik keek tersluiks naar z’n profiel. Een strakke gebeeldhouwde kop. Op dit moment wurgde Ari den Heyer in gedachten de kerel, die zijn aanstaande vrouw belaagde.

Terwijl ik stil voor me op de weg staarde flitsten opeens Rubens woorden door mijn hoofd: Er is geen gisteren, er is geen morgen.

Zo is het, Ruben. Het lijkt modern, iets nieuws. Maar dat is alleen maar het decor en de techniek. De spelers, de mensen, zijn van alle tijden. Hun gezicht is eeuwig. Al deed Ari den Heyer modern in dat atelier, hij is in z'n hart de burgerman. Hij wil een vaste broodwinning en een mollige vrouw. Straks, als hij zijn café opent, trekt hij een blauw pak aan met donkerbruine schoenen. Dan draagt hij een wit overhemd en een grijze das. Dan is hij glad geschoren en zijn blonde haren zijn gekamd in een scheiding. Dan loopt hij op zondagmorgen, voor het café weer wordt geopend, naast zijn kloek met de kinderwagen. Dan hangt er een sigaar met een bandje uit zijn mond. Hij banjert nog wel; maar als eeuwenoude burger en hij heeft wat geld op de bank.

Acht uur. Ik was weer thuis. Debbie kwam me tegemoet zoals altijd en liet zich op haar wang zoenen. Die rotavond was sinds vanmorgen toch voorbij en ze had haar man toch weer terug?

'En?' vroeg ze.

'Alles wel. Ik heb een prettige dag met David beleefd. Kom, dan zal ik je ervan vertellen.'

'Onder het eten dan. Lekker gezellig natafelen. Heb je honger?'

Ze bracht me naar de eetkamer en kneep zachtjes en gelukkig in mijn linker bovenarm.

'Ik ben er zo,' riep ze, 'ik heb wat bijzonders vooraf. Dat zal je wel bevallen, want dat hebben we nog nooit gegeten.'

Ik wachtte. Ze kwam vlug. Zette met een glunderend gezicht een schaalte neer. Met vier loempia's. Jaren voor de oorlog publiceerde de Haagsche Post bijzon-

dere lotgevallen in het menselijk leven. Die eindigden met de vraag: 'Wat moet A doen?' Zo'n HP-geval stond voor me. Wat moet Marc Koerlander doen? Er was maar één antwoord. Verheugd zijn en aanvallen alsof ik in dagen niet gegeten had. Ik maakte er de nodige komedie bij door te neuriën: mm, mm. En Debbie keek verzaligd. Maar de oude wolf leefde nog. Hij zei:

'Ik dacht dat je zoiets Indisch niet lustte, Debbie?'

'Ik heb het laatst eens geproefd op de bridge-middag. Ik vond het lekker en ik dacht, ik zal m'n Marc 'ns verrassen.'

Ik hoopte vurig dat haar bridge-vriendinnen niet al te ondernemend en exotisch zouden worden. God behoeft me voor vissoep, gebakken slakken, kikkerbilletjes en buidelratten.

De rest van Debbies menu heb ik weten te overwinnen door tersluiks de heupknopen van mijn pantalon los te maken. En het voornemen de volgende dag niet te ontbijten, noch te lunchen. Hoe ik dat tegenover Debbie zou kunnen verklaren wist ik niet, maar ik rekende op een grandioze brain-wave.

Ik vertelde alles, uitgezonderd van die loempia. Daarvan maakte ik een toostje met appetite-silt.

Mijn Debbie was bijzonder stil geworden na het bericht over Stephanie. Na het dessert vroeg ze plotseling:

'Is ze een sijkse?'

'Ik weet het niet, kind. We zullen wel zien.'

'Waarom heb je niets gevraagd? Zal ik met een christin overweg kunnen? Het zou de eerste keer zijn dat er in onze familie gemengd getrouwd wordt,' zei ze somber.

'Ook 'n zorg als hij van haar houdt en het een goede lieve vrouw is.'

‘Dan heeft David over honderd jaar geen Kaddisj.’

Verstolen veegde zij een traan weg.

Jiddisje memme. Dat haar David niet zou worden opgevolgd door een voljoodse zoon, die later voor zijn vaders nagedachtenis en zielerust het gebed voor de doden zou kunnen zeggen maakte haar radeloos.

Ik stond op en legde mijn arm om haar schouders en kuste haar weelderige zilverwitte haren. En ik bleef minutenlang staan met m'n lippen op haar hoofdje gedrukt.

Ik heb ze gezien. Hunne Voortreffelijkheden en de geachte afgevaardigden. En ik kwam niet onder de indruk. Mijn ingeboren respect voor de overheid is gedevalueerd zoals alle waarden in de afgelopen decennia.

Ik had al geen grootse indruk van de kundigheden van Zijne Voortreffelijkheid, van Binnenlandse Zaken en nu ik hem heb gezien en gehoord vraag ik me af hoe deze man op deze plaats gekomen is. Mijn negentiende-eeuwse denkwereld verwachtte dat oversten kerels zijn. Anatomisch zullen zij zeker wel aan alle medische eisen voldoen. Maar mannen worden gemaakt door hun geest. Sinds mijn jeugd verwachtte ik ook dat de overheid nooit liegt en kort en bondig mededeelt hoe de zaken staan. Ik wacht nog steeds.

Zijne Voortreffelijkheid, die toezicht houdt op de rechtsbedeling, maakte evenmin indruk. Hij gaf college. Colleges laten het volk onberoerd. Hij snoepte van zich zelf en zoende zich zelf, zoals mijn grootvader dat uitdrukte. Juridisch zal het allemaal wel kloppen, daarvoor is hij getraind in spitsvondigheden. De bewogen mens heb ik gemist.

De afgevaardigden deden hun best. En hun best is schamel. Geen was gezegend met het woord. Zoiets moet men verwachten als een kiesstelsel berust op intriges en rekenkunde. Geen passie, geen welsprekendheid. Geen jonge mannen en vrouwen met een vuurwerk van argumenten. Geen zwiepende zweep om een overheid te tuchtigen voor haar onrijp beleid. Geen enkel woord om die kruimeldieven aan de kaak te stellen. Geen waardering voor de leidingloze politiemannen, die al jaren zonder omlijnde instructie onze orde bewaren. Bravol les gens d'armes. En vooral geen enkel woord van begrip voor de jeugd. Want de jeugd mist iets. Daaraan zijn onze grootvaders en vaders zeer schuldig.

Twee wereldoorlogen hebben ze op hun geweten. Tweemaal werd de bloem der Europese naties uitgedund. Vóór die twee slachtpartijen verzuimden onze verwekkers sociaal te denken. Zij lieten te grote verschillen bestaan tussen arm en rijk en deden niets tegen de uitbuiting van de economisch zwakkeren.

En zij sliepen in hun kerken. Bemerkten niet dat de priesters van al de religies nooit ingrepen. Deze heren knutselden met woorden, speelden met gewaden en voelden zich als machtigen in hun huiveringwekkende dwingburchten met de dreigende bourdons. Dat was hun ethica. Die van God is heel anders. Die is kristalhelder en simpel samengevat in tien geboden, begrijpelijk voor ieder volwassen mens. Onze jeugd komt niet meer onder de indruk van deze mannen die de godsdienst leerden op een universiteit. Zij geloven niet in zieleherders van nauwelijks dertig jaar. Wel in ouden van dagen, die hard en grimmig werden toegetakeld door het leven. Van hen willen zij wel de eerbied voor

God aannemen. Misschien vullen de kerken zich weer als de priesters van alle godsdiensten zijn herschoold of oud geworden. Ik vroeg me ook af of het vorige parlement, dat nog enkele fossielen in het nieuwe achterliet, juist heeft gehandeld door laf te zijn en te buigen voor de dollar. De jeugd mist onbewust onze koloniën. Er is voor hen niets meer te ontginnen, een groter rijk op te bouwen. Ze kunnen alleen nog wat uitzwormen naar onderontwikkelde gebieden. Daar stuiten ze nu op lokale heersers, die meestal alleen maar vet willen leven en dat bereiken door de inwoners op vóórkoloniale manier en bloedig uit te buiten. Onze jeugd zal daar wel eens verstolen glimlachen om die carnavalsachtige verklede mannen en vrouwen. Te grote militaire petten met te veel gouden banden, te korte rokken om te dikke gatten. Verdwenen is daar de dikwijls zo waardige en charmante stamkleding. Verdwenen is ook hun stamtucht. Hij is vervangen door de misdaad, die het Westen hun grondig en visueel heeft geleerd met moord- en hoerenfilms, drank, en de striptease van blanke vrouwen. We hebben die mensen daar bedorven met ons slechtste deel. Onze zonden. Die we vooruitstuurden als onze kwartiermakers.

Een van mijn zakenvrienden zou opperen: we hebben toch de ruimtevaart? wat een gebied voor onze jeugd!

We? Wie zijn dat? Een handvol super-brains verdienen hun brood aan dit spel met ons belastinggeld. In dat elite-vendel is geen plaats voor onze hele jeugd. Een beschavingskring van superhersens is onbestaanbaar omdat de Schepper zijn creatie baseerde op de gezonde middelmaat.

De arbeid die in de ruimte wordt geschoten en daar

verloren gaat is een zonde. De aarde is ons gegeven om er eerlijk te leven en te werken. Niets meer, maar het is overvloedig genoeg.

De grote mogelijkheid voor de jeugd ligt in de ontsnapping naar de kunst en de vorming van het individuele vakmanschap. Een grondige beheersing van het materiaal zoals in de late middeleeuwen. Geen would-be kunst en ambacht, geen geknoei van ontbrekend talent, geen bedrog van de menigte die bereid is om te bewonderen. Ergens in ons land is er een metaalplastiek, die niet ten onrechte schrootfraude wordt genoemd. Wanneer we onze jeugd vragen om werkelijke kunst, wanneer de paar meesters die overbleven bereid zijn hen te vormen zoals de meesters van vroeger eeuwen dat deden, dan is er een grote kans dat de stuurlozen tot rust komen. Die opleiding zal individueel streng en sober moeten zijn, zonder te vroeg applaus. Meester wordt men zo tegen de veertig jaar. En laten we vooral de massale bureaucratische drilling in mammoetscholen afschaffen.

Ik heb vertrouwen in de jeugd. Zij is niet alleen maar marihuana-roker, ether-insnuiver, LSD-slikker. Niet allen verdoen hun jonge zaad in perverse paring. Het allergrootste deel is gezond en behoeft alleen maar onzichtbare, niet voelbare leiding. Wanneer hun goede ideeën worden bijgebracht, zullen zij misschien opgroeien tot een sterk en gezond geslacht, dat onbenullige Voortreffelijkheden uit hun parlement jaagt en dit bezet met mannen en vrouwen die kunde en vuur bezitten om een gezonde beschavingskring op te bouwen.

Dit alles zat ik te overdenken tijdens dat tv-spel in ons

parlement. Er is geen beter middel dan tv om de mythe van een overheid te breken. Gegeeuwd heb ik soms op een weerzinwekkende manier. Maar dan was mijn Debbie in de keuken of controleerde Lenie.

De algemene vergadering van Koerlander Zeep liet wel een beetje lang op zich wachten. Dat maakte me rusteloos. Floris Waerdein kocht. Stiekem. Onze koers liep zachtjes op tegen een dalende beurs in. En Salomon maakte ook geen aanstalten om vlug over te vliegen.

Debbie observeerde me voortdurend en trachtte me te helpen door het verzinnen van onnodige boodschappen. Ik deed ze maar al te graag en besepte dat rentenieren voor een gezonde, hoewel bejaarde kerel een straf kan worden.

Zaterdagmiddag had Debbie weer een karweitje voor me. Er moest gerookte zalm en Franse kaas worden gekocht in Den Haag. 's Avonds zou Debbies broer met zijn vrouw op visite komen. En dat moest geschieden met een jiddisje ontvangst, waarin het fruit vervangen was door rode wijn met 'iets'.

Zo kwam ik terugwandeland naar mijn bus met m'n pakjes terecht op het Tournooiveld. Opeens marcheerde ik mee in een horde ongedisciplineerde snelwandelaars. Links en rechts, voor en achter lange slordige haren, baarden, brillen. Jeans gevuld met vrouwenbillen, minirokjes van baanbreksters met lelijke en soms rachitische benen. Vrouwen moeten oppassen met hun benenparade want veelal werkt het als een remedie tegen de liefde.

De optocht klapte in zijn handen. Een soort applaudisserende duizendpoot. Beheerst opstandig riep hij in

spreekkoor: Johnson, moordenaar, Johnson, moordenaar. Het vreemd uitgedoste protest haastte zich naar de Amerikaanse ambassade om daar de president vóór het borreluur nog wat uit te schelden. Ik werd opeens opvallend jong en nieuwsgierig. Bij Egbert Jan weet-ik-veel had ik al eens kennisgemaakt met een protestsong vol verwijten aan mr. Johnson. Erin gebouwd was een wiegeliedje om maar lekker te gaan slapen in dat grote Witte Huis. Vreemde gedachtensprongen maakt een mens. Ik dacht in die optocht aan Isaác Meiers wiegelied dat Max Tailleur na vijftig jaar opnieuw leven inblies. Twee werelden. De bolus- en sinaasappelwereld van vader Meier en die van de napalmbom van meneer de president. Twee wiegeliedjes, twee tijdperken. Na zulke enorme veranderingen in één halve eeuw is het moeilijk om te blijven geloven aan Prediker en mijn broer Ruben. Is er dan wél een gisteren? Is er dan wél een morgen?

Terwijl ik voor die ambassade stond werd ik weer bekeerd tot Prediker en Ruben. Hoeveel keren in de geschiedenis liep het volk te hoop en stond dan tegenover een lijfwacht, landsknechten, rakkers, schutters, politie? Ontelbare malen.

De politie kwam in beweging. Hoe het gebeurde weet ik niet, maar de jonge mensen begonnen terug te wijken, daarop terug te hollen. Een paar moedigen bleven staan. Daarmee had de politie weinig moeite. Alleen een massale weerstand op barricaden kan iets uitrichten. Ook dat is klassiek en te vinden in talrijke straatopstanden in de afgelopen eeuwen.

Barricaden waren hier niet te verwachten. De vernietiging van Zuid-Vietnam vindt plaats op duizenden kilo-

meters afstand. Het Nederlandse volk is overvoed en weet sinds twintig jaar niet meer wat honger is. Daarbij komt de invloed van de Amerikaanse dollar op onze economie en de Amerikaanse manier van leven die zich in onze beschaving invreet als de houtwormen. Al deze factoren verhinderen onze jeugd om wild en bloeddorstig te worden. De heren ambassadeurs behoeven voor hun levens niet te vrezen. Een steen door een ruit, een netjes getypte protestbrief, hoger loopt de passieloze toorn niet op. Hij verebt in een gemoedelijke terugtocht, in een versgedraaid shagje, in een zakje friet. Hij wordt bekoeld door het likken aan een ijsje, en natte sokken in een versleten schoen. De meisjes vlijen zich tegen hun ongewassen en behaarde helden. Langzaam maar zeker overwinnen zij de opstand tegen meneer de president. Want zij willen in het middelpunt blijven staan, de aandacht van de held moet voor hen zijn. Vietnam en meneer de president hebben meer dan genoeg gehad . . .

Ik merkte opeens dat ik weer eens dacht. Net als een paar dagen geleden voor die tv, maar toen zat ik er comfortabel bij. Met koffie en tabak.

Ik werd uit mijn overpeinzingen opgeschrikt door twee baardeloze knapen, beëdigd en gekleed als politiemannen. Een van hen tikte op het pakje gerookte zalm in mijn rechterhand.

‘Waarde heer, pas op voor m’n zalm,’ zei ik geërgerd.

‘Doorlopen!’ gebod het uitvoerend gezag.

Ik schikte m’n pakje en stuntelde wat met de kaas. Dat was blijkbaar te veel. Tijd is een voorname factor bij het onderdrukken van een oproer. Ook de moffen wisten dat. Zij gebruikten de slagzin: Tempo, Tempo,

los, los, Mensch!! Ik herinnerde me die zin, daarom keek ik blijkbaar wat geërgerd naar de jongelieden.

‘En een beetje vlug!!’ schreeuwde de ander.

‘Rustig, rustig!’ antwoordde ik.

‘En nou opgedonderd anders slepen wij je de wagen daar in,’ schreeuwde die tweede weer.

‘Mag ik weten waarom u me tutoyeert?’ vroeg ik.

‘U verstoorde de orde,’ zei de eerste, blijkbaar nog niet zo lang van de politieschool en nog onder de invloed van een instructiefilm.

‘De orde verstoren? In m’n eentje? En met een pakje zalm en Franse kaas in m’n handen? Kom, wees wijzer, jongeman.’

Ze grepen me aan beide armen onder de oksels. Krampachtig omklemde ik m’n pakjes. Ze duwden me in de richting van de overvalwagen, die z’n gapende muil al open had. Gelukkig ben ik nog een stevige kerel en vast ter been. Ik geloof dat ik nog zo waardig liep als een afgezette vorst.

Bij de geopende muil stond de Engel des Heren.

‘Morgen, Marc Koerlander, mijn verontschuldiging dat ik zo lang niet ben geweest, maar u had me niet nodig. Ook nu is het niet ernstig. Wees kalm en beheerst. Ik heb hier een goede man neergezet. Een kleinzoon van die veldwachter uit Dik Trom. We proberen zoveel mogelijk een beroep in de familie te laten maar in de afgelopen decennia is het zeer teruggelopen. Let goed op uw pakjes en vertel niets aan uw Deborah. Gegroet voor vandaag...’

En op de plaats van de Engel des Heren stond een politieman van middelbare leeftijd. Met een rijtje chevrons op de mouw van zijn tuniek. Ik weet niet hoe hoog

in rang hij was. De doorsnee burger weet nooit met wie hij te doen heeft. Een agent? Een korporaal-agent? Een sergeant-agent? Een wachtmeester? Een constable? Ik kan zo wel doorgaan, maar het is beter als Zijne Voortreffelijkheid van Binnenlandse Zaken dat eens duidelijk liet publiceren.

De kleinzoon van de veldwachter uit Dik Trom riep opgewekt tegen de geüniformeerde jongelieden:

‘Wat moet dat? Wat brengen jullie me nou voor een belezen tiener?’

Ik schoot in de lach. Wat een vakman is de Engel des Heren toch! De jongelieden lieten me los. Ze glimlachten opeens om die onzin een oude grijze heer te hebben opgebracht. Het rijtje chevrons maakte een gebaar, de jongelieden verwijderden zich beroepsmatig slenterend.

‘U hebt geluk, dat ik hier sta, meneer,’ zei hij wat ernstiger.

‘De Engel des Heren plaatste u hier,’ antwoordde ik.

‘Gelooft u daar ook aan?’ vroeg hij verbaasd.

‘Zoals u nu hoort. Moet ik mee in dat rijdende hol van de leeuw?’

‘Welnee. Maar ga nu naar huis en blijf ertussenuit.’

‘Een mens is soms nieuwsgierig en raakt dan in moeilijkheden, zoiets houdt ons wakker. Maar vertel eens, moet de politie deze jongelui verspreiden omdat ze zonder verlof optochten houden of omdat ze een niet welgevallige mening hebben?’

‘Meneer, u vraagt te veel. Wat de gedachten zijn van de hoge omes weet ik niet. Ik doe m’n werk omdat ik ervoor getekend heb en m’n salaris ontvang. Maar ik geloof dat ik ook zwaar de pest in zou hebben als ik op m’n donder kreeg omdat ik een andere mening heb dan

de president en vooral die McNamara.'

'Een naar gezicht heeft die man,' zei ik en schikte m'n pakjes weer eens op hun plaats.

'U zegt het netjes, meneer, heel netjes. Maar loop nu door. Ik moet gaan opletten en ik zal maar zeggen de politiek van de yankees helpen verdedigen.'

Hij keerde zich van me af en kuierde weg zoals alleen een politieman dat kan doen. Politiedrentel.

Ik kuierde ook. Diep nadenkend. Ik kon de gedachte niet kwijt dat deze jongelui verhinderd werd hun mening te uiten omdat die afweek van de Amerikaanse politiek. Omdat ze het niet eens waren met napalmbommen en het platbranden van dorpen. Omdat ze het niet eens waren met dit zinloze bloedvergieten ter wille van de gedachtenkronkels van een camarilla wapenleveranciers.

Met James Hildesheimer en zijn vrouw Agnes stapte de 'het kan niet op'-tijd bij ons binnen.

James was zestig jaar geleden bij de Burgerlijke Stand aangemeld als Jacob Israël Hildesheimer en Agnes werd vierenvijftig jaar geleden aan het Nederlandse volk toegevoegd onder de naam Sarah Bathseba Dessauer. Beiden hadden na de zonsopgang van hun rijkdom geen vrede meer met hun archaische bestempeling en noemden zich James en Agnes. Dat kon, omdat niemand het in z'n hoofd haalde om eens na te gaan welke namen hun ouders hadden gekozen.

James volgt een nog niet gepubliceerde mode. Agnes rinkelt door de gouden armbanden met daaraan gouden munten van veel landen en tijdperken. Paul Kruger op zijn pond, een Lodewijk op z'n goud, Willem III op

z'n rijder, een yankee-president op z'n dollar enzovoort, enzovoort. In haar oorleiletjes een paar stenen van Witwatersrand, om haar hals de ingehouden adem van de parelvisser. De ringen aan haar vingers zijn alleen maar heel kostbaar. Draag alles met gezond, sorelief, zou m'n grootmoeder hebben gezegd.

Ze waren dus binnen. En sjeik Marcus was aangetreden onder de slagzin: Gasten zijn heilig in uw huis. En: Ondergaat!

En ik onderging het slurpen van James z'n thee. En het gesmak bij de vernietiging van zijn appelbol, ook het begin van het vullen van Agnes met drie hazelnoottaartjes. Dat was niet zó een zware plaag. We hebben in Egypte variatie geleerd.

Een zwaardere was hun Odyssee. Lugano! Niet meer te genieten door al die autobussen. De Riviera. Ook niet te genieten omdat het eten er helemaal niet naar hun zin was. Londen. Hou op, je wordt vergiftigd door de benzinedampen. Kopenhagen. Niets te beleven; bovendien kan je ze niet verstaan. New York. Zwijg stil, veel te veel jidden. Rio de Janeiro. Allemaal fascist. Buenos Aires. Gaat, gaat! Kaapstad. Ja, we zijn daar mesjogge om die nazi's wat aan ons te laten verdienen.

Ik werd er kregel van en zei pesterig:

'De wereld is zowat uitverkocht voor jullie. Behelp je nog een paar jaar, dan kunnen jullie naar de maan reizen.'

Debbie keek me aan. Onderzoekend. Ze wilde weten wat crachter school, want haar broer was een Hildeheimer en daarvan moest ik afblijven.

Ook James keek wantrouwend, Agnes werkte door aan de bonbons.

‘Wat bedoel je?’ riep James.

‘Zoals ik zeg. Nog een paar jaar en je kan mee in een ruimteschip.’

Hij was gerustgesteld. Debbie niet. James ging ervoor zitten om op die ruimtevaart in te gaan. Alvorens wetenschappelijk te worden stak hij eerst een sigaar aan.

‘Geloof jij werkelijk dat we daar ooit komen? Geloof jij heus dat een mens daar kan leven? Zonder zuurstof? Alleen maar stof en zelfs geen grassprietje? Kom, Marc, ik dacht dat je meer verstand had.’

‘James, ik heb niet zoveel verstand, vooral niet van dat soort technische gewelddaden. Maar de mannen met de wetenschappelijke brains bereiken toch maar alles. Jij hebt gestudeerd, je bent doctor in de chemie. Ik weet wat jullie in je mars hebben. Daarin geloof ik.’

Ik pauzeerde even om James de gelegenheid te geven wat gewichtiger te gaan zitten. Om hem zijn voorhoofd te laten fronsen en vele malen goedkeurend te knikken. Hij was zo voldaan over mijn eerbied voor de wetenschap dat hij snel de lekkerste bonbon net voor m’n neus uit het schaaltje nam. Duidelijk hoorbaar kauwend zei hij:

‘Ga door, ga door. Ik hoor graag de mening van een verstandige leek.’

‘Jij hebt tenminste een ruime geest, James,’ antwoordde ik. Keek naar Debbie, die met genepen oogleden me in de gaten hield. Ze wist nu zeker dat ik haar lief broertje in de maling nam. Ik vervolgde:

‘Ik zal je verklaren waarom ik vertrouwen in jullie geleerden heb. Eerst hadden we een brandende tak, nu knip je met je vingers, en hoepla, een zee van elektrisch licht. Vroeger hadden we een hoekje grond om onze

behoefden te doen, toen een tonnetje. En nul! Je trekt aan een ketting en het spoelt zo maar weg!’

‘Marcl!’ riep Debbie streng.

De gestreelde wetenschap antwoordde mild voor de eerbiedige leek.

‘Kom, kom, Debbie, je moet wat kunnen verdragen in een wetenschappelijk debat.’

Agnes, ook mild door het overvloedige voer, viel haar man bij met:

‘Ja, Debbie. Ik bewonder James altijd om zijn tact en ruime blik in een debat. Hè, James?’

James zou niet durven ontkennen. Hij had in zijn leven geleerd dat Agnes uit niets een daverende ruzie wist te creëren en die dan liet bezweren met een nieuwe japon of iets van goud. Haar rinkelende armbanden waren een reeks gestolde ruzies. Dus antwoordde James:

‘Dat doe je, Agnes. Je bent een lieve vrouw.’

Dit keer geen goud voor Agnes. Ze behielp zich met een schaalje rozijnen en amandelen.

Ik keek weer eens naar Debbie. Nu deed ik het met genepen ogen en ik voelde een sardonisch lachje om mijn lippen. Daarbij keek ik nu wat pesterig. Ik zei:

‘Dat is heerlijk, wanneer een man genade heeft kunnen vinden in de ogen van zijn vrouw. Dat wordt steeds zeldzamer.’

Maar Debbie kan me aan, zoals u weet. Ze antwoordde:

‘Hoe weet jij dat? Doe je aan opinie-onderzoek zonder personeel, zonder formuleren, zonder kantoor?’

‘Jij weet niet wat je man doet in zijn vrije tijd. Als ik, Godbewaars, niet voldoende inkomen meer heb maak

ik er m'n broodwinning van.'

'En dan ik zeker de adressen schrijven, hè liefste?'

'Ja, schat. Een cent per adres krijg je toch zeker van me. Dat mag je dan op je eigen spaarbankboekje zetten. Nou?'

'Edel mens! Je hoort het, Agnes, je hebt niet alleen wat te bewonderen.'

Toen stond Debbie op, ze moest voortmaken met de ravitaillering, anders kwam haar voederprogramma niet af.

'Niet kabbelen, Debbie. Het is net zo gezellig,' antwoordde Agnes, terwijl ze haar lege rozijnen-amandelen-
nap overhandigde.

'Marc, wil je even een opinie-onderzoek instellen wat James en Agnes, jij en ik willen drinken?'

Mijn Debbie, zo heerlijk bij de hand. Wacht maar, wijfie, straks knuffel ik je wel.

Het onderzoek leverde vier verschillende dranken op. Whisky voor James, want whisky is status. Château-neuf-du-Pape voor Agnes, want dat is ook status. Rode Bordeaux voor mij omdat ik dat lekker vind en tomatensap voor Debbie, omdat ze alcoholica niet goed meer verdraagt.

We moesten James en Agnes even alleen laten herkauwen. Debbie wilde Lenie in beweging brengen met schaaltes toast en gerookte zalm, de Franse kaas en de andere lekkernijen die buiten mijn opstand tegen de yankees waren gebleven.

Ik vermoed dat die zalm en die kaas een soort toverkracht bezaten. Eerst hadden ze me bijna voor de rechter en in de 'hot news' van de sensatiepers gebracht. En 's avonds veranderden zij het beeld van James en Agnes.

Nu ik dat ga vertellen, denk ik dat de Engel des Heren weer eens uit z'n eeuwige ervaring heeft geput en alle-daagse dingen op bepaalde momenten een eigenschap geeft.

Voordat we elkander toedronken met 'Lechajim' proefden James en Agnes een mondvul zalm en een mondvul kaas. Als een computer zo snel rekende een duiveltje in m'n hoofd: minstens drie gulden zalm en drie kwartjes kaas in de 'rache' van James en zowat hetzelfde in die van Agnes. Eventjes geproefd vóór de heildronk! Zeven gulden en vijftig cents. Het duiveltje rekende door tijdens het 'Lechajim'. Whisky puur één vinger, Châteauneuf een slok zo ruim als een half glas. Toe maar, weer twee gulden.

Maar deze uitgaven waren de prijs die de Engel des Heren had bepaald voor een mededeling van Agnes.

Nadat zij na het 'Lechajim' haar glas ad fundum had gedronken, zei ze:

'We gaan over veertien dagen naar Israël. Fijn. Eventjes de sleur onderbreken.'

'Zo! Jullie zijn net terug uit Zwitserland,' riep Debbie. Haar uitroep was een mengsel van een scheutje jaloezie, anti-verkwisting en: 'Hebben jullie dan nooit rust in je leven!'

'Ja, Debbie, James krijgt het niet cadeau,' vervolgde Agnes met trots op haar echtgenotelijke super-brains.

'Daar twijfel ik niet aan,' antwoordde Debbie met de doorbraak van de familietrots in haar stem.

Hét moment uit talrijke romans was gekomen: aller ogen richtten zich op de held. Die viel in met de claus:

'Ja. Voor zaken.'

Mijn zwager heeft in zijn jeugd, toen hij nog niet vet

was, iets uitgevonden. Daaraan dankt hij zijn rijkdom en een groot inkomen, want die uitvinding had iets te maken met kunstvezel en springstoffen. Voldoende om comfortabel te leven en niet meer te werken.

Hij schonk zich vlug vier vingers hoog een verse pure whisky in, omdat het hem smaakte en zijn mededeelzaamheid opwekte.

‘Ja, voor zaken,’ herhaalde hij, ‘je weet dat ik vroeger op chemisch gebied iets presteerde. Men heeft mijn advies nodig voor de verdere ontwikkeling.’

Agnes knikte opgetogen. Wat een kerel heb ik toch, hè! En over die super-brains ben ik de batin.

‘Waar logeren jullie?’ vroeg ik zakelijk.

‘In Tel Aviv, vanzelfsprekend,’ antwoordde James.

Die vanzelfsprekendheid ontging mij. Misschien omdat de Engel des Heren opeens naast mijn stoel stond en zei: ‘Goedenavond, Marc Koerlander. Grijp nu uw kans voor Judith. Ik blijf in de buurt. Drink nog een beetje, dat maakt u vindingrijker.’

Ik gehoorzaamde en nam een ruime slok. Zei:

‘Judith heeft een vriend in Israël die in jouw vak werkt. Ken jij ene Eli Veidt? Een man van om de veertig.’

‘Dat is gein,’ antwoordde James werkelijk opgewekt, ‘ik ken hem niet, maar hij ondertekende als secretaris van de commissie die me heeft uitgenodigd.’

Ik wilde Debbie niet aankijken. Ik voelde de sfeer van onbeschrijflijke verstandhouding die was ontstaan tussen haar en mij door het noemen van de naam Eli Veidt. Toen ik na een paar seconden toch keek roerde Debbie met gesloten ogen in haar tomatensap. Die geloken ogen betekenden: Pak het, Marc. Voor Judith. Ik vind alles goed.

De Engel des Heren was weer terug naast mijn stoel. Hij vond het blijkbaar bijzonder belangrijk om me bij de start nog even op de schouder te kloppen. Hij zei: 'Marcus Koerlander, uw huisvrouw is volgzzaam en vol verwachting. Stel nu voor . . .'

'Ik zou Eretz ook wel eens willen zien. Men hoort zoveel fascinerends over de opbouw.'

'Van mij mag je wel gaan. Een gezonde man moet er eens uit. Wat jij, Agnes?'

'Ik zou niet zolang zonder James kunnen zijn,' antwoordde Agnes en rinkelde een beetje door het idee haar James een poosje uit het oog te moeten verliezen.

'Och, zo'n paar weken,' theaterde Debbie, 'die zijn zo om. En ik heb toch mijn kinderen hier? Als Marc wil gaan, nah, dan mazzel en broche.'

James houdt veel van zijn zuster. Deze broederliefde, de whisky, de zalm, de kaas, de paté en de zoutjes maakten hem zo week als was.

'Marc, kerel, het zal ons een feest zijn wanneer je met ons meevliegt. En amuseren doe je je daar wel terwijl ik werk. Je hebt er beslist nog wel oude kennissen.'

Agnes rinkelde weer, maar ze durfde zich niet openlijk te verzetten. Daarom was het ook niet belangrijk genoeg en bovendien had ze bijna drie glazen Château-neuf-du-Pape leeggedronken. De pauselijke wijn bevatte blijkbaar iets van opofferingsgezindheid.

'Ik zal lief voor je zijn, Marc,' zei ze schalks, 'dan mis je Debbie niet zo.'

De Asmodee nam als het weerlicht de vrijgekomen plaats in van de Engel des Heren. Hij zei door mijn mond:

'Weet wat je zegt, Agnes. Je weet wat het betekent als

een vrouw aanbiedt lief te zijn voor een man.'

'Dat zou je wel willen, hè, ouwe snoeper!' riep Agnes. En ze keek zoals een vrouw van Jan Steen uit een van zijn schilderijen.

Debbie herstelde de orde met de zakelijke mededeling 'Kom, kinderen, drink uit. Ik heb een kom soep voor jullie zoals moeder die maakte.'

James glunderde. Potage à la maman Hildesheimer! Daarmee werden de moeder van Agnes en de moeder van Marcus Koerlander gevloerd. Ave, moeder Hildesheimer, morituri te salutant.

En onder de potage à la maman Hildesheimer werd alles geregeld.

Ik zou definitief meegaan. Op die dag, op dat uur. Ingespoten tegen verschrikkelijke ziekten. Met dit en dat aan kleren. En met zoveel 'mezomme'. Mezomme. Geld. James had het woord het eerst gezegd. Volkomen jiddisj wakker geschud door de potage à la maman Hildesheimer die hij na twee kommen bejubelde met nog meer jiddisj: 'Oï, oï, wat een soep! Over je einde! Ik bezweer je, moeder was in de keuken!'

Agnes keek me aan. Eiste een bondgenootschap met de Koerlanders. Tegen het moedercomplex van de Hildesheimers.

Ik bleef neutraal. Wat is soep waard?

BOEK IV

De slag om de welriekende oksel

27 juli 1966.

Ik ben weer terug. De talrijke malen dat Debbie op Schiphol zei: 'Gezond weerom, Marc,' haar met tranen overdekte gezichtje en de Engel des Heren behoedden mijn reis. Mijn kinderen waren er bij de afreis en de thuiskomst. Chaim met zijn Francina, Judith met haar Koerlander-kracht en een nerveus vertrokken gezichtje, David bij de afreis alleen, bij de terugkeer met zijn Stephanie. En Ruben was bij mijn terugkomst. Geëmotioneerd, de oogopslag een beetje wild, zijn hoed nonchalanter op de volle witte haren, zijn grijze snor ruiger. Hij vroeg bijna onmiddellijk na de begroeting:

'Zijn ze tot de tanden bewapend?'

'Ik geloof het wel, ik geloof het wel,' antwoordde ik wat kleintjes.

'Fijn, fijn,' gromde hij in zich zelf en knikte vele malen.

En Salomon was gekomen. Een grote verrassing. Salomon. Een rots. Een zware kerel met een grote rust. Met een aangeboren beheersing. Met een ontzagwekkende levenservaring. En de levenswijsheid van een oudste van Israël. Zeventig jaar.

'Salomon, wat een verrassing!' riep ik en schudde hem de hand alsof hij me van de verdrinkingsdood had gered.

'Wacht dat af, Marc. Ik blijf drie weken. Prepareer je daarop.'

'Altijd dezelfde,' zei ik glimlachend.

'Dat is makkelijk voor jullie. Een berekenbare factor.'

Hij glimlachte ook.

Chaim had een kleine personeelsbus van de fabriek ingezet om de hele misjpoge naar Wassenaar te rijden. Hij had het als een luxe-reistoer georganiseerd. Met een serveerster van de kantoorkantine om ons tijdens de rit thee met petit-fours aan te bieden. Ik weet zeker dat Debbie het niet prettig vond met het oog op haar 'high tea', die thuis op ons wachtte. Ik vond het me-sjoggaas, Salomon glimlachte verstolen en Ruben 'wilde niks'. Francina, de brains achter deze dwaasheid, genoot. Dit was ontvangen van een familievader. Dit was status! Maar Debbie won. Groot slem sans atout met vier azen in één hand.

Schoppenaas. Een uitgebreide thee bij aankomst. Hartenaas. Een diner met twee hoofdschotels. Ruiten-aas. Een avond met een cavalcade jiddisje lekkernijen, en als klaveraas een klein soupetje. Francina was verslagen en Debbie had me gewroken. Je schoonvader op de koffie vragen en dan niet thuis zijn! We zullen laten zien hoe de Koerlander-Hildesheimer-clan dat doet.

Ik heb me goed gehouden. Van alles heb ik geproefd. Ik heb daarna stiekem twee dagen gevestigd.

Na mijn monoloog over Israël tijdens de maaltijd moest ik het veld ruimen om naar hen te luisteren. Gelukkig. Even rust van me zelf.

Chaim meldde dat aanstaande dinsdag de algemene vergadering zou plaatsvinden. Salomon ging een paar dagen voor zaken en familie naar Basel en Ruben wou een paar weken naar Spanje. Met de huishoudster, want die moest ook eens wat anders beleven dan het bewaken van een gek. Ruben heeft soms huiveringwekkende zelf-kennis.

Tijdens de avondlijke snoepmarathon kon ik het meisje Stephanie bestuderen. Ik bewonder Davids keus.

Ze is knap en zeer welgevormd. Ze was goed gekleed en bijzonder verzorgd. Ze is intelligent en geestig. Angstwekkend veel in één vrouw. En zij deed niet zichtbaar verliefd, hoewel haar ogen soms verraadden dat mijn David haar hele hartje bezat. En David greep tijdens het opgewekte doorelkaar gebabbel van de mispoging zijn kans.

‘Heeft u het gezien? Ze draagt lang haar!’ fluisterde hij me toe.

Die moderne ouderwetse David. Gelukkig met een moderne ouderwetse vrouw.

Om twee uur ’s nachts gaf Debbie het eindsignaal.

‘Naar huis, kinderen. Vader is moe. Het was een drukke dag voor hem.’

Ik was niet moe. Maar een vrouw wil soms beslist dat haar Kloris moe is. Waarheen zou ze moeten met haar zorg en genegenheid? Ik knikte dus maar dat ik wél moe was. Als een falanx stonden de Koerlanders over eind. Chaim nam zijn oom Ruben mee naar Rotterdam. David reed mee in het Simca’tje van zijn Steffie. Judith bleef logeren. Haar meisjeskamer is nog steeds bij ons intact.

En Salomon besteeg rustig en voldaan de trap naar de logeerkamer. Want Zeus woont bij ons. Goddank.

Voordat Judith naar haar kamer zou gaan kwam ze mij een nachtzoen brengen. Dat was haar kans. Toen ze haar wang even tegen de mijne vlijde fluisterde ik: ‘Hij komt.’

Ze snikte opeens en beet in mijn schouder. Geheel van streck.

‘Fijne ouwel!’ fluisterde ze terug. Deze woorden zijn altijd haar hoogste lof. Beter kan geen vader worden beloond.

Precies drie weken ben ik op reis geweest. Een man wordt in zo’n korte tijd toch wat losser. Van zijn vrouw en dagelijks leven. Vanaf het moment dat de vliegma-
chine opstijgt beginnen de daverende motoren hun ont-
bindend werk. Het avontuur, al is het nauwkeurig ge-
organiseerd, doet het sluimerend oerinstinct van de man
ontwaken. De jacht van archaïsche tijden herleeft in
hem. Het onbekende lokt met zijn sirene-achtige beko-
ring.

En als die man uit dat gepolijste, zoemend gelijk-
matige avontuur is teruggekeerd naar zijn hol heeft hij
wat tijd nodig om in te leven bij het houtvuur dat zijn
vrouw heeft aangelegd. Dat inleven deed ik door een
halfuurtje alleen te zitten in mijn woonkamer nadat
Debbie naar boven was gegaan.

Toen ik de slaapkamer binnenging was ik weer de ren-
tenierende twintigste-eeuwer. Was ik weer gevangen in
het dagelijkse van mijn routineleven.

Debbie lag reeds te bed. Op haar rug, de handen
onder haar hoofdje gevouwen. Ze keek naar me. Op een
bijzondere manier. En ik zag het verlangen in haar ogen.
Een speciaal verlangen dat een man niet omschrijven
mag. Omdat het iets is dat alleen bestaat in de slaap-
kamer van twee mensen die heel hun leven hun erotisch
samenzijn angstvallig hebben behoed.

Ik bleef even staan. Keek naar dit dierbaarste van
mijn leven. En dacht flitsend snel aan de boeken van
kwajongens die de vulgaire reportages van hun vunjige

erotiek deponeren in onze literatuur. Hondedrek op romanpapier.

Debbie glimlachte. Haar ogen lonkten. Het verlangen heeft zijn eigen manier om zich te uiten. Ook dat is een inzetting en moet daarom zonder kritische wijsgerigheid worden aanvaard. Het lonken van het wijfje, de stoerheid van het mannetje zijn even natuurlijk als het ademen.

Ik ging naar het bed. Ik knipte het licht van de schemerlamp uit. Ik ontkleedde mij. Liet mijn kleren vallen waar ik stond.

Debbie sloeg de deken met het laken op. En ik gleed naast haar. Voelde haar warmte, die toch fris en koel is.

We spraken niet. Twee mensen die elkanders leven zijn, praten niet wanneer zij elkander vinden. En in elkander opgaan omdat de een het aanvullende van de ander is. Ondanks hun geregistreerde leeftijd die een andere is dan de fysieke.

De duisternis was reeds zijn aftocht begonnen toen wij fluisterden: 'Welterusten.' De vogels begonnen te tjilpen en te zingen. De Almachtige schonk een nieuwe dag . . .

Om elf uur werd ik wakker. Niet met schrik. Ook glimlachte ik niet. En ik keerde me niet naar Debbie's kant om haar te vinden. Zulke romantische dingen uit een boek of een film deed ik helemaal niet. Ik vloekte. Omdat ik vlak voor het ontwaken me er al van bewust moet zijn geweest dat ik me verslapen had en dat Debbie op tijd was opgestaan om Salomons ontbijt te verzorgen.

Ik veerde uit bed. Jonge, jonge, wat bleef die ouwe Marc toch fit. Terwijl ik naar de deur liep knoopte ik

mijn pyjamapantalon dicht. Die had ik blijkbaar van-
nacht toch nog aangetrokken.

Ik opende de deur en galmde in de kubieke meters van
de hall:

‘Ik kom!’

En als de Alpen-echo antwoordde Debbie:

‘Joe!’

Toen ik me omkeerde geeuwde ik hartgrondig zodat
m’n ogen er vochtig van werden. En door dat wazige
traansel zag ik dat Debbie mijn ’s nachts als boomblade-
ren gevallen kleren had opgeruimd, schoon ondergoed
en een ander kostuum voor me had klaargelegd. ‘Ik
kom’ duurde met douchen en scheren toch nog drie
kwartier. Maar toen daalde de man des huizes in vol
ornaat af naar de woonkamer.

‘Salomon wandelt,’ meldde Debbie, ‘en Judith wan-
delt met hem mee.’

‘Mooi,’ gromde ik militaristisch.

‘En heb nou niet de pest in dat je je verslapen hebt.
Morgenochtend kan jij Salomon opwachten bij z’n ont-
bijt. Dan blijf ik wel boven,’ vervolgde Debbie.

‘Doe je toch niet,’ constateerde ik.

‘Daarin kon je wel eens gelijk hebben.’ Ze glimlachte
olijk.

‘Kom hier voor je ochtendzoen,’ zei ik.

‘Alweer?’ plaagde ze.

‘Heb je er dan al een gehad?’ vroeg ik verbaasd.

‘Weet je veel wat jij allemaal doet in je slaap.’

We lachten en knuffelden elkaar. Het was alsof ik niet
was weggeweest.

Om halféén stapte Salomon uit Judiths autootje. Ik
liep hem tegemoet door de voortuin, want ik had voor

het venster stiekem op hem zitten wachten. Ik camoufleerde dat met het doorbladeren van het ochtendblad.

Debbie had me door, wat ze riep regelmatig om de hoek van de deur:

‘Heus, hij komt wel. Zijn bagage is immers nog boven?’

Salomon wachtte op zijn nicht en gearmd met haar schreed hij als een vorst naar de deur. Salomon is blijkbaar bijzonder gesteld op mijn Judith. Hij heeft twee dochters, maar Judith heeft het Koerlander-type en daarop is hij trots.

Wij zaten nauwelijks op het terrasje naar de achtertuin of Debbie rukte aan met Lenie en de koffie.

‘En Salomon, heb je lekker gewandeld?’ vroeg Debbie.

‘We hebben niet gewandeld,’ antwoordde Judith voor hem, ‘we hebben maar wat rondgetoerd.’

‘Ik dacht dat je eens heerlijk wilde lopen, Salomon,’ vervolgde Debbie.

‘Debbie, je kent toch die oude jiddisje mop? Waarom zal ik gáán wandelen, als ik kan zitten wandelen?’

Daarop had Debbie geen antwoord. Ze kneep Salomon alleen maar even in z’n linker oorlelletje. Met zoiets toont ze haar ongecompliceerde genegenheid. En dan om over twee was het eindelijk zover dat ik Salomon alleen kon spreken. Maar nu echt wandelend door de lanen van Wassenaar.

‘Nou, Marc, daar ben ik dan,’ begon hij.

‘Ik heb je in ’t kort door de telefoon verteld dat mijn Chaim een fusie wil aangaan met de jonge Liepmann.’

‘Wat zit erin?’

‘Een tussenstadium. Zijn ze samen dan komt er een

bod van een Amerikaanse groep. Accepteren ze niet dan is het oorlog in de zeep en de eau de cologne. En die verliezen ze.'

'Die Amerikanen waren toch Grant, Cooper & Grant?

'Machtige jongens, dacht ik?'

'Ja. Wat heb je tot nu toe gedaan?'

'Iets doms. Ik heb gepraat met een oude vriend, een promotor. Ik vroeg hem een groep te vormen om daarna de vrije aandelen op de beurs terug te kopen. Onze koers loopt nu al op terwijl bijna alles zakt. Hij koopt dus alleen en zonder mij te raadplegen. Hij speelt vals.'

'Of Liepmann koopt om sterker te staan bij de onderhandelingen.'

Terwijl Salomon dit zei, stond hij stil en keek me opmerkzaam aan.

'Dat heb ik ook wel eens gedacht, Salomon. Maar Liepmann heeft daarvoor geen geld. Dat heb ik al geïnformeerd.'

'Je weet dus niet wat er uit de vrije omloop reeds is opgekocht?' vroeg Salomon, nog steeds stilstaand.

'Nee, dat komt men toch nooit te weten.'

'Wat heb jij nog?'

'Dertig procent. Chaim heeft vijf. Judith en David zowat twee.'

'Samen zeven en dertig,' knikte Salomon en hervatte de wandeling. Een minuut zeiden we niets.

'Je hebt toch meer dan alleen die Koerlander-aandelen?'

'Ja. Als ik dat zou verkopen kan ik tegen de huidige beurskoers toch geen meerderheid Koerlander kopen. Ik hoef jou niet te vertellen dat ik slechts met eenenvijftig procent de baas kan zijn.'

‘De koers van gisteren, Marc?’

‘Tweehonderdnegenenveertig.’

Salomon stond weer stil en rekende hardop. Een miljoen vierhonderdduizend gulden nominaal tegen een koers van tweehonderdnegenenveertig is zowat drieëneenhalfmiljoen.

Toen keek hij me weer aan. Vroeg:

‘Hoeveel heb je in ander spul?’

‘Een miljoen prima obligaties. Debbies zekerheid.’

Ik voelde me opeens klein tegenover Salomon. Klein in vermogen, klein in kennis van geldzaken.

‘Je hebt goed geboerd, Marc. Je bent een rijk man geworden. Wat hadden we na vaders dood? Jij, Ruben en ik?’

‘Een goede opvoeding. Een sterke joodse moraal en ethiek,’ antwoordde ik. Ik rees weer in mijn eigen achting na de prijzende woorden van de machtige Salomon.

‘Ja, dat bezaten we. Gezegend zij de nagedachtenis van vader en moeder. Gezegend tot in eeuwigheid,’ zei Salomon.

Verstolen veegde hij een traan uit zijn ogen. Salomon was dezelfde gebleven. Sentimenteel. Vol eerbied voor moeder en vader. Olam wesjolam.

‘Hou je nog de jaartijden, Marc?’

‘Ja. Die en Kol-Nidrei. Dan ga ik naar sjoel.’

‘Ik ook. We zijn nog joden. Goddank,’ fluisterde hij.

‘Ruben niet,’ zei ik.

‘Toch wel. Ik begrijp dat hij vraagt. Dat hij God ter verantwoording roept. Heb jij dat nooit gedaan, Marc?’

‘Nee. Ik had daartoe geen reden, Salomon.’

‘Ik wel. Ik heb soms in gedachten met Hem geredetwist. Maar, jongen, dat is zo intens joods, op tal van

plaatsen in de thora gebeurt dat. Spreken met God. Zolang je dat doet, zolang je je kwaad maakt tegen Hem, erken je Haqodaush boroech hoe. Daarom is Ruben gelovig.'

Ik dacht na. Tuurde in de verte. Zei:

'Ik heb Ruben eens horen tekeergaan, Salomon. Toen riep hij om een ladder die tot in de hemel kon reiken. Dan zou hij die opsnelen om God daar te tuchtigen om wat Hij hem aan dierbaars had ontnomen.'

'Wou je nog meer geloof in het bestaan van de Eeuwige?' riep Salomon.

Ik glimlachte en antwoordde:

'Nee, je hebt gelijk, Salomon. Geloven dat er een Opperwezen is. Dat is meer dan een tefillah, meer dan de spijswetten, meer dan de hoogtijdagen.'

We hadden weer eens stilgestaan. Typisch joods. Een eindje wandelen, een poosje stilstaan, een eindje wandelen, een poosje stilstaan. En dan praten en niet weten waar men eigenlijk is aangeland.

'Tja,' zei Salomon, 'laten we terugkeren tot de beurs.'

Ik keek naar de grond. Zag mijn schoenen. Rechterpunt, linkerpunt. Een te vroeg gevallen boomblad. Een kiezelsteen. Een vertrapt leeg sigarettendoosje. Hondenvuil. Grind, grind, grind. Stenen van een uitrit. Rechterpunt, linkerpunt . . .

'Waarom wil je vechten tegen die Amerikaanse groep, Marc?'

'Moet Chaim op zo'n jonge leeftijd al rentenieren? Het leven van een man is z'n werk.'

'En verder, Marc?'

'Een beetje sentimentaliteit. Grootvaders begin, vaders hele leven, mijn hele leven, drie generaties Koer-

lander-zepen. Een begrip.'

'Ik ken geen sentimenteel gedoe in zaken, Marc. Ik ben nog nooit verliefd geweest op een zaak, wel op een vrouw,' zei Salomon en glimlachte om een prettige herinnering.

'Dus, Salomon?'

'Vecht niet tegen concerns. Je verliest altijd. Koerland met Liepmann samen vormen straks een groot Nederlands bedrijf. Ze zijn echter niet meer dan een middelgroot bedrijf in Europees verband en een klein bedrijf in het oog van de wereld. Als Grant, Cooper & Grant willen kopen accepteer dan en geniet van je rust.'

'Alle kleine en middelgrote zaken gaan zo langzamerhand naar de verdommenis, Salomon.'

'Dat ligt aan de overheid. Die deugt niet. Hier niet, bij ons aan de overkant ook niet. Wij hebben de trustwetgeving met mazen erin zo groot als mammoetfabrieken. Hier hebben jullie niks op dat gebied, geloof ik.'

'Ik weet het niet, Salomon. Er zijn zoveel wetten. Ik weet alleen dat links en rechts fabrieken fusioneren en dan door een buitenlandse groep worden opgeslokt. Allemaal onder de slagzin dat klein niet meer kan bestaan. Het ergste vind ik het nog voor het personeel. Ondanks dat mooie sociale-wettenstelsel zijn er nog nooit zoveel horigen geweest. Marx en consorten dachten al te mogen praten over arbeidsslaven. Dat is nu pas zover. Verzilverde kooien voor de werkmán, een vergulde voor stafpersoneel. De sleutels van al die kooien in handen van enkelen. Hoe lang nog, Salomon, en al die sleutels liggen op één hoop. Ergens in een kasteel in Florida of Stockholm of de Côte d'Azur.'

'Marc, je bent zo rood als een biet.' Salomon was weer

eens blijven staan. Nu om verbaasd naar me te kijken en even zijn neus te snuiten.

‘Nee, Salomon. Je mag tegen me zeggen, dat ik een soort vrije boer ben of een condottiere of een piratenkapitein. Niet dat ik rood ben. Niet dat ik verlang naar een volkscommissaris die dezelfde allures heeft als die vent in Florida. Zijn naam is alleen maar anders. Misschien wil ik daarom nog eens vechten en Chaim verdedigen. Vechten om de vrijheid van de werkmán, de ambachtsman, de kleine sappelaar met een handkar met handel.’

Salomon kwam weer in beweging. Ik keek weer eens naar de grond en de punten van mijn schoenen. Een, twee, een, twee. Onafwendbaar, niet te ontkomen. Weer een kleine man die vertrappt wordt – weer een die het moet opgeven. Een, twee, een, twee. De poten van het gouden kalf, dat vertrappt, vertrappt, vertrappt. Horig maakt, horig maakt.

‘Marci!’

‘Ja?’

‘Ik weet wat je dacht. Ik hoorde het aan je gelijkmatige monotone stappen,’ zei Salomon en tuurde met gepnepen ogen in de verte.

‘De voortschrijdende vernietiging van het individu, Salomon?’

‘Ja. Waartegen alleen de weerstand van dat individu is opgewassen,’ zei hij, terwijl hij nadenkend knikte op de maat van onze stappen.

‘Wat doen we, Salomon?’

‘Vechten. We hebben nog wapens. Geld.’

‘En energie.’

‘En een moraal en een ethiek om een voorbeeld te zijn

voor de jeugd, die verslapt in zijn wapenrusting.'

'De sociale zekerheid, Salomon?'

'Ja. Die behoort eigenlijk alleen toe aan de invalide, de zieke, de bejaarde.'

We waren gearriveerd bij een buitenhotel. We namen plaats in de grote tuin. Het was tijd voor de namiddagthee.

Dit laatste weekend van juli ging Salomon zijn gebruikelijke jaarlijkse bezoeken afleggen bij de resten van de familie van zijn overleden vrouw. Chaim toonde zich weer een Koerlander. Hij stelde zijn Bentley met chauffeur ter beschikking van zijn oom Salomon. Hij 'behielp' zich zelf met de sportwagen van Francina. Dappere Chaim. Ik weet dat hij een paar vervelende ruzievolle dagen met zijn vrouw zal moeten doormaken. Dwaasheid, Charles, de waanzin ten top! Je oom Salomon kan toch zeker wel een auto met chauffeur huren? Die schatrijke Amerikaan! Hij heeft heel wat meer geld dan wij. En ik zit nu zonder wagen. En ik ben helemaal gebonden. En ik moet nu maar vragen of ik mijn eigen wagen een paar uurtjes mag hebben! Mooie boel. Jullie met je ziekelijke familieband! En dan hard stampen en met de deuren slaan. En misschien iets duurs verlangen als afkoopsom. Hoe zal Stephanie zich ontpoppen?

Vrijdagavond was Salomon al vertrokken. Debbie keek een beetje sip. Daarop had ze gevlast: Salomon verrukken met een ouderwets jiddisje vrijdagavond. Een Hildesheimer sjabbes. Met kippesoep en roastbeef en beschuittaart. En ingelegde citroen en Amsterdamse uitjes en zoetzuur. En dadels en noten en druiven. Heel dure druiven. Want de massa-aanvoer was er nog niet.

‘Waarom kan hij niet een week later gaan? Hij is net hier. Zondagmorgen kwam ie. En nou al weer weg. Laat es tellen. Maandag, dinsdag, woensdag, donderdag! Vier hele dagen en nu al geen rust meer! Zeventig jaar! Dan mag men toch wel eerst even een rustige sjabbes houden! En daarna gaan hollen naar weet ik veel.’

‘Laat hem nu doen wat hij wil, Debbie. Amerikanen zijn nu eenmaal een beetje anders dan wij.’

‘Anders? Anders? Mesjogge bedoel je.’ En Debbie keek me boos aan.

‘Debbie, laat je sjabbes nu maar alleen over Judith en mij komen.’ Ik begon dus weer te plagen.

‘Wat zeg je? Mijn sjabbes over je komen? Als een van de tien plagen? Je krijgt niks. Een boterham met stroop, op z’n hoogst!’

‘Nebbisj, onze Judith. Denk eens aan je enige dochter.’

Debbie keek me met genepen ogen aan. Knikte bedachtzaam.

‘Dat is je redding. Je mag mee-eten van de maaltijd en alles wat ik voor Judith maak. Maar anders!’

‘Wat anders, Florence Nightingale?’ vroeg ik.

Ze kwam naar me toe. Trok met beide handen aan mijn revers. Stak haar tong tegen me uit, rukte wat aan me. En verliet snel de kamer. Laat een man niet zo merken dat je wat om hem geeft . . .

Zaterdagmiddag kwam David met Egbert Jan weet-ik veel. Op het eerste gezicht herkende ik hem niet. Egbert Jan was een normale man geworden. Weg die lange rode haren. Verdwenen de uitdragerij waarin hij alle dagen rondliep.

Hij droeg een kostuum uit een of andere keurklasse.

In dat soort pakken moet een man zich zelfbewust voelen en vrouwen zullen hem onderdanig benaderen. Is hij een reizend verkoper dan tuimelen de orders zo maar in zijn reistas; is hij een 'boss' dan staan zijn 'medewerkers' als vastgenageld. Stapt hij een winkel binnen dan is het winkelpersoneel op slag overtuigd dat een vorst is gekomen om inkopen te doen. Zo staat het in de boodschappen die de advertentiejongens ons opdringen.

Maar Egbert Jan had de hersenspoeling van publiciteitsmanagers nog niet ondergaan. Hij deed heel gewoon.

Ik ging de jongemannen voor naar mijn werkkamer. Debbie was met Judith inkopen doen in Den Haag.

'Ik kom de aquarel brengen, meneer Koerlander.'

Hij zette hem op een stoel. Nam afstand en ik ging naast hem staan, klaar om te bewonderen. Dat lukte niet zo goed en ik vroeg me af hoe ik ertoe gekomen was die vlekken achter glas te kopen. Meteen flitste het door mijn hoofd dat Debbie nog niets gezien had en dat Debbie een zuinige aard heeft.

Ik knikte maar wat. Het kon van alles betekenen. Diepe bewondering en 'waar was mijn verstand?' Toen greep ik naar m'n portefeuille. Hij zag het, noemde de prijs van het inlijsten. Ik reikte hem het geld. Zaak afgehandeld en waar laat ik dat ding.

'Veel opdrachten?' vroeg ik om zo snel mogelijk mijn kunstkopersaanvechting te vergeten.

'Ja, meneer Koerlander. Maar niet meer dit genre. Dat was een periode. Nu schilder en teken ik klassiek. Dat brengt veel meer op. Ja, misschien heb ik me zelf ver-raden, maar ik kan tenminste een pakkie kopen en m'n huur betalen.' Hij klopte tevreden op zijn revers.

'Wilt u wat zien?' vervolgde hij.

'Ja,' antwoordde ik aarzelend.

'U hoeft niks te kopen,' zei hij nog voordat hij naar beneden ging om werk te halen uit Davids autootje. Hij had me door.

Terwijl Egbert Jan buiten doende was met zijn handel keek ik opmerkzaam naar David. Ik zei:

'Wil je een sigaar?'

'Waarom kijkt u zo naar me? Om dat autootje?' vroeg hij.

Ik bood het sigarenkistje aan en terwijl hij er een nam, antwoordde ik:

'Ja. Verdien je zoveel?'

'Genoeg om een tweedehandsie te kopen.'

'Een auto kopen is niet zo moeilijk. Maar een auto houden. Zo'n ding kost per jaar de helft van zijn koopsom.'

'Vader, doe niet zo ouderwets. Altijd maar sparen en je leven laten voorbijgaan? En als je oud bent en je hebt een paar centen bij mekaar, ben je meestal te ziek om ervan te genieten. Een hartkwaal of reuma, oh, oh, wat heb ik een plezier van m'n geld!'

'En toch kun je je zo'n ding niet permitteren en . . .'

Egbert Jan trad weer binnen met een schilderij onder zijn arm en een kleine tekenportefeuille. Het debat over de auto en zijn exploitatiekosten was ineens opgelost in het niets.

Het schilderij was een portret. En het was bijzonder knap geschilderd.

'Kent u deze meneer?' vroeg hij.

'Nee, ik heb niet de eer.'

Hij noemde de naam. En zijn bedrijf. En sprak van

zijn invloed. Ik kende de naam, van de rest wist ik niets. Het interesseerde me ook niet.

‘Die meneer heeft me genezen,’ vervolgde Egbert Jan. ‘Waarvan?’

‘Nou, van dat kladderen en die bezopen kleren. En dat netenbos op mijn kop.’ Hij zei het verbeteren.

‘Ik ben benieuwd naar zijn therapie.’

Egbert Jan keek me wantrouwend aan. Zo geestelijk ziek was hij toch niet geweest dat het mij reden gaf van therapie te spreken? Maar ik was gastheer dus bedwong hij een kregelig antwoord. Hij rapporteerde:

‘Ik ken z’n zoon. Ook in de kunst en net zo gek als ik. Nou, zoals aan u verkocht ik wat aan z’n moeder. Maar dat nam die vader niet. Hij zei dat ik m’n rotzooi maar in Parijs moest gaan verkopen. Op straat. Toen zei ik weer: Ik heb geen centen om naar Parijs te gaan. En liften heb ik al geprobeerd. Maar ik kwam in Barendrecht. Verder ging die boer niet. En van Barendrecht een lift vinden naar Parijs is baccarat spelen. Nou, toen zei die meneer: Je mag me schilderen en van die centen ga je naar Parijs. Nou, ik schilder ’m non-figuratief. Ik heel trots met ’m bezig in zijn grote werkkamer. Nou hij heel geduldig poseren. Meer dan twee uur. Toen zei die: Ik verstijf bijna, effe lope en een borrel. Nou, toen komt ie achter m’n ezel. En meteen: Godverdomme!! gloeiende Godverdomme!! Zo’n mooie Gévédé heb ik m’n leven lang nog nooit gehoord. En meteen grijpt ie m’n lange haren en plakte me zo met m’n wang tegen het natte doek. Toen ging hij z’n borrel halen. Maar een fijne vent toch. Toen ie terug kwam had ie een glas sterke whisky voor me meegebracht. En maakte z’n excuus. Je mot me niet belazere, zei die, voor m’n dure centen

een hoop stront schilderen, dat neem ik niet. Ik geef je nog één kans en centen krijg je pas daarna. Nou, en toen ben ik het zo maar gaan doen.'

Hij nam nu ook een sigaar van me aan. Het kapitalistische toxicum begon krachtig te werken.

Ik prees hem niet. Zoiets klinkt te schoolmeesterachtig. En schoolmeesters mag ik niet omdat ze van de ochtend tot de avond les willen geven. Aan iedereen en in alles. Thee moet je zo drinken en meneer X heeft dat bedoeld met z'n boek. Ik zei slechts:

'Als je mevrouw Koerlander wilt schilderen noem dan je prijs.'

'Voordat ik naar Parijs ga, meneer Koerlander?'

'Ga je dan?'

'Ja. Straks lever ik dat schilderij af in Den Haag. En dan beur ik het geld. Maandag de trein in.'

'Nou, dan maar wanneer je er zin in hebt.'

Ik stond op. De jongemannen volgden. Mijn gezicht zag er blijkbaar wat ongemakkelijk uit, hoewel ik toch aan niets vervelends dacht. De schilderende Egbert Jan interesseerde me niet zo bijzonder. Hij was genezen van een jeugdziekte, hij volgde op zijn beurt de zeeman, die me naar Wassenaar had gereden en een café wilde openen. Zo gaan de mazelen voorbij. En de roodvonk.

'Zodra ik terug ben zal ik u opbellen,' zei hij.

'U doet maar,' antwoordde ik.

Een vluchtige handdruk. En ik verliet m'n werk-kamer om beneden in de woonzaal even een middagslaapje te doen. David zorgde wel voor de aftocht van zijn genezen vriend. M'n middagdutje was opeens het allerbelangrijkste ter wereld geworden.

2 augustus 1966. Wang Lung uit de film *Moeder Aarde* zou geroepen hebben: Dit is de dag!

Het was de dag van de algemene vergadering die Chaim bijeen had geroepen. De dag waarop ik weer in zaken zou terugkeren als commissaris van Koerlanders Zeepfabrieken. Een man en een vrouw die decennia lief en leed hebben gedeeld gebruiken soms een taal, ontstaan door gebeurtenissen of uit wat beiden hebben gelezen of gehoord. Debbie en ik kennen ook zo'n taal. Ik riep dus bij het afscheid na het ontbijt:

'Dit is de dag!!'

En zij antwoordde:

'Henri de Lagardère is niet dood! Hij leeft!!'

Ik zoende haar wang en ze zei geschrokken:

'Wacht even, ik vergeet wat!'

Ik wachtte in de hall en ze kwam van boven naar beneden gehijgd. Met zachte ogen vol verwachting naar me opkijkend overhandigde ze me een zwart plat diplomatenkoffertje.

'Je gereedschap,' zei ze. Ik zoende haar weer.

'Fijne meid,' fluisterde ik volks.

'Doe er wat in. Iets voor de show. Een krant of een schrijfbloc.'

Ik fronste m'n wenkbrauwen, stak m'n rechterwijsvinger op. Ze was me bliksemsnel voor, vroeg:

'Moet je een plasje doen? Toegestaan!'

'Nee, kind, nee. Ik heb een idee. Maak een paar boterhammetjes voor m'n lunch. Zal je die ponems straks zien, als ik niet breeduit mee ga lunchen! Kunnen ze alvast gaan nadenken hoe het worden gaat.'

Mijn Debbie was die morgen helemaal in. Ze maakte snel een paar sandwiches met kaas gereed en lachte me

toe. Streek m'n demi glad, frunnikte wat aan m'n hoed omdat die nooit naar haar zin staat, gaf me weer een zoen.

'Het kan vanmorgen niet op!' plaagde ik.

Ze bracht me tot de huurwagen die me naar Rotterdam zou rijden.

'Mazzel en broche,' zei m'n jiddisje memme, en ze kreeg tranen in haar ogen.

En zo gesterkt reed de gladiator naar de arena.

De vergadering was geconvoceerd in een der nieuwste Rotterdamse hotels. Chaim had blijkbaar op een massale opkomst gerekend, want hij had de grootste zaal gehuurd. Maar toen hij de vergadering zou gaan openen waren er maar twintig mannen opgekomen. Snel werd er verhuisd naar een kleinere intiemere zaal.

Nauwelijks had Chaim met een hamertik de arena betreden of de deur ging open. Floris Waerdein stapte binnen. We groetten elkander met een handgebaar en een glimlach.

Ik ging rechtop zitten. Opletten, Marc, heel goed opletten, want Floris komt niet om een borrel. De agenda omvatte twee punten. Een tussentijds bericht over de gang van zaken en een voorstel om de heer M. Koerlander te benoemen tot commissaris der vennootschap.

Chaim nam een halfuur om te vertellen hoe best het allemaal liep en dat de directie een zelfde resultaat als in 1965 verwachtte, ondanks hoge rentestand, de geruchten over een embryonale recessie en de zich onder regeeringsleiding naarstig ontwikkelende inflatie. Tjonge, tjonge, Chaim. Wat ben je scherp vandaag. Of laat je die ouwe vader eens zien hoe flink je geworden bent. Maar

aan een combinatie van teruggang in zaken en geldontwaarding moet ik toch even wennen. Jongen, als de zaken teruglopen zou je toch zeggen, dat het geld harder wordt, te meer omdat het zo duur is. En *duur* geld geneest de koopziekte en de inflatie. Tja, het is allemaal zo anders dan in de tijd van Colijn. Zeggen ze, Chaim.

Terwijl ik zo dacht tijdens de toespraak van Chaim, zat opeens de Engel des Heren op de lege stoel naast me.

‘Morgen, Marc Koerlander, ik kom u weer eens opzoeken.’

‘Morgen, meneer de Engel. Dat is lang geleden.’

‘U weet dat ik alleen kom als het me nodig lijkt. Nu de heer Floris Waardein ook ter vergadering is verschenen hebt u wat bijstand nodig.’

‘Wat wil hij?’

‘Dat moet u zelf onderzoeken. Maar mijn raad is om hem allervriendelijkst te bejegenen. Mocht hij tegen uw kandidatuur stemmen, doe alsof u dat sportief aanvaardt. Stemt hij voor, bedank hem voor zijn stem en probeer te weten te komen hoeveel hij heeft gekocht. Want met één aandeeltje komt zo’n belangrijke promotor niet.’

‘Meneer de Engel, wanneer hij veel heeft, wat dan?’

‘Laat Salomon hem uitkopen. Zo vlug mogelijk, want hoe langer hij zit des te moeilijker wordt hij in de zaak met Grant, Cooper & Grant. Gegroet voor vandaag, Marc Koerlander.’

Na zijn vertelling vroeg Chaim of er iemand het woord wenste om vragen te stellen. Er meldden zich drie opgestoken armen. Chaim noteerde de namen van de lichamen waaraan zij vastzaten.

Nummer 1 begon te vragen over de geruchten dat Koerlander en Liepmann zouden samengaan.

Chaim loog glashard dat hem van fusieplannen niets bekend was. En of die man bijzonderheden uit die geruchten kon vertellen. Dat kon die man niet en de komediant Chaim antwoordde effen dat deze geruchten naar het rijk der fabelen moesten worden verwezen. De tweede man vroeg of de directie wilde overwegen contact te zoeken met Amerikanen om te fusioneren of zoiets met het oog op de EEG.

Chaim beweerde hooghartig dat Koerlanders Zeepfabrieken geen vreemde nodig hadden en ook geen know-how. Nummer drie zei dat hij de antwoorden van de directeur niet geloofde en vroeg waarom de beurskoers zo hardnekkig opliep tegen een sinds maandenlang dalende lusteloze beurs in.

Autoritair antwoordde Chaim dat ons koersspel dus een eerbetuiging van de beurs was aan de voortreffelijke leiding van Koerlanders Zeepfabrieken. Mijn grootmoeder zou achter haar hand hebben gezegd: Wat een gotzpoh heeft die oudste van onze kleinzoon Marc!

Daarmee waren de vragenstellers weggelogen. Ik was het met eens met deze methode. Zeg liever de waarheid of beter nog geef geen commentaar. Maar Chaims antwoorden zullen vooraf gewikt en gewogen zijn door de commissarissen en adjunct-directeuren. En noodzakelijk zijn met het oog op de lopende besprekingen met Liepmann.

Toen kwam punt twee. Ik.

Chaim las de brief voor die ik had moeten schrijven om te kunnen worden opgenomen in de Raad van Commissarissen. Ik had medegedeeld eigenaar te zijn van

drie miljoen nominaal aandelen Koerlander Zeep, nummers zoveel tot zoveel, en gezien mijn belang van 30% in de onderneming, recht meende te hebben op een commissarisplaats. Derhalve het voorstel ter tafel om mij te benoemen als commissaris der N.V. Er meldden zich onmiddellijk tien uit de vergadering. Nummer één wilde weten waarom zo'n ouwe commissaris moest worden afgestoft, terwijl het bedrijfsleven gilde om jonge krachten. Nummer twee zei hetzelfde maar met andere woorden. Hij sprak van een oud slagschip uit de motenballenvloot terwijl er lange-afstandraketten nodig zijn. Nummer drie begon te vertellen dat hij het familie-onderonsje allang door had, dat er commissarissen genoeg waren, en bovendien veel te duur. En dat als er met alle geweld toch een commissaris moest worden benoemd, hij zich beschikbaar stelde. De hele toespraak was overgoten met algemeen belang, samenbundeling en overkoepeling. Men werd er slaperig van, de vent had geen stem en geen voordracht en hij sprak plat Amsterdams. Een rijk geworden vrachtrijder die al die doctorandi-woorden toch wel mooi vond. Zijn vrouw kan trots op hem zijn.

Nummer vier. Een meester in de rechten. Hij twijfelde aan de woorden van mijn Chaim. Niet ten onrechte, want hij versprak zich in zijn welsprekendheid. Een man van Liepmann. Hij vertegenwoordigde 15% en wilde daarom óók een commissarisplaats.

Ik zag Chaim rood worden om het vals spelen van Liepmann. Ik overwoog of dit nu vals spelen was of alleen maar met het mes op tafel.

Nummer vijf en zes waren kennelijk een paar renteniers die hun leven opvulden met het bezoeken van al-

gemene vergaderingen en naar gelang een directie prezen of aanvielen. Dat hing af van het dividend en de beurskoers. Die waren goed bij de Koerlanders Zeep N.V., dus Hosanna . . . Chaim!

Acht! Weer een advocaat. Een bekende, een dure, een keiharde 'op-stro-legger'. Ik kende hem ook door verhalen van vroeger. Hij volgde een open-boek-tactiek. Noemde man en paard. De naam van zijn opdrachtgevers, Grant, Cooper & Grant, en hun bezit 14 %. Hij was tegen. Als er iets veranderd moest worden in de samenstelling van het commissariaat dan radicaal. Vuistslag! Dreigend rondkijken. Een vuile blik naar mij. Sterf, meester X, dacht ik. Waarom weet ik niet, maar ik mocht hem al jaren niet en ik had helemaal geen spijt van mijn verwensing. Radicaal, dat betekende al de grote groepen erin, dus ook Grant, Cooper & Grant. Ik keek naar de commissarissen. Ze begonnen wat onrustig te schuifelen. Chaim hield zich voorbeeldig. Ik kon begrijpen waarom de commissarissen onrustig werden. Het waren vijf heren met titels. Allemaal in de politiek. Ten slotte is een commissariaat niet te versmaden als het een mooie beloning oplevert met weinig werk. En dat was het bij Koerlander. Een nette zaak die zich uitsluitend met zijn branche bemoeide en aan geen enkele partij donaties gaf. Ze konden dus rustig het malse baantje waarnemen. Toen ik hen één voor één monsterde hoorde ik grootmoeder zeggen: Het idee! Mezomme van ons in de kas van rood of zwart!! Daarvoor moet die jongen van Marc te hard sappelen. Laat me vergeten!! Het is om een hele nacht wakker te liggen!!

Negen. Ik glimlachte. Een man van mijn makelaar. Hij verdedigde het deel van Chaim en Judith en David.

Hij zei eenvoudig dat hij voor ons zou stemmen met 7%. En ging weer eenvoudig zitten.

Tien. Floris Waerdein.

Langzaam stond hij op. Kennelijk genietend van de situatie.

‘Meneer de voorzitter,’ zei hij, ‘Ik bezit 18% van het nominale aandelenkapitaal. Ik verlang geen zetel. Ik heb het te druk met m’n postzegels en m’n muziek. Daarbij komt natuurlijk dat die Koerlandertent best loopt en de Koerlanders in-fatsoenlijke mannen zijn. Ik laat graag mijn bezit over aan hun beslissingen. De heer M. Koerlander ken ik niet in bestofte toestand noch als oud en naar kamfer riekend slagschip. Integendeel. Een man met visie en een kerel die een borrel kan verdragen. Dat is belangrijk in een topfunctie. Een borrel kunnen verdragen zonder bezopen te worden.’

Chaim wilde tikken wegens dat bezopen, maar gelukkig bedacht hij zich en camoufleerde meesterlijk door met de voorzittershamer te spelen. Floris Waerdein vervolgde:

‘Marcus Koerlander heeft mijn stem. En nou wil ik koffie en een sherry.’

Chaim stelde een pauze voor. Daarna zou er worden gestemd. Hamerklop. De obers bestormden de zaal. Bestuur en aandeelhouders werden gedrenkt.

Ik had de zaal verlaten. Floris Waerdein ook. Op de gang gaven we elkander de hand. Hij zei:

‘Ik moet even plassen. En dan een kop koffie in het café. We hebben een halfuur.’

‘Okay. Ik ook.’

We stonden naast elkaar in het luxe toilettenzaaltje.

Omdat alles zo schoon en chroom en spiegels was schoot me een anekdote te binnen.

‘Floris, een mop?’

‘Go on, Marc.’

‘Twee joden staan naast elkaar te plassen in zo’n ouderwetse Belgische cour. Bram vraagt: Jaap, wat sta je toch zenuwachtig met je hoofd te knikken? Antwoordt Jaap: Je spat als . . .’

Floris lachte nog toen we onze handen wasten.

‘Jullie veranderen nooit!’ zei hij, terwijl we naar het café liepen.

Hij keek op z’n horloge.

‘Marc, we hebben geen tijd meer voor een sherry. Ik stel je voor na de vergadering je ouwe lunch-schuld in te lossen. Dan kunnen we rustig nog wat praten. Hoe is het wijfie?’

‘Fijn. Ik ben gezegend, Floris. En bij jou thuis? Tenminste . . .’

‘Jij mag het vragen, Marc. Het is een stuk beter geworden. Ik heb haar één keer belazerd en dat was genoeg. Ik heb gezorgd dat ze het te weten kwam.’

‘Die secretaresse?’

‘Ja.’

‘Gevaarlijk, Floris. Die houden vast.’

‘Nee, die niet. Die ene keer was genoeg om te weten dat we in bed niet bij elkaar passen. Ze heeft alweer een vrijer, want heet is ze wel.’

‘En ben je nou echt safe van je zelf?’

‘Ja, we hebben elkaar weer gevonden. Die koffie is voor mij.’

Precies op tijd heropende Chaim de vergadering. De verkiezing was een eenvoudige optelsommetje. Ik 30 %,

de kinderen 7%, Floris 18%, de twee renteniers en nog wat onbekenden 11%. Gekozen met 66%. Tegen Liepmann en Grant, Cooper & Grant, 15 plus 14% is 29%. Dus 5% zwevend op de open markt.

Ik lunchte met Floris Waerdein, ondanks de boterhammetjes in het diplomatenkoffertje. Ik nam me wel voor weinig te eten en het meegenomen brood voor de vogels te strooien. Floris keek me onderzoekend aan toen ik een halve uitsmijter bestelde. Hij vroeg of ik ziek was. Na mijn verantwoording knikte hij nadenkend.

‘Eigenlijk is het zo. We vreten te veel. Vooral in zaken. Waarom heb je dat niet onmiddellijk gezegd? We hadden net zo goed in een chauffeurstent kunnen gaan.’

‘Je hebt me herinnerd aan mijn schuld.’

‘Ja. De volgende keer in een melksalon. Dan is het mijn beurt.’ Hij lachte geslepen, het maakte hem een beetje duivels. Maar het veroorzaakte dat ik onmiddellijk de aanval opende.

‘Ik wist niet, dat je aandelen Koerlander hebt gekocht.’

‘Marc, dacht jij dat ik bleef wachten totdat je daarover weer eens zou opbellen? Begin mei hebben we elkaar in Amsterdam gesproken, nu is het begin augustus. Drie maanden en al die tijd niets doen? Je hebt het gehoord. Liepmann kocht, Grant, Cooper & Grant kochten. Als ik er niet geweest was, vader, dan was je nu overgeleverd aan hun genade. De meerderheid in hun handen en dan allereerst de Koerlanders eruitgooien. Later Liepmann dwingen en je business in handen van de yankees. Gelukkig rentenier ik nog niet en blij wakker.’

‘Floris, ik ben nu aan jouw genade overgeleverd,’ antwoordde ik, terwijl ik wat achterover ging leunen.

‘Wat dacht jij, Koerlander! Je komt naar Amsterdam, je vraagt een ploegie met tien miljoen. Ik zorg daarvoor en jij renteniert maar rustig door. Mijn vrienden beginnen aan m’n kop te zeuren en me te vertellen dat ze geen geld voor de lol gereedhouden. Bovendien begonnen ze winst te ruiken. Je denkt, dat ik je bedonderd heb, hè?’

Ik antwoordde daar niet op. Na zes jaar rentenieren was ik blijkbaar vergeten dat geldbewegingen niet uit filantropie op gang worden gebracht, vooral niet wanneer er zulke bedragen mee gemoeid zijn. Langzaam dronk ik mijn Spa-water. Keek hem daarbij onderzoekend aan.

‘Willen jullie met die aandelen als belegging blijven zitten?’

‘Nee.’

‘Wat willen jullie?’

‘Winst.’

‘Je hebt 18 0%, de koers is 250. Je hebt dus voor 4,5 miljoen erin zitten.’

‘Ja. En we hebben nog 5,5 miljoen voor het eindspel.’

Hij dronk in één teug zijn glas sherry leeg. Zette het neer met een harde tik. Dreigend boog hij zich voorover, zei:

‘Winst, Marrecie! Ik zal het je niet te zwaar maken. Voor 260 willen we verkopen. Dan verdienen we iets.’ Ik rekende vlug met gesloten ogen. Achtthonderd aandelen tegen een geschatte gemiddelde winst van 15 punten is 1800×150 gulden is tweehonderdzeventigduizend gulden..

‘Geen slecht zomerseizoen voor je, Floris.’

‘Het moet met vieren gedeeld worden!’ riep hij kregel.

‘En als ik nee zeg omdat ik het geld niet heb?’

‘Nou, dan gooi ik kruis of munt. Kruis is verkopen aan de yankees, munt aan Liepmann.’

‘Liepmann heeft dat geld niet.’ Ik werd boos maar bedwong me.

‘Dan blijft alleen maar over Grant, Cooper & Grant. Ik ga dan m’n prijs verhogen.’

‘Ik had je nooit voor zaken moeten opzoeken.’

‘Inderdaad, dat had je niet moeten doen. Maar nou zal ik je eens wat vertellen, Koerlander. Die hele vechtpartij is kolder. Jij bent een Don Quichote. Je wilt vechten tegen de tijd. De Euromarkt is in beweging. Zo’n 300 miljoen mensen, een enorme koper. En jij denkt dat de Amerikanen daar met hun tengels vanaf blijven? Wanneer jij de individuele ondernemer wilt verdedigen en je zoon te jong vindt om te gaan rentenieren, dan verklaar ik je voor mesjogge! Zeg ik dat goed?’

‘Ja. Je zegt dat goed.’

‘En ik meen het goed.’

Hij wenkte de ober. Een nieuwe sherry voor hem en een nieuwe Spa voor mij.

Blijkbaar lag er twijfel op mijn gezicht, daarom verklaarde hij verder:

‘Ik heb daarnet al gezegd dat je je bedonderd voelt. Luister. Wanneer ik niet in de markt was gegaan, hadden Liepmann en de yanks langzaam de meerderheid gekocht. En dan was jij met je 37% nergens. Jarenlang kunnen ze zich verschuilen achter een zogenaamde slechte gang van zaken. Al maar investeren en afschrijven. En geen dividend uitkeren. Waar staat in de wet dat je verplicht bent dividend te betalen? Als de fiscus zijn vennootschapsbelasting maar kan tellen, dat is voor

hem het voornaamste. Nou, Koerlander, jij en je kinderen jarenlang geen dividend, de koers misschien onder pari gemanoeuvreerd. En dan verkoop je wel tegen een rotkoers, jongetje. En dat heb ik met m'n peststreek voor jou voorkomen. Voilà.'

Ik sloot m'n ogen en overdacht bliksemsnel zijn woorden. Hij had gelijk. Hij was een fatsoenlijke man. Dat zijn partners winst wilden was hun goed recht. Wie was Marc Koerlander in hun ogen? Een vreemde.

Opeens riep Floris me toe:

'Ben je dood?'

Ik opende m'n ogen, moest lachen.

'Waarom zeg je niet, Godbewaar! Denk eraan ik wil het volle pond als ik met een jechoede praat,' zei hij.

'Je leert het prima, Floris!'

'A kunsjt! Een van de jongens is een jechoede. Ik heb wat met hem te stellen gehad om je hals te redden. Wat ga je nu doen, Marc?'

'Zien of ik het geld kan lenen.'

'Lenen? Nu het geld zo schaars is? Rentevoet 7%!'

'Floris, er is geld genoeg. Men houdt het vast. Maar als op die staatslening is ingeschreven moet je zien hoeveel malen overtekend. Daarna zakt de rentevoet, heel langzaam. Een spelletje tegen de regering.'

Hij keek me opmerkzaam aan. Taxeerde me. Ik was niet zo een nul in geldzaken als hij had gewaardeerd.

'Hoe lang heb ik optie?' vroeg ik zo beheerst mogelijk.

'31 augustus, 's nachts om 12 uur. Daarna verkopen we duurder. Er zijn twee jongens die naar de wintersport willen.'

'Akkoord. Zullen we gaan?'

'Ja. Ik breng je wel even thuis. Ik wil die Debbie van

jou wel eens zien.'

Bij zijn auto gekomen beval hij:

'En nou eerst je brood voor de vogeltjes, hè!'

Ik gehoorzaamde als een kleine jongen. Ondanks mijn benoeming tot commissaris voelde ik me horig . . .

De volgende morgen kwam Salomon terug van zijn reis naar de misjpoge. Debbie was zo blij hem weer te zien dat ze zwaar gearmd met hem naar de huisdeur liep. En Salomon vond het blijkbaar ook prettig. Tien jaar geleden stierf zijn vrouw. Zijn kinderen doen niet veel om zijn leven wat op te vrolijken. Twee zoons heeft hij, ook als partners in zijn bankiershuis. En twee dochters, welvarend getrouwd met een dokter en een advocaat. Hoewel ze allen in New York wonen en er een dozijn kleinkinderen het geslacht zullen voortzetten leeft Salomon eenzaam. Een huishoudster en personeel, meer is er niet over voor hem.

Hij wilde die morgen niet wandelen. De reis was bijzonder gevarieerd, maar daardoor ook erg vermoeiend geweest. Debbie nam hem onder haar hoede.

'Er wordt niet gewandeld. De hele dag niet. Na de lunch gaat hij wat rusten en dan gaan jullie maar zitten verdienen en verliezen in jouw werkkamer.'

Salomon schoot in de lach. Ik wilde wat antwoorden, maar bliksemsnel, achter Salomons rug, stak Debbie haar tien vingers in de hoogte en stootte zevenmaal in de lucht. Of ik er maar aan wilde denken dat Salomon zeventig jaar was.

'Uw wil geschiede, Deborah Hildesheimer,' zei ik.

Opeens werd Debbie nadenkend, beet daarbij even op haar duimnagel. Antwoordde:

‘Het is goed, dat je even theatraal doet. Herinner ik me tenminste dat je voor plaatsen in de schouwburg moet zorgen. Voor zaterdagavond.’

‘De schouwburg is in augustus gesloten.’

‘Dan het Kurhaus.’

‘Misschien is daar een beatfeest.’

‘Waar kan me niet schelen, meneer Marcus Koerlander. Al is het in Groningen. Maar zaterdagavond gaan we met Salomon uit.’

‘Uw wil geschiede ten tweeden male, Deborah Hildeheimer.’

Toen ze het achtertuinbordes verlaten had, zei Salomon:

‘Dat mis ik nu zo, Marc. Dat gezellige goedaardige kibbelen. Dat “was sich liebt, das neckt sich”. Bij mij? Yes, mr. Koerlander. Of course, mr. Koerlander, please mr. Koerlander. Of meer Amerikaans: Okay S.K.! Helemaal wennen doe je daar nooit.’

‘Hoe lang ben je nu weg uit Holland?’

‘Veertig jaar.’

‘Hoe lang Amerikaan?’

‘Vijfendertig. Wanneer je in een land blijft wonen, je carrière daar maakt en er kinderen verwekt is het beter staatsburger van dat land te worden. Met alle sores en simche.’

Hij keek in de verte. Maar de heesters en de bomen zag hij niet. In die verteblik ontrolde zich zijn leven. Alleen maar zichtbaar voor hem.

Mededeelzaam en larmoyant is Salomon nooit geweest. Van zijn zakelijke moeilijkheden heeft zelfs zijn vrouw nauwelijks iets geweten. Hij hield zich strikt aan de feiten zoals ze zich voordeden. Een kaartje wanneer

er een kind werd geboren. Een uitnodiging wanneer er een trouwde. Hij stond erop dat zijn kinderen even correct de geboorten meldden van zijn kleinkinderen. Toen zijn vrouw, Haggith, gestorven was kwam er een maand later het doodsbericht. En dat zij in alle stilte begraven was. Haar laatste wil pijnlijk nauwkeurig geëerbiedigd. Even nauwgezet kwam hij zijn belofte aan haar na: haar arme familie op te zoeken en zo nodig financieel te steunen.

En toch, en toch, ondanks zijn correctheid en de vier kinderen die hij bij Haggith verwekte . . . echt gelukkig is Salomon nooit geweest. Zag hij dat in de verte? Zag hij daar de liefde van zijn jeugd? Zag hij daar het meisje van zijn verbeelding? Het vrouwtje dat zijn leven zou zijn geweest?

‘Tja’ zei hij voor zich heen. ‘Debbie en jij, een koppel uit duizend.’

Toen stond hij plotseling op, daalde de treetjes af naar de tuin en begon daar rond te kuieren. In diepe gedachten, meestal de ogen op de grond gericht. En zoals ik hem daar zag had ik een vermogen willen geven om hem te kunnen bewegen zijn verdere leven in ons huis te leven. Sentimentele Koerlander? Nee, nee! Alleen de zuivere neiging van het hart dat een ander gelukkig zou willen zien . . .

Na de lunch, toen hij wat geslapen had en dit door Debbie grondig was gecontroleerd, kwam Salomon in mijn werkkamer.

Hij nam bescheiden plaats, maar juist dat terloopse toonde zijn stille macht daar in Wallstreet. Hij vroeg niets, daardoor begon ik te praten. Die paar minuten in

het begin van ons gesprek zeiden me meer over Salomon dan een omvangrijke biografie ooit zou kunnen doen. Deze zware wat stille en bescheiden man verspreidde het fluïdum van de geboren aanvoerder. Ik geloof niet dat de samenleving veel van dit soort mannen bezit. Ik ben daarom trots dat Salomon een Koerlander is.

‘Ik ben gisteren gekozen als commissaris. Ik weet nog niet of je me feliciteren kan,’ begon ik.

‘Aftreden kan men altijd zodra je bezit is veiliggesteld,’ antwoordde hij.

Hij knikte langzaam en glimlachte een beetje geheimzinnig.

‘Wat bedoel je, Salomon. Ik heb gisteren bemerkt dat ik voor bankzaken niet deug.’

‘Daarvoor ben je te gevoelig en te fatsoenlijk. Marc, je bent een moeilijke figuur om te crediteren.’

‘Dat moet je me verklaren, Salomon. Ik dacht dat het nog net zo was als honderd of honderdvijftig jaar geleden. Fatsoenlijk, dat is betrouwbaar en je woord gestand doen. Gevoelig dat is een ander niet willen bedriegen omdat je zelf voelt hoe een pijn dat kan doen.’

Salomon glimlachte niet meer. Hij keek me scherp aan. Zei:

‘Er is niets bekend over het fatsoen in zaken van honderd of honderdvijftig jaar geleden. Er zijn wat romans met mooie typen erin. Die zijn gaan leven voor de massa. Kijk eens wat een onkreukbare zakenlieden! Maar omdat ze zo gretig door de massa worden verslonden wijst juist dat op een enorm gebrek aan dit soort Christus-in-zaken. Eén bron kan het antwoord geven, de minuten van de notarissen uit die jaren.’

‘Zou je je niet kunnen vergissen, Salomon?’

‘Nee. Kijk naar de vruchten. Dan zie je hoe nebbisj de boom al eeuwen is.’

‘Eeuwen?’

‘Ja. Die Shakespeare deed al een boekje open in de *Koopman van Venetië*. Die jonge Venetiaanse losbollen leenden maar. Terugbetalen? Chicanes en die arme Shylock voor de doge manoeuvreren. Die deugden ook niet. Lees het vonnis van die roverhoofdman.’

‘Zou die Shakespeare dan toch geen antisemiet zijn geweest, Salomon? Zou hij het tuig hebben getekend tegenover die radeloze Shylock?’

‘Misschien, maar dan hebben de komedianten het al eeuwenlang verkeerd geïnterpreteerd en gespeeld. Shylock verdedigde een ethica – uw woord zij uw woord!’

‘Hoe zien jullie dat in Amerika, Salomon? Geldt daar het door dik en dun: Uw woord zij uw woord?’

‘Nee. Daar geldt net als hier de schijn. Is de schade groot dan houdt men z’n woord niet, is de schade middelmatig dan maakt men chicanes en is hij klein dan speelt men de fatsoenlijke. Met een klein verlies koopt men zo een enorm krediet.’

‘Salomon, hoe kan je daar leven!’

‘Net als jij hier. Men pikt mee zoals een vogel. Zolang er voer genoeg is, ben je rustig en laat nog een hoop liggen voor een vogeltje schlemiel. Als er niet genoeg meer is, gap je van een ander vogeltje. En als er zowat niets is, dan pikken we elkaar bijna dood.’

‘Nee, Salomon. Er zijn nog fatsoenlijke kooplieden. Luister.’

Ik vertelde hem de geschiedenis met Floris Waerdein. Niet woordelijk. Dat kan nooit. Daardoor worden vertellingen te blank of te zwart. De mijne was te blank.

Daarom zei Salomon:

‘Een edel mens. Met vier ton winst.’

‘Vier ton?’ vroeg ik verbaasd, ‘ik heb hun winst geschat op 15 punten per aandeel. Dus . . .’

‘Wie zegt dat jouw schatting juist is? Op koers 230 begon hij te kopen. Tegen 260 wil hij het pakket aan jou overdoen. Ik reken zijn gemiddelde op 25 punten, dat is 1800×250 gulden, wordt vierhonderdvijftigduizend gulden. Maar enfin, wie zijn billen brandt moet op de blaren zitten. Wat wil je?’

‘Leen me het geld om Floris Waerdein uit te kopen.’

‘Hoe en wanneer wil je terugbetalen?’

Salomon stak een sigaret op. Hij rookt bijna nooit, maar ik heb bemerkt dat hij op momenten van spanning naar een sigaret grijpt. Ik nam er ook een en stond op. Ik ijsbeerde weer eens door mijn kamer terwijl Salomon wachtte. Hoe en wanneer wil je terugbetalen? Mijn reserve voor Debbie wilde ik onder geen beding inzetten, het grootste deel van mijn vermogen was die 30% in Koerlanders Zeep. Kapitalen kan ik op mijn leeftijd en onder deze belastingdruk niet meer maken. Er bleef slechts de terugtocht over. Ik drukte mijn sigaretje uit en ging zitten. Antwoordde:

‘Ik trek mijn verzoek in. Ik zal de consequenties aanvaarden.’

‘Marc, je weet dat vader ons leerde nooit theatraal in zaken te doen. We mochten alleen wat romantisch zijn met een vrouwtje. Nou, geen terugtocht en geen consequenties. Ik koop het pakket van Floris Waerdein.’

Ik keek hem blijkbaar een beetje wantrouwend aan, want hij vervolgde:

‘Voor mij hoeft je niet bang te zijn. Ik leen je geen geld.

Maar ik geef je een stukje van mijn vermogen in beheer. Ik heb je al gezegd, je bent gelukkig zo fatsoenlijk dat ik zoiets met een gerust hart doe. En ik doe nog iets. Ik ga Liepmann-aandelen kopen. En in de States begin ik wat Grants te verzamelen.'

'Salomon, wat ga je doen?'

'Aderverkalking heb ik gelukkig nog niet. De meerderheid Koerlander komt nu in handen van ons twee, Liepmann ga ik een beetje pesten omdat hij stiekem Koerlanders kocht, Grants ga ik kopen om er wat aan te verdienen. Die ouwe Grant, die mesjogge Alexander de Grote, biedt mij of m'n jongens een hoop dollars voor een flink pakketje. Hij wil coûte que coûte een wereldrijk.'

'Je hebt veel vertrouwen in me, Salomon.'

'Ook in Chaim. De cijfers van de afgelopen zes jaar na jouw bewindstijd zijn goed. Maar vooral fatsoenlijk. Weet je, Marc, fatsoenlijke cijfers worden hoe langer hoe zeldzamer.'

'Je gelooft toch nog in fatsoen, Salomon!' riep ik uit.

'Ik geloof er niet in. Maar ik hoop altijd. En zo nu en dan wisselt Haqodaush boroech hoe een stukje van mijn hoop in voor een fatsoenlijke kerel of een fatsoenlijke vrouw. Zoals op de bankbiljetten stond. "De Nederlandsche Bank betaalt aan toonder tien gulden." Stond!! Marc, dat weglaten van dat zinnetje, dat in-fatsoenlijke zinnetje, tekent beter dan tien professorale verhandelingen over veranderde moraal.'

Hij stond op, liep langzaam naar het balkon. Keek over de tuinen. Ik stond naast hem. Twee bejaarde forse kerels. Ik zei voor me heen:

'Sterven we uit?'

‘Nee. Kijk naar Chaim en David. Naar mijn zoons, die de ethica in zich hebben. Kijk naar duizenden anderen. Wij en de jongens moeten alleen maar oppassen niet onder de voet te worden gelopen door de benden. We leven te midden van benden.’

We stonden nog een tijdje. Het was vijf uur, tijd voor een borrel. Twee de man op zijn hoogst. Want we zijn zeventig en zesenzestig.

Debbies gezichtje glunderde toen we beneden kwamen en vertelden in haar ‘tent’ te komen borrelen.

De volgende dag na de lunch vroeg Salomon de beschikking over mijn werkkamer. Rekening houdend met zes uur tijdsverschil kon hij in werktijd telefoneren met zijn zoons in New York. Hij was een paar uur bezig en ik ben ervan overtuigd dat de hele zaak Koerlander Zeep grondig geregeld werd. Toen hij klaar was riep hij me. Ik ging naar boven. Hij zei:

‘Bel die Floris de Vijfde. Hij kan leveren. Het geld is al in Amsterdam.’

Salomon noemde de bank. Ze waren van alles op de hoogte, Floris hoefde slechts zijn stukken te brengen en te beschikken over het geld. Salomon werkte efficiënt. Gelukkig vroeg hij niet hoeveel telefoonkosten hij te betalen had. We kennen elkaar en beledigen elkaar niet graag.

‘Ik bel hem niet. Dat doet de bank wel. Is alles getelext?’

‘Ja.’

Daarbij keek hij me aan. Glimlachte opeens. Zei:

‘Trotse jood.’

Ik gaf hem de hand. Vroeg:

‘Hoe noemen we deze operatie?’

‘De slag om de welriekende oksel. Het ging immers om zeep?’

Ik lachte nog toen we weer binnenstapten in Debbie's tent.

De tweede middag van de borrel voor de oude heren.

BOEK V

Eros

Judith deed bijzonder haar best om haar oom Salomon prettige dagen te bezorgen. Zij reed hem naar alles wat hij nog eens wilde zien en al het nieuwe waarmee men bezig is. Amsterdam, Rotterdam, de Zuiderzeewerken, het Deltaplan. En Salomon, die z'n vrouw en wat warmte van zijn dochters miste, voelde zich als een kater bij de warme haard.

Op een avond zei hij tijdens de maaltijd:

'Judith, schatzeponempie, je komt in mijn testament.'

Ongelovig keek Judith hem aan. Ze antwoordde:

'Eerstens blijft u leven tot honderd jaar en tweedens hebt u zelf vier kinderen, unbeschrië.'

'Ondanks je twee paragrafen is er toch nog plaats in mijn testament. Zo is de Amerikaanse wet.'

Judith keek op haar bord. Met een ernstig gezicht. Waaraan dacht ze? Salomon, de kater bij de haard, spinde verder:

'En hoe, als je trouwt een huis van je oom Salomon.'

Met een ruk van haar hoofd keek Judith op, riep:

'Hou nu op, oom.'

'Nee, doe ik niet. En bij elk kind een mooi spaarbankboekje als verrassing bij zijn meerderjarigheid.'

Voldaan veegde Salomon met zijn servet langs zijn mond, zei nog:

'En dat is dat.'

Hij was ook te gast bij Chaim en Francina. Weer liet Chaim hem halen met de Bentley. Toen hij de volgende avond verslag deed aan Debbie schudde ze bij sommige

delen van de reportage zachtjes het hoofd.

‘Vraag ik jullie? Wat is dat voor een mesjoggaas! Heeft een goede huishoudster, ook al overdreven, maar huurt een ober om te serveren. Maakt zelf de spulletjes bij de borrel niet klaar, nee, ze laat een wagonlading aanvoeren door een firma die gezelschapspartijen verzorgt. En zelf koken? Nee, daarvoor moest een kok komen. En na het diner de thee serveren, nee, dat deed ze zelf niet, maar de huishoudster moest dat doen. Met een nieuw zwart japonnetje aan.’

Of Salomon al die details verteld had geloof ik niet, maar mijn Debbie had als een ervaren detective deze film geproduceerd uit het verhoor van Salomon en uit haar jaloezie. Tijdens ons bedsermoen draaide ze die voor me af. Als een ouderwetse explicateur bij de stomme film anno dazumal gaf ze er haar commentaar bij.

‘Het kan niet op, het kan niet op. Als Chaim zo in de zaak doet, heb jij wat op te knappen, Marc. Verbeeld je als Salomon niet voor de meerderheid had kunnen zorgen en Chaim zou ontslagen zijn. Wat dan? Nebbisj die Chaim. Brood met jam en hagelslag. En eens in de week, op vrijdagavond, warm eten bij moeder Debbie. Ja, ja, breng kinderen zuinig groot. Als ze zelfstandig zijn “besäckelen” ze zich zelf wel. En hoe!’

Ik ben blijkbaar onbeleefd geweest en ingeslapen tijdens haar meningsuitingen. Want de volgende ochtend tijdens het ontbijt hoorde ik haar verwijten. Geen belangstelling. Voor niets! Voortaan alleen maar Koerlander Zeep! En een man die vechten wilde tegen de geest van de tijd. En zich inbeeldde nog dertig jaar te zijn.

In het laatste weekend van Salomons bezoek attaqueerde

zij Francina. En versloeg haar op z'n Hildesheimers.

Vrijdagavond begon het. Voor het front van Ruben en zijn huishoudster, voor David en Stephanie, voor Chaim en mijn kleindochter Marion. Zonder extra hulp, dus met Lenie en de werkster voor de afwas, toverde mijn Debbie haar vrijdagavond in ons huis. Judith, haar bondgenote, was 's morgens gaan inkopen en hield zich aan de voorschriften. Dit bij die, dat bij die, dit bij die. Aan haar fornuis kwam alleen Debbie. Jeanne d'Arc met in haar binnenste de geest van moeder Hildesheimer.

Salomon was stil, blijkbaar ontroerd. Toen Debbie de sabbatkaarsen ontstak en met haar warme stem het 'Lecho daudie' zong, wendde hij het gezicht terzij. Ook Ruben had het zwaar, hij dacht aan vroeger. Twee broers zonder vrouwen. Salomon treurend om zijn Haggith, Ruben om zijn Esther. Ik voelde me bijna bezwaard. Omdat ik er nog een heb. Mijn Debbie, die bij tijden het liberale jodendom verlaat om toegang te smeken tot de burcht van de orthodoxie. En wordt toegelaten. En dan over de slotbrug binnentrekt met vlamme kaarsen en zingend: Lecho daudie likras Kallohl!

Mijn kinderen. Ontroerd. Joodse kinderen die hetzelfde beleven als bijna allen die kwamen en weer moesten gaan in meer dan vijfduizend en zevenhonderd jaren. Judith met dromerige, vochtige, groengrijze ogen. Dacht ze aan Eli Veidt? Hoopte ze dat hij plotseeling zou binnenstappen om haar een sabbatkus op het voorhoofd te drukken? Zoals een joodse man doet op de avond waarmee de sabbat begint.

Chaim. Stil en met neergeslagen ogen. En met verbeten mond. Denkend aan zijn zwak voor Francina, die hem geen joods thuis wilde geven. 'Wie was mijn

Chaim? Was hij de reïncarnatie van een rabbijn uit onze familie, die vanavond was weergekeerd? Na eeuwen?

David. De ontvankelijke kunstenaar. Gevoelig voor deze prachtige warmte. Wiens ogen het geheel verslonden. Dit zilver, dat kristal, dit damast. Die met trillende lippen naar zijn moeder keek. Een vrouw, die het zachte licht van de kaarsen naar zich toewuifde en zo zong dat er een rilling over zijn rug liep. Zoals over de mijne.

Francina. Eerst wat uitdagend rondkijkend. Dit alles dwaas vindend en goed voor het getto. Maar allengs bang wordend voor deze ernst en de onbreekbare band met het verleden. Bezat zij Chaim wel? Leefde hij misschien nog steeds in het huis van zijn moeder omdat zij weigerde hem die joodse warmte te geven? Ik hoop dat spoedig de sabbat zal wonen in het huis van mijn zoon.

Stephanie. De sijkse. Met open glinsterende ogen voor dit glansrijke ritueel. Zoals zij openstaat voor de ceremonie van het Heilig Avondmaal. Vol eerbied voor iedere godsdienst. Ook een exotische als die de religie van haar David zou zijn.

Rubens huishoudster. De ogen gesloten. Haar leven zien voorbijtrekken als de mismaakte bedelaars van Peachum. Niets was haar deel geweest. Geen man op meisjesleeftijd. Geen kinderen, geen eigen huis. Geen hoogtijdagen in dat huis. Geen aanzien als moeder en grootmoeder. De slotscène zich afspelend naast een neuroticus, die dikwijls zorgzaam voor haar is. Maar soms dagenlang niet met haar spreekt en haar niet ziet. Niet wil zien omdat zijn verdriet dan is losgebroken als een bandjir.

En ik zelf. Bekoord door dit ritueel en gelijktijdig vijandig. Sentimenteel en opstandig. Waarom? Deze or-

thodoxie was toch de rotsbodem van grootvaders leven geweest? En van vaders leven? Wanneer was mijn verslapping begonnen? Niet in de Eerste Wereldoorlog. Ik was toen te jong om opstandig te durven zijn tegen de geloofsdiscipline in vaders huis.

De Hitlerpogrom in de Tweede Wereldoorlog had me kunnen losbreken uit mijn religieuze gevoelens. Het tegendeel gebeurde. Ik ben geen kerkganger, geen aanbieder van het Woord. Ik heb geen diepe eerbied voor de Rabbaniem en maak geen buiging voor de Kehilla. Maar er is een oprechte ootmoed voor Haqodaush bo-roech hoe. Er is een sterk begrip voor Zijn ethica die geborgen ligt in Zijn tien geboden. Die me zeggen dat er één gezag is, het Zijne. Dat we niet mogen doodslaan en hoereren en stelen en liegen en bedriegen. Dat we onze ouders moeten eren en bijstaan. En dat we niet mogen voortrennen in een ononderbroken jacht naar bezit. Maar dat we ons iedere week moeten bezinnen en ons zelf een halt toeroepen. En dat we moeten werken voor ons brood. Met ons verstand en onze handen . . .

Ik opende mijn ogen. Men keek naar mij. Ook Debbie. Over het licht van de sabbatkaarsen, waarvoor zij het: 'Lecho daudie likras Kalloh' gezongen had.

Ik zag haar blauwe ogen, die nu grijs waren. Ik zag haar rechte neusje, haar welgeschapen mond, haar kinnetje, haar fijne oortjes vlak langs haar hoofdje. En de golvende zilverwitte haren bedekt door het zwartkannten hoofddoekje. Ze lachte me toe. Ik zag haar geluk. Dat is hetgeen ik haar geven mocht. Kinderen, brood en dak. Rust. En er zal geen bedelnap zijn op de dag dat ik gevorderd word door de Engel des Doods.

Debbie verwachtte van mij dat ik Kiddush zou maken.

En ik zegde de zegenspreuken. En ik reikte de beker met wijn rond. En ik brak het brood en doopte het in zout. En ik gaf het rond. Zoals duizenden huisvaders uit mijn voorgeslacht dat hebben gedaan.

Salomon huilde.

Ik had hem veertig jaar teruggevoerd. In het huis van vader en moeder. Olam wesjolam.

Salomon vertrok op dinsdag 16 augustus. Ruim drie weken was hij onze gast.

Ik bracht hem naar Schiphol in Chaims wagen. Debbie wilde niet meegaan, ze hield van Salomon en dat lange wachten voor het vertrek maakte haar totaal overstuur. Ze heeft gelijk. Neem afscheid thuis en zodra men het tuinhok achter zich heeft is het voorbij. En voor de vertrekkende begint dan het avontuur naar het onbekende. Al is dat meestal zijn huis op duizenden kilometers afstand. Maar Debbie had nog een reden. Twee broers die een leeftijd hebben bereikt dat zij elkander misschien nooit weer zullen zien, willen nog even samen zijn. Zonder vrouw en kinderen, samen met vroeger.

Salomon was bijzonder zwijgzaam, toen de rit begonnen was. Na een tijdje vroeg ik:

‘Bezwaart je iets?’

‘Ja. Een eenzaamheid waarheen ik terugkeer.’

‘Mis je Haggith?’

‘Nu ik jou Debbie heb weergezien . . . dubbel.’

‘Hertrouw je niet om Haggith?’

‘Tot voor een paar jaar. Nu uit angst dat het alleen om m’n geld te doen is.’

‘Heb je dan nog illusies dat een vrouw een man van onze leeftijd neemt om z’n ponem?’

'Nee, die illusie heb ik niet.' Salomon tuurde door het portierraam.

Ik vervolgde:

'Wij hebben die illusie niet, maar in ons onderbewustzijn wél. We blijven pubers.'

'Nee, Marc, je vergist je. Een puber weet niet waarom een vrouw hem hebben wil en van zijn onderbewustzijn heeft hij helemaal geen benul. Ook dat grietje weet niet waarom ze uitgerekend die knul wil hebben. Zij denken dat het liefde is. En als na jaren die bronst is uitgewoed dan beseffen ze pas dat het alleen maar bronst was.'

'Wanneer ben jij van Haggith gaan houden?'

'En wanneer jij van Debbie?'

'Waarom vraag je zo jiddisj met een wedervraag?'

'Omdat ik niet weet wanneer en waarom ik van Haggith ben gaan houden. En er ontbrak iets.'

'Ik weet dat, Salomon.'

'Hoe?'

'Intuïtie.'

'Ja. Er ontbrak iets. Ik zal nooit weten wat.'

'Is dat belangrijk?'

'Ja. Een man moet weten waarom zijn vrouw niet z'n leven is geweest. Waarom zij niet meer was dan de moeder van zijn kinderen en zijn huishoudster.'

'Je bedoelt dat hij weten wil waarom zij nooit z'n minnares werd?'

'Misschien is het dat. Werd Debbie jouw minnares?'

'Nee. Daarvoor had ik te veel eerbied voor haar.'

'We komen er zo nooit uit, Marc.'

'Nee. Omdat we te veel willen. Minnares, vrouw, moeder en huishoudster. Hertrouw, Salomon.'

'Ik heb je m'n nee verklaard, Marc.'

‘Salomon, wat hindert het eigenlijk als ze je willen nemen om je geld? Je weet dat het nooit kan zijn om je jeugd en ook niet om ons gezicht met rimpels. Maar jij neemt haar! Omdat ze nog een lief ponempie heeft en een aantrekkelijk figuurtje. Omdat ze zich goed verzorgt en een beetje chic is. En als je daar nu een vermogen voor over hebt, wie gaat dat iets aan? En nu zij. Ze weet dat het niet meer te doen is om te paraderen als schoonheidskoningin, maar dat de man een representatieve verschijning naast zich wil hebben. Dat hij met haar praten wil en een beetje gezellig uitgaan. En daarvoor zorgt ze, want ze is niet meer pril en heeft meestal ook een leven achter zich.’

‘Ik wilde geen jonge vrouw hertrouwen, Marc.’

‘Dat zou een hel worden, Salomon. Maar alleen blijven is ook een hel.’

‘Ik zal het nog eens overdenken, Marc.’

‘Zal ik ook eens voor je zoeken?’

‘Ja. Ik wil een Hollandse.’

Wij waren bij Schiphol. Er was nog wat tijd voor een afscheidsglas. We dronken elkander toe.

‘Lechajim, Marc.’

‘Lechajim, Salomon.’

‘Durf je het nog aan, Marc?’

‘Durven wel, maar of ik me staande zal weten te houden in deze moderne stroom, weet God alleen.’

‘Er is niet zoveel veranderd. Klamp je vast aan een paar begrippen. Daarmee ben ik zeventig geworden en een van de belangrijkste bankiers van de States.’

‘Ik luister, Salomon. Of er nog meer is dan vader en grootvader ons hebben voorgehouden.’

‘Er is niet meer, Marc. Menselijkheid, eerlijkheid, een

vaste hand. Naast God de Schipper van mijn schip. Dan vaar je thuis. Altijd.'

De omroepster verzocht de passagiers voor New York zich naar het platform te begeven. Ik wilde ook opstaan om hem te vergezellen.

'Marc, blijf hier. Ik neem nu afscheid.'

We drukten elkander langdurig de hand en keken elkander op bijzondere manier aan. Zachtjes knikkend.

'Ik kom met Kerstmis terug. Ik wil die dagen niet meer alleen zijn. Al mijn kinderen gaan dan naar de Bahama's.'

'Mijn huis staat open. Ook om er voor altijd te komen wonen.'

Hij keerde zich om. Verliet snel het restaurant.

Stoer. Rijk. Machtig.

Maar . . . eenzaam!

Chaims chauffeur bracht me naar huis. Ik dutte wat in mijn werkkamer. Een halfuurtje. En ik voelde me weer fris en de somberheid om Salomons vertrek was verdwenen. Ik ging naar de woonzaal om thee te drinken met Debbie.

'Wanneer begin je, Marc?' vroeg ze.

'Morgen.'

'Heeft Chaim een kamer voor je ingericht?'

'Nee, kind. Ik wil dat niet. Commissaris zijn betekent controleren, zo nodig raadgeven. Of een veto uitspreken.'

'Ik vind het maar eng, dat je Salomons pakket nu ook moet beheren, Marc.'

'Debbie, luister meisje. Als jij een paar maanden geleden niets gezegd had over Chaim en Liepmann had ik

me er hoogstwaarschijnlijk niet mee bemoeid. Een paar woorden brachten alles op gang. De kettingreactie is begonnen en ik moet nu wel de meters in de gaten houden. Om ons vermogen, om Salomons pakket en de levenspositie van onze Chaim.'

Debbie antwoordde niet op m'n woorden. Schonk zwijgend een tweede kop thee voor me in. Toen keerde ze terug naar haar zorg om een kantoor voor mij.

'Waar moet je dan zitten om te werken?'

'Er is een vergaderzaaltje als ik eens langer wil praten. Of ik zit wel even in Chaims kamer. Dat speelt geen rol. De hoofdzaak is zien en horen. Bovendien heb ik m'n werkkamer hier.'

'Ik zal hem fijn in orde laten houden,' zei ze enthousiast en vervolgde: 'Hoe kom je daar? Met de bus en de trein is wel wat vermoeiend.'

'Debbie, een auto aanschaffen wil ik niet. Dan moet er ook een chauffeur bij. Het huidige verkeer is me te intensief en met zesenzestig jaar is het reactievermogen minder. Ze moeten me maar halen en brengen met een firmawagen. Hoogstwaarschijnlijk hebben ze hun vervoer toch al veel te royaal opgezet.'

'Marc, die wagens van de zaak rijden toch ook niet voor niets? En als je daar bijreken wat we per maand verrijden met die huurauto, dan weet ik nog niet wat voordeliger is.'

'Debbie, ik kan me een auto met chauffeur veroorloven en nu ik weer in zaken ben, kan ik het fiscaal als onkosten van ons inkomen aftrekken. Maar ermee beginnen? Nee. Eerst zien of het verantwoord is.'

'Bijna iedere zakenman houdt een auto,' zei ze teleurgesteld.

‘Ja. Je moest eens weten hoeveel van die knapen hem eigenlijk niet kunnen betalen. Tachtig procent van de wagens worden gekocht op afbetaling. In een straat waar honderd wagens staan kan je dus op tachtig een papiertje plakken: niet betaald.’

‘Jij kunt er wel tien ineens betalen,’ mokte ze.

‘Zwijg nu, Debbie. Ik doe niet mee aan dat potverteren. Ik heb dertig procent in de zaak. Zeventig procent is dus andermans geld. Die hebben recht op zuinig beheer en een behoorlijk dividend.’

‘De staat neemt bijna de helft van de winst. Zullen ze een beetje minder beuren. Poeh!’

‘Die wet is aangenomen, dus is het de Wet.’

‘Dino demalchoetho dino,’ zei ze opeens in het Hebreuws.

‘Ja. De Wet van het land, de Wet. Ik zal hem respecteren. Hij wordt al te veel verkracht. Ook door de overheid.’

Ik stond op. Debbie ook. Ze gaf me een zoen op m’n wang. Stille eenheid tussen man en vrouw, nu die man een besluit genomen had. Ik ging uit voor een wandeling.

Drie dagen was ik van ’s morgens negen uur tot ’s avonds halfzes in het bedrijf. Ik moet bekennen dat het niet meeviel, gewend zijnde aan een geordend renteniersbestaan. Vooral mijn middagdutje na de lunch miste ik. Maar ik heb in dat zakenpaleis een ongebruikte kantoorkamer ontdekt met een grote stoel erin en een ‘boosoog’ op de gang. Als ik de komende weken dat boze oog felrood laat gloeien door een druk op een knopje, kan ik hier ongestoord m’n halfuurdutje doen.

Chaim wilde me de eerste dag overstelpen met grafieken, paperassen, een paar bijzonder geheime hoofdboeken. Want ondanks een mechanische boekhouding moeten die paar hoofdcijfers toch ergens opgeschreven worden. Grootvader had daarvoor een geel gekaft opschrijfboekje, dat hij z'n leven lang in z'n geldkistje bewaarde. Twee boekjes met wat cijfers. Wat er tussen die boekjes van 1900 en 1966 ligt noemen we vooruitgang. Technische, commerciële, financiële en weet ik veel wat voor vooruitgang nog meer. Die cijfers zijn ook verschillend. Grootvader werkte met maximaal zes cijfers, Chaim met tien en elf. De centkolommen inbegrepen. Ik weigerde cijfers te zien. Later zal ik die bestuderen, want ik ben overtuigd dat de cijferopstellingen foutloos zijn. Daarom hebben ze toch een hiërarchie boekhouders en waanzinnig dure boekhoudmachines? Eerst het bedrijf in werking zien. Gewoon bekijken waar tijd wordt verknoeid, waar te veel mensen het werk onderling verdelen, waar te veel wordt gelanterfant en te luxueus wordt verpakt.

Ik beken dat ik vooringenomen de werkhallen en de kantoren betrad. Maar ik weet dat al doende de redelijkheid zal terugkomen, want een bedrijf is een levend organisme en niet te regeren volgens theoretische systemen. Er zijn boeken voor managers waarvan de schrijver nog nooit in een bedrijf heeft gewerkt. Van student werd hij doctor en daarna professor en met een werkman heeft hij nog nooit gesproken. Verder dan zijn kapper, zijn secretaresse, zijn loodgieter en zijn timmerman is hij nog niet gekomen.

Op de tweede dag kwam Francina kijken wat die ouwe daar toch rondscharrelde. Zij was blijkbaar wel

onder de indruk van de grote pakketten aandelen van Salomon en mij. Maar toch dacht ze modern. Het betekent dat aandeelhouders een onaangenaam soort indringers zijn. Want het bedrijf behoort toch aan de directeuren en commissarissen? Vooral aan de directeuren. Het is toch hun broodwinning en zij moeten al het benodigde geld toch maar zien te verdienen? Nummer een heb je de fiscus. Die graait als een legendarische draak de beste stukken naar zich toe. En van wat er dan nog over is grijpen de aandeelhouders grote porties. En als alles en iedereen zich heeft volgestopt komen de directeuren aan de beurt. Voor een bescheiden tantième. Arme Chaim, zal ze wel denken, arme jongen, je bent maar een slaaf. Je had beter minister kunnen worden. Maar wat de draak fiscus betreft, daarin heeft ze gelijk.

De derde dag stuitte ik op kantoren met boze rode ogen op de gang. Daarin hokten doctorandi in de economie en de sociologie en de psychologie. Volgens de spelregels moest ik wachten totdat de rode ogen waren geloken en toen kon ik daar binnengaan om kennis met de heren te maken. Chaim had de eerste dag verzuimd al de 'Führer' bij elkaar te roepen om ze aan me voor te stellen.

Het waren er vijf. Mannen beneden de veertig jaar, met dik-omrande brillen, met dunner wordend haar, in keurklasse-pakken met pochettes in de borstzakjes, met allemaal een bibliotheekje in hun kamers. En alle vijf met een min of meer geslaagde seksbom als secretaresse. Arme niets vermoedende doctorandi-vrouwen. Ik hoop voor u dat het nooit aan het licht komt.

Vijf! Toen ik met pensioen ging was er géén. Ik deed het toen met een bedrijfsingenieur, een hoofd-

boekhouder en een geroutineerde correspondent. Daarbij een zorgvuldig samengestelde kleine staf.

De tweede dag had ik al bemerkt dat er van deze mensen geen meer aan het bedrijf verbonden was.

Die derde dag, vrijdag de 19de, was te kort en te druk om precies te concluderen wat die vijf doctorandi uitvoerden. Wat hun functie was en wat zij uitbroedden. Wel vernam ik heel precies dat ze allemaal al met vakantie waren geweest. Drie à vier weken de man. Naar Italië, Joegoslavië, Spanje, Griekenland en Marokko, met de wagen! Natuurlijk met de wagen!! Wie kan er nu leven zonder wagen!! En meneer Koerlander was naar Israël geweest. Tja, dat kon niet in een bedrijf. Daar heeft men maar drie weken vakantie. Dat moeten er zes worden voor de staffleden. Dat zal een dezer dagen eens voorgesteld worden aan directie en commissarissen.

Zes weken, dat heeft een hoofdarbeider nodig, meneer Koerlander, gelooft u mij. Die zes weken vakantie-toeslag komen dubbel en dwars terug door de herwonnen energie. Een modern mammoetbedrijf sloopt, meneer Koerlander. Dat was vroeger anders! Die gezapige tredmolen met vaste klantjes, die zo trouw waren als door een eed verbonden. En het publiek? Dat stelde geen eisen. Als een stuk zeep maar een stuk zeep was. Verpakt hoefde dat niet eens te zijn, hahaha! En groene zeep kocht men zo maar van de zandman. Huppeta! een klodder in een email bakje gesmeerd. En heus, meneer Koerlander, een operette en lachsucces was die ouwerwetse huisvrouw! Die deed alles met een zeepsopje en om haar pannen en de vloer te schuren nam ze drie centen Brusselse aarde van die zandman, hahaha! Maar nu? Met al die moderne wasmachines? En al die kunstvezels?

En die moderne verpakkingen? En al die publiciteit? En al die cadeaus?!

Een van die vijf doctorandi was de Sinterklaas voor al die cadeaus.

Ik doopte hem tijdens de rit naar huis de 'Koerlander-Sinterklaas'. Voor de anderen heb ik nog geen namen.

De volgende morgen, terwijl ik me stond te scheren, schelde de telefoon in de hall. Debbie, altijd vroeg in de weer met het ontbijt, riep naar boven:

'Oehoe! Oehoe!! meneer Waerdein!'

Oehoe ging de trap af. Eén wang geschoren, één nog onder de zeep, de Gillette in de opgeheven hand. Ik moest glimlachen, een negro spiritual flitste door mijn brein. Go down, oehoe! Go down, Mozes!

'Koerlander, haal ik je uit je bed?'

'Nee, Floris, ik ben allang op.'

'Je liegt, maar dat doe ik ook als ze me uit m'n nest bellen. Marc, ik moet je spreken. Vanmorgen.'

'Dat kan. Waar?'

'Over ruim een uur ben ik bij je in Wassenaar.'

'De koffie zal bruin zijn.'

'Oké, blauwe koffie drink ik niet. Tot straks.'

Een beetje bezorgd keek Debbie me aan. Sinds ik weer in zaken ben teruggekeerd doet ze dat telkens als er wordt getelefoneerd. Dat is niet goed, Debbies rust is een tikkeltje verstoord. Ik nam me voor om te gaan zorgen dat over zaken uitsluitend naar de fabriek mocht worden gebeld.

Om tien uur kwam Floris Waerdein. Terwijl ik voorop de trap besteeg hoorde ik hem achter me zeggen:

'Je woont hier toch maar verrekt mooi, zeepkoning.'

‘Jouw stulpie in Aerdenhout mag er ook zijn,’ antwoordde ik.

‘Ja, dat is waar. Denk maar aan dat toneelstuk: Dat wat je niet hebt.’

Hij installeerde zich in de bergère. Ik bood een sigaar aan. Terwijl ik hem de brandende kaars voorhield om de sigaar aan te steken, zag ik dat hij er zorgelijk uitzag.

‘Merci,’ zei hij en keek even dankbaar op. Zijn ogen stonden wat treurig.

Ik nam plaats tegenover hem in de andere bergère bij de open haard met de zomeropstelling van eiken blokken.

‘Was ist los, Floris?’

‘Dat mokkel is begonnen me te chanteren,’ zei hij met een diepe zucht. Hoewel de sigaar nauwelijks brandde, tippte hij er al as vanaf.

‘Welk meisje?’

‘Welk, welk? Die typhoer, natuurlijk! Waarmee ik m’n aardappelkookster uit haar lethargie heb gehaald.’

‘Zat het erin, Floris?’

‘Nee, natuurlijk. Je hebt ’r gezien. Ze liep en ze deed als een gravin. Je kan voor zoiets beter een naaimeissie nemen, geloof ik,’ zei hij en schudde nijdig z’n oersterke mannelijke kop.

Ik zweeg en dacht na. Of voor een avontuurtje en regelmatige ontrouw een ateliermeisje te prefereren is boven een directiesecretaresse kan ik niet beoordelen. Zover heb ik Debbie nooit bedrogen.

‘Hoeveel, Floris?’ en ik keek hem scherp aan.

‘Een ton vraagt ze.’

‘Werkt ze nog bij je?’

‘Nee, natuurlijk. Ik heb haar eruitgezet toen ze me

vertelde van die vrijer. Marc, begrijp jij die wijven? Had bij mij een baan van duizend piek in de maand. Daar is die pooier op af komen zwemmen. Zij netjes iedere dag d'r werk komen doen en die ploert in z'n nest blijven liggen, zijn potje biljart spelen en misschien 's mid-dags wat gokken.'

'Hoe weet je dat, Floris. Ken je die man?'

'Nee. Begin van de week komt ze bij me op kantoor. Bleren als een tropische bui. Toen kwam het allemaal los. Ik zeg: Olga, laat hem dan barsten. Ik plaats je wel bij een bevriende relatie voor hetzelfde salaris. Nee, zegt ze, dat is het niet. Ik verdien goed en ze weten van niks. En daarbij: hij zit in m'n bloed. Toen vroeg ik: wat kom je dan hier doen? Pats, Marc, pal d'r bovenop. Ik ben zwanger. Van jou! Van jou dat ben ik.'

Met een ruk stond Floris Waerdein op. Drentelde nerveus een paar keer door de kamer. Wierp de balkondeuren open en stapte naar buiten. Ik bleef zitten. Hij moest zich even herstellen. Toen hij was teruggekeerd, vroeg ik:

'Kan het van jou zijn?'

'Ja. Het was maar één keer. Maar ik ken m'n gemis aan zelfbeheersing.'

'Blijft het bij die ton?' vroeg ik.

'Dat is het hem nou juist, Marc. Alles moet betaald worden in dit leven. Ook die nacht in haar flat. Maar hoevéél, daarom gaat het.'

'Zou het waar zijn? Is het niet allemaal komedie, door die pooier uitgedacht? Als vrouwen in die klauwen raken staan ze voor niets. Een van huis uit fatsoenlijk vrouwtje wordt soms een gangstermeid.'

'En al is het nu komedie en fantasie en al pleegt ze nou

abortus, m'n naam, Marc!! En mijn gezin!!!'

'Betaal dan,' zei ik opeens kregel.

'Wil ik. Maar tot slot van rekening!' riep hij. Weer stond hij op en liep naar het balkon.

Er werd geklopt. Lenie serveerde de koffie. Floris wachtte tot ze de kamer weer verlaten had. Zwijgend dronken we, nipten de as van onze sigaren.

'Nou?' vroeg hij. En hij was opeens een onbeholpen jongen. Ik schikte me wat gemakkelijk in mijn bergère en tuurde naar de blokken in de koude haard. Dacht en sprak.

'Volgende week woensdag kom ik op je kantoor. Zorg dat die vrouw er is. Met die kerel. Ga maandag naar je advocaat en laat hem een stuk opstellen waarin zij verklaart geen enkele claim meer te zullen stellen na de betaling van honderdduizend gulden. Let nu op, Floris. Die ton is bedoeld als een kapitaal waarvan de rente dient als alimentatie voor dat kind tot de meerderjarigheid. Daarna is dat kapitaal voor de moeder. Hoe oud zal ze dan zijn?'

'Zowat vijftig,' zei hij dof.

'Prachtig. Dan heeft zij ook een verzorgde oude dag. Die ton komt onder het beheer van een bank, de rente toucheert ze iedere maand. Rentevoet 7 %, dat is zeven mille per jaar, dat is honderdveertig gulden per week. Die pooier is ze tegen die tijd wel kwijt.'

'Niet gek voor één nachtje!' Hij glimlachte weer. En vervolgde:

'En als ze het nou verdomt. En als ze nu naar mijn vrouw gaat omdat ze dat geld vrij wil hebben voor die pooier?'

'De zure appel. Je vrouw weet ervan vertelde je me.'

‘Ja, dat wel. Maar een kind bij een ander vergeeft een vrouw je nooit.’

Hij staarde somber voor zich uit.

‘Alle transacties hebben een risico, Floris.’

‘Wat wil jij woensdag zeggen, Marc?’

‘Dat ik bij non-acceptatie de politie zal inlichten. En dat die vent dan een groot risico loopt. Simple comme bonjour. En dat doe ik beslist, Floris.’

Spontaan stond hij op, drukte me de hand.

‘Waarom doe je dat voor me, Marc?’

‘Je stond een maand of wat geleden ook spontaan voor me klaar. Je nam een risico, want onze aandelen konden ook worden meegesleurd in de algemene koersdaling.’

‘Ik heb eraan verdiend, Marc,’ zei hij schuw.

‘Die ton ben je nu weer kwijt. Er wordt een opmerkelijk evenwicht bewaard in onze samenleving.’

‘Ik ga nu. Verontschuldig me bij je vrouw.’

‘Begrijp ik, Floris.’

Toen ik hem naar zijn auto gebracht had, zei hij voor het instappen:

‘t Is of ik bij m’n vader ben geweest. Ik ben de rotzooi kwijt.’ Toen stapte hij snel in, startte en met een te grote vaart reed hij weg.

En ik keerde me om. Voelde me gelukkig omdat mijn Debbie tijdens m’n leven me voor dit soort escapades had behoed door haar diepe genegenheid.

De volgende week kwam er wat tekening in mijn werk. Maandagmiddag was er een gesprek met mijn medecommissarissen. Beste mannen die hun best deden om belangstelling te tonen. Hun thee vergaten ze niet, ook

niet hun rookwaren. Zij toonden zich tevreden over de gang van zaken en waren bereid hun toestemming te geven voor de fusie met Liepmann. Ik vroeg waarom die fusie zo belangrijk was. Chaim gaf een uiteenzetting. Ik bemerkte dat hij een grondige studie had gemaakt van deze zaak. Mijn bewondering was groot, nadat ik me in gedachten gedwongen had mijn vaderschap ervan af te zonderen. Terwijl ik bedachtzaam aan mijn sigaar trok, wrong zich opeens de Engel des Heren tussen mijn buurman en mij.

‘Middag, Marc Koerlander. Dit is de eerste keer dat wij elkander in een nieuwe omgeving ontmoeten. Ik ben blij dat het met Salomons hulp gelukt is de zaak in Koerlander-handen te houden. Ik vind het in uw belang dat te blijven doen. Waarom die Liepmann-affaire zich te laten koesteren onder het dak van Koerlander? Als u en de heren met alle geweld eau de cologne willen gaan verkopen, waarom fabriceert u die dan niet zelf?’

‘Meneer de Engel, met eau de cologne hebben we geen ervaring. Als we dat van de grond af moeten leren, hebben we al de kinderziekten door te maken. Met Liepmann kopen wij ineens jarenlange ervaring. Als Liepmann financieel niet zo sterk is, dan maakt ons geld die zaak wel gezond.’

‘Welk geld, Marcus Koerlander?’

‘Nou, we hebben toch tien miljoen nominaal kapitaal? En zo nodig een zeer behoorlijk bankkrediet.’

‘Hebt u de bankstand al bekeken, Marc Koerlander?’

‘Nee, meneer de Engel, nog niet.’

‘Bekijk die dan eerst. En houdt het principe van vader en grootvader in het oog. Geen geleend geld! En als het kapitaal te klein is, dan langlopend risicodragend geld.

U weet, dat betekent uitgifte van nieuwe aandelen.'

'Bij deze huidige kapitaalschaarste, meneer de Engel?'

'Er is geld genoeg in de wereld. Bel zo nodig Salomon en vraag wat hij ervan denkt en eventueel wil doen. Hij en u hebben A gezegd. De B volgt onherroepelijk, wellicht ook de C.'

'Dank u, meneer de Engel.'

'Wees niet bang, Marc Koerlander. Ik blijf een poosje vlak in de buurt. Gegroet voor vandaag.'

Ik sprak de vergadering toe volgens de inzichten van de Engel des Heren. Men zweeg eerst. Daarna werd besloten de fusie met Liepmann te laten rusten totdat wij de financiën grondig zouden hebben bestudeerd.

Toen nam Chaim weer het woord. Ik vrees dat zijn toespraak hem werd ingegeven door een angst voor Francina. Hij zei:

'Heren, we hebben Liepmann zo goed als ons woord gegeven. Wij kunnen nu moeilijk meer terug. Zij wachten al enige maanden, hoewel zij weten dat wij eerst ons bestuur zouden uitbreiden alvorens onze handtekening te zetten. Ik dring aan op ratificatie van mijn afspraak met de heer Liepmann.'

De vergadering mompelde instemmend en keek onderzoekend en verwijtend naar de ontaarde vader, die zijn zoon in z'n hemd wilde laten staan. Weer was daar plotseling de Engel des Heren. Hij zei indringend:

'Ik heb wel afscheid genomen voor vandaag, maar ik heb me bedacht. Ik blijf nog even hier, want ik vertrouw uw vastberadenheid niet.'

'Ik zal m'n best doen, meneer de Engel.'

'Uw best doen is onvoldoende. Nee is nee. Bel Salomon. Het is hier nu 4 uur in de middag. In New York is

het nu 10 uur 's morgens. Maak het maar dringend. Het is te belangrijk om op kosten te kijken.'

En hij was weer vertrokken. Tweemaal groeten doet hij niet, dus nu ook niet.

Ik verzocht de vergadering te sluiten en morgen de bespreking te hervatten. Eén dag langer bij al die maanden speelde geen rol. Schoorvoetend ging men ermee akkoord. Een lastige vent, die ouwe Koerlander. Daar zou je nog wat mee gaan beleven.

Ik belde niet. Ik besloot het vanavond te doen. Van huis uit. Salomon zou er wel zijn.

Het afscheid van Chaim was koel. Dat vond ik pijnlijk, maar sentimenten mochten nu geen rol spelen. Het ging om kapitalen, misschien wel om de toekomst van de firma. Hard blijven, Marc, zachte heelmeesters maken stinkende wonden.

Debbie ving me voortreffelijk op. Mijn gezicht stond op storm, ik sprak bijna niet. Zij babbelde over Judith en David. Over de bridge-vriendinnen. Over Lenie, de melkboer, de slager en de dief die ons fruit en comestibles bezorgde. Zorgvuldig en consequent geen woord over zaken, noch over mijn gezicht. Na het avondeten belde ik Salomon, het was daar twee uur 's middags.

Ik legde Salomon het probleem voor. Fusie met Liepmann of zelf gaan fabriceren. Zijn antwoord was tamelijk kort, hoewel vriendelijk. Hij zei:

'Marc, jongen, geen fusie. Daarmee haal je een ander zijn rommel in huis. Zelf fabriceren is mesjoggaas. Jullie hebben je handen vol aan zeep en wat er tegenwoordig voor doorgaat. Geld ervoor sturen doe ik in geen geval, want dan gaat eerst een legertje doctorandi en andere

niet-afgestudeerden zich er een tijdje aan volvreten. En als het dan draait, blijkt dat ze nog eens zoveel geld nodig hebben om werkelijk te draaien. Wacht maar een poosje, Marc. We kopen momenteel Liepmann-aandelen en zodra ik de vijftig procent gepasseerd ben, bied ik zuinigjes op de rest. Het duurt niet lang meer, dan heb je Liepmann met huid en haar.'

'Salomon, ouwe rot, ik kan nog veel van je leren.'

'Marc, ik ben er geen zes jaar uit geweest zoals jij. Een geldman is heel wat anders dan een prima fabrikant. Zoen Debbie voor me en ik kom gauw over voor een vrouwtje. Ben je al bezig met de collectie?'

'Ik wacht op de antiekbeurs, Salomon!'

'Stuk ongein! Denk eraan, vijftig is de streep!'

'Okay, boss, it will be done.'

Toen ik weer bij Debbie terugkwam was de storm blijkbaar van mijn gezicht verdwenen. Ze zei slechts:

'Goddank. En kijk nou maar even naar de tv. Al is het nog zo'n sof je kunt het wel weer aan.'

Dat deed ik. En ik amuseerde me met de sof.

Ik weigerde mijn toestemming voor de fusie. En voor het bouwen van een eigen eau-de-cologne-fabriek. De vergadering ging zwijgend uiteen. Ik voelde me wel gedrongen om Chaim een verklaring te geven van mijn besluit. Ik deed dat na afloop van de bespreking in zijn kantoor. Ik verzweg niets, al hetgeen Salomon te berde had gebracht vertelde ik. In de aanvang keek hij wat broeierig naar me, maar aan het eind glinsterden zijn ogen. Chaim had het. De Koerlander-vechtlust en de zin in het avontuur.

'Ouwe kemphanen!' riep hij en lachte.

‘Maar zonder valse stalen sporen, Chaim. We vechten zoals we geschapen zijn.’

‘Vader, wilt u het Francina uitleggen? Zodra ik over zoiets begin, zegt ze iets vervelends en mijn tong is op slag verlamd. Ik weet het, ik ben niet flink genoeg tegen haar.’

‘Goed, zoon. Zeg haar dat ik donderdagochtend bij haar kom koffiedrinken. Morgen heb ik wat te doen in Amsterdam.’

Hij gaf me de hand. Zijn scheepjesklok sloeg vijf uur. Zijn secretaresse trad binnen om te melden dat de chauffeur wachtte om me naar Wassenaar te rijden.

In de laatste week van augustus kwam er nog meer beweging in mijn commissariaat. Misschien is het beter te spreken van deining.

De jurist, zo noemde hij zich steeds tijdens het gesprek, van Grant, Cooper & Grant, kwam om te dreigen en zijn ultimatum te stellen. Als Koerlander Zeep geen commissarisplaats wilde inruimen voor een Amerikaan, in casu mr. Dickson, dan betekende dat oorlog. Hun dochterondernemingen in Duitsland en Frankrijk zouden ons gaan opruimen. In EEG-verband speelden de invoerrechten bijna geen rol meer en de invoerbelasting was voor alle importerende landen dezelfde en woog op tegen onze omzetbelasting. Chaim en ik hoorden zijn monologen.

‘Het spijt me, meester Hilberink,’ zei ik toen hij adem schepte en de zoveelste sigaret opstak.

‘Spijt het u om met ons te moeten vechten?’ vroeg hij begerig.

‘Dat niet. Ik houd van strijd. Het spijt me voor u, niets

te voelen voor uw voorstellen.'

'Maar wat hebt u er toch op tegen? Met ons kapitaal, onze know-how, onze Amerikaanse verkoopmethoden, maken we van uw bedrijf het belangrijkste in Europa. Onze fabrieken in Duitsland en Frankrijk zullen ondergeschikt worden gemaakt aan de Nederlandse dochter.'

'En de Nederlandse dochter aan de Amerikaanse moeder.'

Hij keek me, wat het volk kernachtig zegt, 'vuil' aan.

'Wij hebben nog geen meerderheid, meneer Koerlander.'

'Maar u blijft intrigeren totdat u die hebt. Dan is het gedaan met het Nederlandse bestuur. Amerikaanse methoden en opvattingen vieren dan hoogtij over ons personeel. Wij huldigen nog Europese opvattingen.'

'Die zijn feodaal.'

'Als die feodaal zijn, dan was dat stelsel niet zo slecht. Hoe heet het Amerikaanse?'

Hij keek me wat onthutst aan. Toen zei hij ruw:

'Ik kwam hier om zaken te doen. Niet om te filosoferen.'

'Ik doe die zaak met u niet! Ik wil geen tweede soort Amerikanen om me heen hebben en ik wens geen instructies van een of andere geheimzinnige leider.'

'Ik geloof dat u de controle over uw woorden begint te verliezen. Ik protesteer tegen uw uitdrukking "tweede soort Amerikanen".'

'Ik handhaaf die woorden. Vraagt u maar eens rond bij de mannen die horig geworden zijn aan Amerikaanse deelnemingen. Net als wij, in onze slechtste koloniale tijd, zenden zij geen eerste soort mannen. Wat hier veelal wordt heengestuurd zijn ruwe volksjongens, die veel

drinken en hun Europese concubines in de kantoren installeren. Ook met een juiste belastingaangifte wordt in vele gevallen ernstig gemanipuleerd. Want er moeten zoveel mogelijk dollars als dividend naar de States. Ik werk niet mee om van good old Europe een arm wingewest te maken.'

'U, meester Koerlander, u durft zo te praten terwijl u Amerikaans kapitaal hebt weten te vinden om uw meerderheid te kopen? Ik ben volledig op de hoogte van het ingrijpen door het huis Koerlander en Casseres Limited.'

Wij stonden op. Meester Hilberink, Chaim en ik.

'Onze transacties mogen in het volle daglicht gezien worden, meester. Bericht uw opdrachtgevers dat Koerlanders Zcep een Europees bedrijf blijft in de handen van onze familie.'

Toen verloor hij zijn zelfbeheersing. Hoogstwaarschijnlijk omdat het niet-slagen van zijn opdracht hem de klandizie van Grant, Cooper & Grant zou kosten.

Hij riep me toe, dreigend met een wijsvinger naar me prikkend:

'Dat is nu de dank voor het zenden van een expeditieleger, voor de Marshall-hulp, voor de enorme uitgaven die deze prachtige kerels doen om de rode vloed te keren. Waar was uw Europa zonder het ingrijpen van de States?'

'Is al deze grootse hulp dan geboden om van Europa een gemonopoliseerde Amerikaanse markt te maken? Geldt dan voor u ook het gezegde: de koopman volgt de soldaat? Wat blijft er over van de gedachte: Help een man vrij te houden om der wille van de vrijheid?'

'Wat volgt er als de Russen komen?' beet hij me toe.

'Ook niets moois, meester. Maar laten we nu voor-

lopig maar eens proberen Europees te blijven. We hadden het niet zo slecht onder elkaar.'

'Poeh! Een reeks van oorlogen! Eerst de dorpen tegen elkander, toen de steden, de graafschappen. En uiteindelijk de staten. Besef dan toch! Hoe groter de eenheden, hoe minder kans op oorlog.'

'Politiek gezien hebt u misschien gelijk. Maar economische grootmachten in een staat maken een einde aan het bestaan van de vrije man. Enorme slavenlegers zullen het resultaat zijn. Ik weet dat het potsierlijk klinkt, maar hoe meer u aandringt des te meer wil ik meevechten op de barricade. Tegen iedere economische machtsconcentratie!'

'U durft zoiets te beweren? Terwijl u de macht in het bedrijf in uw handen concentreert?'

Hij bette even het voorhoofd met z'n pochette. Hij transpireerde vervaarlijk. Maar misschien kwam het door het vele roken en de drie glazen sherry welke hem aangeboden waren.

'Ja, meester, ergens vormt zich bij mensen altijd een macht. Mijn macht in dit bedrijf is die van de broodheer. Het klinkt ouderwets, feodaal misschien. Maar bijna drieduizend man zijn verbonden aan onze firma. Daarvan vijftienhonderd gezinshoofden. Ik heb respect voor het brood van een gezinshoofd.'

'Geloof u dat Amerikanen dat niet hebben?'

'Ik weet het niet. Hun films, hun literatuur vertellen dat niet zo duidelijk. Films en boeken tonen de geestgesteldheid van een volk. Ik verzoek dit onderhoud als geëindigd te beschouwen.'

Wij bogen vormelijk. Ik verliet Chaims kantoor, het aan hem overlatende de man uitgeleide te doen.

De eerste stormloop was afgeslagen.

's Avonds belde ik Salomon. In het kort bracht ik verslag uit. Hij lachte, daarna zei hij ironisch:

'Je moest toch zo nodig?'

Ik antwoordde op z'n jiddisj en een beetje zorgelijk:

'Wie niets heeft te doen, maakt zich iets te doen!'

'Marc, jongen, neem dit van me aan. Iedere guy die meer wil eten dan een boterham met margarine en beter wil drinken dan karnemelk maakt zich iets te doen. Een mens kan niet meer in z'n eentje werken. Dat moet hij doen in teamwork. Nou, Marc, aan het hoofd van zo'n team moet 'n boss staan, anders functioneert het niet. En die boss krijgt daarvoor boter op z'n brood en een plakkie kaas erop. En hij mag volle melk drinken . . .'

'Salomon, iedere minuut kost weet-ik-veel hoeveel guldens!'

'Bel me dan niet op in m'n eenzaamheid. Stuur me met Rosj Hashana alleen maar een goedkoop kaartje.'

'Neem me niet kwalijk, Salomon . . .'

'Sorry is veel korter. Denk aan je seconden, Marcie.'

'Stuk ongein!'

'Je wilde weten wat ik gekocht heb, Marc?'

'Ja.'

'Bijna genoeg om Cooper z'n mond te laten houden. En Liepmann hebben we over de kering. Marc, ik begin er plezier in te krijgen. Ik kom gauw over en dan gaan wij een geurende macht opbouwen!'

'Doe me dat niet aan, Salomon. Waar is m'n menoege gebleven!'

'Ik doe het je wel aan, Marc. Laat een oude eenzame weduwnaar nou eens lekker spelen!'

‘Zal ik een spoortreintje voor je kopen?’

‘Je weet het, Marc. Alleen een lieve vrouw kan me het spelen afleren. Maar jij hebt er natuurlijk nog geen stap voor verzet!’

‘Wacht af, Salomon!’

‘Een honderdjarige wil niemand. Een actieve broer heb ik, dat wél. Welterusten, Marc. Ik telex morgen.’

Hij legde in New York de hoorn neer. Verstoord keek ik naar mijn toestel. Het leek of de witte cijfers in de draaischijf me pesterig aangrijsden. Nog meer verstoord legde ik mijn hoorn neer.

Toen ik beneden kwam vroeg Debbie:

‘Wil je fruit, Marc?’

Ik antwoordde zoals Onkel Eli, in Georg Hermanns *Jettchen Gebert*:

‘Man fragt nicht, man gibt!’

‘Zeg alleen “Onkel Eli”. Dat is efficiënter.’

‘Waarom zeg je dat?’ vroeg ik kregel, want ik dacht aan ‘sorry’ en de seconden van Salomon.

‘De vrouw van een captain of industry moet een efficiënt wezen zijn. Dan kan hij thuis in dezelfde sfeer leven als in zijn zaak.’ Zij lachte wat verstolen voor zich heen, terwijl ze een appel voor me schildde. Waarom nam ze me in de maling?

Besteedde ik te veel tijd en aandacht aan mijn werk en voelde ze zich een beetje verwaarloosd? In de zes jaar van mijn rentenierschap was zij het middelpunt geweest. Oppassen, Marc, niet te véél Koerlander Zeep.

‘Hoe is het met Salomon?’ vroeg Debbie.

‘Hij wil trouwen.’

‘Er is maar één Debbie Hildesheimer. En die heeft al een man.’ Ze glimlachte weer op een bijzondere manier.

‘Misschien is er ergens nog zo’n Debbie.’

‘Uitgesloten. Er is maar één Debbie. Die andere lijkt misschien op haar, maar die heet Boukje.’

‘Ik heb geen tijd om naar die Boukje te zoeken. Wil jij dat doen voor Salomon?’

‘Aha, dus je had beloofd een Boukje of een Pleuni voor Salomon te zoeken. En nou wordt hij ongeduldig omdat je niet opschiet. Aha! En Debbie van niets weten, hè, Debbie erbuiten houden, hè! Hildesheimers mogen niets weten van de Koerlander-geheimen.’

‘Deborah Hildeshcimer, gooi je er niet in!’ riep ik. Ik weet zeker dat Debbie boos naar bed had willen gaan. Maar haar nieuwsgierigheid en erin betrokken worden overwonnen. Lief blijven en hulpvaardig doen, dan maak je alles mee, dan ga je een gezellige tijd beleven. moet Debbie tegen zich zelf hebben gezegd.

‘Nee, lieve,’ zei ze.

‘Debbie, dat zeg je nooit!’ riep ik.

‘Ik ga me beteren, Marc. Het heeft ook een praktische kant. Als die Boukje hier eens op visite komt weet ze op slag hoe de Koerlander-mannen door hun vrouwen wensen te worden aangesproken. Hè, lieve?’

Dit soort plagerij kon ik die avond niet verdragen. Ik stond op. Zonder groet ging ik naar boven. Ik voelde haar verbaasde blikken op mijn rug.

Ik werd wakker door haar hand die in het donker over mijn hoofd streek. Ik hoorde haar zeggen:

‘Ik heb het echt niet treiterig bedoeld, Marc.’

‘Als je “lieve” zegt, zal ik je vergeven,’ mompelde ik. De volgende morgen werd ik op tijd en uitgerust wakker. Dat is alles wat ik me ervan herinner.

De chantage op Floris Waerdein verliep niet op een klassieke manier. Zijn advocaat had de zaak grondig op papier gezet en was vastbesloten de Justitie erin te betrekken als de secretaresse en haar kerel de overeenkomst niet zouden tekenen. Voordat het stel zich liet aandienen hadden we nog een gesprek:

De rechtsgeleerde zei:

‘Ik begrijp u niet, meneer Waerdein. Geen cent en de Justitie!’

‘Mijn naam, meester! En mijn huwelijk. Ik heb het mijn vriend al gezegd. Een kind bij een ander neemt een echtgenote nooit.’

‘Ik heb in het contract opgenomen dat het geld door de bank ter beschikking wordt gesteld nadat het kind is geboren en de inschrijving in het Bevolkingsregister op haar naam heeft plaatsgehad.’

Floris Waerdein dacht even na. Antwoorde:

‘Een harde straf voor haar. En eerlijk is eerlijk, ik was ook niet onschuldig. Ik heb op haar gejaagd!’

‘Goed, meneer Waerdein. Ik zou het er niet ingezet hebben als die kerel niet was opgedoken.’

We zwegen totdat ze werden binnengeleid in het kantoor. Hij. Een mislukte filmster met een slecht en al wat verlopen gezicht. Maar een he-man wat zijn figuur betreft.

Onwillekeurig stonden we op. Floris en ik zijn nogal stoere mannen. De advocaat niet. Maar wat hij tegenover de krachtpatser miste werd meer dan goed gemaakt door zijn onmeedogende welsprekendheid. Eenmaal deden Floris en ik een dreigende stap in de richting van dat louche individu. Dat was toen hij de kleine magere advocaat trachtte te intimideren met zijn brede

schouders, zijn zware handen en zijn woorden dat hij hem wel eens zou ontmoeten. Toen zei ik:

‘Als binnen vijf minuten deze overeenkomst niet getekend is, wordt de akte verscheurd en de recherche gebeld.’

Ik nam demonstratief mijn horloge in mijn hand en keek. Aftellen op de manier van Cape Kennedy was niet nodig. De vrouw tekende in triplo. De akte zou worden geregistreerd. Toen het stel de kamer verliet keerden wij hen de rug toe. Gelukkig bood Floris ons geen borrel aan. Ik zou hem hebben geweigerd.

De volgende morgen bezocht ik Francina. Hier viel zakelijk niets meer te praten. Chaims vrouw zei na de begroeting:

‘Zegt u maar niets, vader. Het zal allemaal wel goed zijn, zoals u het doet.’

Daarna was zij gastvrouw en praatte veel over Marion, uitgaan, uitgeven en naar nog meer luxe-verlangens. Bij het afscheid zei ik:

‘Francina, vergeet nooit dat iedere gulden die men uitgeeft moet worden verdiend. En verdienen is minder makkelijk dan jij denkt. Wees net zo goed voor mijn zoon als je schoonmoeder het voor mij is.’

Ze antwoordde niet. Keek naar de grond. Toen bracht ze me naar de auto.

Ze heeft haar best gedaan voor mijn Chaim.

Zaterdagmiddag kwam Judith. Ik was niet thuis. Debbie haastte zich naar buiten zodra ze me op het tuinpad zag aankomen. Ik schrok van haar nerveuze gezichtje.

‘Wat is er, Debbie?’

‘Judith is gekomen. Ze ziet eruit . . . ze ziet eruit!!’

‘Ziek?’

‘Marc, ik weet het niet, ik weet het niet.’

Ik pakte Debbie onder haar oksel. Voerde haar mee naar de achtertuin. Dwong haar te zitten op de schommelbank. Ik nam plaats naast haar en pakte haar linkerhand. Eerst bleef ze voor zich uitstaren. Toen begon ze te vertellen.

‘Die man is gekomen. Die Eli Veidt.’

‘Dat wilde ze toch zo graag?’

‘Jawel. Maar hij heeft een verschrikkelijke scène gemaakt. Over die jonge professor. Hij wil een maagd, zei hij. En uit een gebruikte vrouw wil hij geen kinderen.’

Mijn Debbie begon te snikken en wist niet goed hoe ze haar tranenvloed kon stelpen. Ik nam mijn reservezakdoek en wiste haar ogen en wangen af.

‘Wanneer heeft ze hem gezien?’

‘Vorige week is hij gekomen. Het weekend zijn ze uitgeweest. Ze dacht alles is oké tot gisteravond. Toen heeft hij die scène gemaakt. En nu is ze er kapot van. Ze heeft geen verweer.’

‘Houdt ze nog van hem?’

Ze pakte weer m’n zakdoek. Toen greep ze m’n hand en vlijde zich wat tegen me aan. Een toonbeeld van verdriet. Ze fluisterde in m’n hals:

‘Ze wil zich wat aandoen! Marc, Marc, ze wil zich wat aandoen!’

Ik streek haar over de haren, toen vlijde ik m’n wang tegen haar wang en fluisterde terug:

‘Die het aankondigen doen het nooit.’

Ze pakte mijn hoofd en keek me onderzoekend in de ogen.

‘Marc, echt?’

‘Ja, kom mee naar binnen, ik wil haar zien.’

‘Wacht tot na de maaltijd, Marc. Ik wil proberen om haar iets te laten eten. Sinds gisteravond heeft ze niets genomen.’

‘Dat hindert niet. Dring haar niets op. Die trek komt vanzelf.’

Ik leidde Debbie naar binnen. Snikkend was ze bedrijvig met al de lekkere dingen die ze gekookt had. En Lenie liep achter haar en was om haar heen met het gezicht van een geestelijke die de laatste gang naar het schavot bijzonder verzacht beschouwt door zijn aanwezigheid.

Debbie maakte een bordje met avondeten gereed voor Judith en besteeg heel zacht de trap. Ik nam niet plaats aan tafel, ik had geen trek. Met een wuivend handgebaar verzocht ik Lenie af te ruimen.

Ik beken dat ik nerveus was. Misschien niet zozeer om de ruzie van Judith en Eli Veidt. Mijn geheel veranderde leven sinds mijn reis naar Israël was daarvan de oorzaak. Ik stak een sigaret op, ik verbeeldde me dat die me goed deed. Ik rookte er nog een en nog een. De oude vriend en vijand had me te pakken.

Toen Debbie weer beneden kwam liet ze me verheugd het halfge vulde bordje zien. Judith had iets gegeten. Maar snel had ze gezien dat ik sigaretten gerookt had. Resoluut maar zonder één woord pakte ze de twee pakjes die er altijd liggen voor bezoekers. Ze nam ze met het etensbordje mee naar de keuken. Weggegooid heeft ze die sigaretten niet, Lenie kreeg meer dan voldoende te roken voor haar en haar verloofde gedurende het weekend. Ik wachtte tot Debbie terug was in de woonkamer. Toen zei ik:

‘Nu ga ik.’

‘Voorzichtig, Marc. Ze wil opeens weer weg naar Vietnam.’

Ik keek Debbie vorsend aan. Ze keek vragend terug. Toen:

‘Ze heeft geen verweer, zei je daarnet. Is het dus de waarheid?’

‘We hebben altijd gedacht dat ze zo nu en dan met een man heeft geleefd. Maar ik geloof het nu niet meer.’

‘Heb je het haar op de vrouw af gevraagd?’

Even vertrok Debbie's gezichtje een beetje vrolijk. Omdat ik niet vroeg ‘op de man af’.

‘Nee. Zoiets doet men toch niet? Judith is achtentwintig, Marc.’

‘Ja . . . achtentwintig en feitelijk een puber van achttien.’

Ik verliet de woonkamer en besteeg langzaam de trap naar boven. Flitsend dacht ik aan Eli Veidt. Was hij een eerlijk-ouderwetse man, die een maagd wilde trouwen? Of was hij een oosterling die er voor zijn plezier een harem op na had gehouden, maar voor zijn huwelijk de strengste eisen stelde? En als er een stoet vrouwen in z'n leven was geweest, had hij dan daartoe het recht? Nee, dat recht had hij dan niet. Dan moest hij z'n levensgezelin accepteren zoals hij haar ontmoeten zou. Twee mensen gaan hun levenspad, zij weten niet dat zij elkander ooit zullen ontmoeten. Ergens haalt de een de ander in. Zij praten. Zij besluiten de verdere weg samen te gaan. Vanaf dat ontmoetingspunt geldt het respect. Het ontzien van de ander, het voortleven volgens duizenden jaren oude regels. En het vergeten van beider verleden.

Toen ik in de deuropening stond schoot Judith over-

eind. Met haar rechterhand greep zij haar nachthemd samen bij de halsopening. Een typisch vrouwelijk gebaar.

‘Ik wilde eens praten, kind.’

‘Moeder weet alles.’

‘Dat is niet genoeg. Je hebt ook een vader.’

Ze knoopte snel haar bedjasje toe, trok haar knieën onder de dekens op, sloeg haar armen eromheen.

‘Gaaf u zitten, vader.’

Ik pakte een licht Frans en vrolijk stoeltje, nam plaats bij haar bed.

‘Geef me een sigaret, Judith. Moeder heeft de mijne in beslag genomen en ik heb een geweldige trek.’

Er trok iets vrolijks over haar nerveuze gezichtje. En terwijl ze zei: niet doen vader, trok ze het nachttafellaatje open en gaf me een pakje sigaretten. Ik stak er vlug een op, legde het pakje weer in het laatje en sloot.

‘Nou, meisje, hoe is het met de jonge professor?’

‘Hetzelfde, vader, hij wil me nog steeds.’

‘En graag?’

‘Ik ben niet ijdel, vader.’

‘En Eli Veidt?’

‘Hij heeft me zo beledigd, vader.’

‘Weet wat dat betekent, Judith. Je zou je niet beledigd voelen, wanneer hij de waarheid had gesproken.’

Ze keek me nu doordringend aan. Zij verwerkte m’n woorden, proefde tot in de kern. Zij antwoordde met afgewend gezichtje.

‘Hij heeft de waarheid niet gezegd. Dat kan hij niet. Ik ben nog een meisje.’

Een golf van drift rende omhoog langs mijn rug naar het achterhoofd. Pas op, Marc, op jouw leeftijd loert de

beroerte op zijn kans. De Engel des Heren was opeens naast me.

‘Marc Koerlander, die man is het niet waard om je gezondheid te riskeren. Vooral nu niet. Vrouw en kinderen hebben u nodig. En Salomon heeft veel geld op u gezet. Sluit uw ogen en tel tot vijftig.’

Op zijn bijbels gezegd: ik deed gelijk de Engel des Heren geboden had. Toen ik mijn ogen weer opende zag ik Judith bezorgd naar me kijken.

‘Was u niet lekker, vader?’ vroeg ze.

‘Alles is in orde, kind. Ik moest even iets verslikken.’

Terwijl ik de halfverbruikte sigaret omstandig uitdrukte vroeg ik:

‘Waar woont die man?’

Ze treuzelde met antwoorden. Daarna kwam het schoorvoetend.

‘Ik geloof dat hij in Amsterdam logeert. Hij gaat weer gauw terug.’

Opeens begon ze onbedaarlijk te snikken en verborg haar gezichtje met het laken. Ik wilde opstaan om haar troostend over de weelderige haren te strijken, toen de deur werd geopend. Daar stond David. Jong, stevig, stoer. In één oogopslag zag ik iets dat me gelukkig maakte. Daar stond een man. Daar stond een Koerlander.

‘Ben je ziek, zussie? Wat mankeert je?’

‘Ga weg, ga weg,’ riep Judith en dook onder de dekens. Met gespreide armen, het hoofd wat schuin, de wenkbrauwen wat opgetrokken, met het totale jiddisje vraaggebaar zonder woorden, verlangde David van mij opheldering. Ik antwoordde met een andere jiddisje pantomime. Optrekken van de schouders, half opgeheven armen, de handen met tien gespreide vingers,

opgetrokken wenkbrauwen en omlaag getrokken mondhoeken. Ik loog met dit gebaar. David knikte wijs en met genepen ogen. Hij had me door omdat Debbie hem zeker al had ingelicht.

‘Kom voor den dag, narrente. Ik wil met je praten. En vader, u gaat maar weer naar moeder. U kunt haar toch niet beter sjmoezen.’

‘Jij wel, David?’

‘Misschien. Ga nu, vader! We komen dadelijk beneden.’

‘We?’

‘Ja. Zet maar vast een opkikkertje klaar. Iets door de mond!’

Ik begon te lachen om de herinnering met het glaasje Campari. Terwijl ik opstond om te vertrekken, zei ik:

‘De patentaanvraag is in zee.’

Na een klein uur kwam hij beneden. Zonder Judith.

‘Ze is gaan slapen. Helemaal rustig. En ik ga naar Amsterdam.’

‘Blijf je niet hier slapen vannacht?’ vroeg Debbie diep teleurgesteld.

‘Jawel. Maar ik ga even naar Amsterdam.’

‘Debbie, ga jij ook naar bed. Ik wil met David praten.’

‘En mag zijn moeder daar niet bij zijn?’

‘Nee, moeder,’ interrumpeerde David, ‘even een woordje alleen met vader. Je komt alles wel te weten, want straks gaat hij toch door zijn knieën.’

Debbie schoot in de lach. Liep op David toe, trok zijn hoofd naar haar gezicht en zoende hem klinkend op beide wangen. En ze ging gehoorzaam.

‘Die vent ga ik op z’n verdommenis slaan,’ zei David en dronk met één teug z’n moeders jus d’orange op.

‘Waarom? Waarom wil je je bemoeien met een affaire d’amour van je zuster? Ze is volwassen. We mogen haar alleen maar opvangen.’

‘Die kerel heeft haar beledigd en dat gaat de familie aan. De smeerlap wou het zien! Zwart op wit. Een doktersattest dat ze nog maagd is.’

‘Wat zeg je nou!’

‘Ik herhaal het niet weer, vader. Maar voor die vent die de tijd wil terugdraaien naar vroeger eeuwen, daarvoor draai ik me zelf ook mee terug. Vroeger moesten de vader en de broers opkomen voor de eer van hun dochters en zusters. Dat doe ik nu alleen. U bent te oud en Chaim begrijpt er toch geen snars van.’

‘Ik ga mee, zoon!’

‘Nee. Geen vendetta-vertoning.’

‘Maar de geest blijft dezelfde.’

‘Ja. Dat wel. Tot vannacht, ouwe!’

‘Tot straks. Ik wacht.’

Voordat hij de kamer verliet keek hij tevreden naar zijn harde sterke beeldhouwershanden. En grinnikte.

En ik betrok de wacht. Met tijdschriften en boeken en tabak. Maar lezen kon ik niet.

Brokken uit mijn leven flitsten voorbij. Scènes van vechten. Als jongetje tegen een ander jongetje. Als puber tegen twee christenpubers, omdat ik door een sijkse was uitverkoren om hartstochtelijk met haar te vrijen. Als dienstplichtig soldaat met een sergeant die dat rijkeluiszoontje wel eens een beetje *SDAP* zou bijbrengen. Gewonnen, hoewel gehavend en met veertien dagen verzuwaard arrest. Als jong fabrieksdirecteur met een zenuwlijder, die een mes trok omdat ik voor hem het uit te roeien kapitaal betekende. Als man van de Maquis

tegen de Teutoon – met één keus. De Teutoon of ik. Ik leef nog . . .

En ik dacht ook aan het vechten in zaken. Onmeedogende gevechten met gladgeschoren heren, *tirés à quatre épingles*. Gevechten om te mogen eten. Gevechten voor een grote groep gezinshoofden, wier broodwinning was gekoppeld aan het inzicht, de taaiheid en de moed van de 'baas'. De broodheer met zijn ban en achterban. Maar dat klinkt te feodaal. Toch is het feodaal en dat zal blijven zolang er bazen en knechten zijn.

En nu reed mijn jongste door de nacht in zijn sportwagentje. Om een kerel een pak slaag te geven. Wat is er voor verschil tussen David en zo'n cowboy uit een western? Ik besepte dat de achtergronden van deze films geen fantasie zijn, maar harde werkelijkheid van honderd en meer jaar geleden. Ook toen reed soms een broer door de nacht om de eer van zijn zuster . . .

Ik ben ingeslapen. Wanneer weet ik niet. Dat weet men nooit. Men weet alleen wanneer men ontwaakt. Ontwaakt in mijn leunstoel. Om drie uur 's nachts.

David stond in de kamer. Naast hem Eli Veidt. Davids kleren waren gescheurd en hij had een blauw oog. Eli Veidts boord was van zijn overhemd gerukt plus een mouw. Hij had twee blauwe ogen en er zat nog wat geronnen bloed aan z'n neus. David zei eenvoudig, op z'n western-Amerikaans:

'Hij komt zijn excuses maken aan Judith. Hij vindt zich zelf een ouderwetse ploert en hij wil haar dat zeggen!'

Eli Veidt knikte en wreef over zijn voorhoofd. Blijkbaar had hij daar pijn.

Ik stond op. Nog niet helemaal helder, want het leek op een droom.

‘Waar?’

‘Hier. In mijn bijzijn,’ zei David.

Ik besteeg de trap. Klopte op Judiths deur.

‘Ja,’ riep Debbie.

Daar zaten ze. Vrouw en dochter. Bij de gashaard. Met een klein tafeltje tussen hen in. Daarop een theeserviesje voor twee, sandwiches en fruit. Ik klemde mijn kaken opeen om niet te gieren van de lach. Ik had kunnen weten dat mijn Debbie nooit gehoorzaam naar bed kon worden gestuurd.

‘Eli Veidt is gekomen om Judith te spreken.’

Judith schoot overeind. Nerveus zoekend naar haar peignoir.

‘Waar, vader?’

‘Beneden in de woonkamer.’

Judith snelde de deur uit. Debbie wilde haar volgen. Maar ik versperde haar de weg en nam haar in m’n armen. Ik zei:

‘David komt op voor de familie-eer, Debbie.’

‘Wat zijn jullie toch voor een soort?’

‘Dank God dat je een Koerlander ter wereld hebt gebracht.’

‘Ik dank God dat ik een Hildesheimer ben . . .’

‘Die?’ onderbrak ik haar.

‘Die zo een prachtige zoon van jou ter wereld bracht.’

Ook de Hildesheimers hebben hun trots, maar ze zijn niet vechtlustig.

Het was halfvijf in de morgen toen Eli Veidt door mijn David werd teruggereden naar Amsterdam. Al die tijd

hadden Debbie en ik gewacht op Judiths komen en al de sandwiches opgegeten.

Stralend kwam ze binnen. Zei niets. Zoende ons allebei stevig op onze wangen. Toen glipte ze in bed. Met een diepe zucht van verlichting.

Het duurde nog wel een halfuur voordat ik Debbies regelmatige ademhaling hoorde. Nu kon ik ook gaan slapen. Toen ik m'n ogen sloot hoorde ik Rubens stem: Er is geen gisteren, er is geen morgen. De eer van een vrouw, de eer van een familie zijn van alle tijden . . .

BOEK VI

Gelaarsd en gespoord

4 november. Morgen komt Salomon uit Parijs. Ik zal hem gaan afhalen in Den Haag. Om halfvier komt zijn trein binnen. Hij zal een week bij ons logeren, want hij komt de collectie bekijken die Debbie heeft samengesteld.

Ik ben te voorbarig geweest om Salomon te beloven dat ik moeite voor hem zou doen. Hoe had ik dat moeten aanpakken? Ik heb er wel even aan gedacht, maar verder dan het plaatsen van een annonce reikte mijn fantasie niet. Bovendien stuitte ik onmiddellijk op de juiste tekst en ik viel in handen van Debbie.

‘Zo, zo, jongetje, dat wilde jij in je eentje opknappen?’

‘Waarom niet?’ pochte ik.

‘Ik zal maar zwijgen,’ zuchtte ze om onmiddellijk verder te praten. ‘Eerstens ben je wat de hofmakerij betreft er helemaal uit, ten tweede is hofmaken per procuratie héél wat anders en ten derde liep je de kans op jouw leeftijd te moeten gaan scheiden.’

‘Wil mevrouw Koerlander me dat even verklaren?’ vroeg ik met gefronste wenkbrauwen.

‘Jawel, meneer Koerlander. Stel!’ en haar stem sloeg wat over. ‘Stel!! dat er antwoorden komen op die advertentie. Stel!!! dat jij rendez-vousjes organiseert om die vrouwen te zien. Stel!!!! dat jij je verbeeldt weer vijftwintig te zijn en weer eens verliefd wordt. En die uitgekookte tante heeft het door. En ze maakt zich geweldig mooi en haalt al haar trucs uit hun kooien. En daarmee bespringt ze je! Weg Debbie Hildesheimer en zoek

maar gauw een advocaat. Nee, jongen, uitdienen! Tot de laatste snik.'

'Wat een fantasie, wat een fantasie! En jij denkt dat jouw Marc ineens vertrokken is door een make-up en een onderjurk met een kantje?' Ik glimlachte ook nog.

'Ik denk niets. Ik neem geen risico's. That's all! En laat het nu maar aan mij over. Je hebt al meer dan genoeg te doen met de zeep en je doctorandi. Is daar soms een vrouw bij?'

'Hou je op of niet?' riep ik boos wordend.

Ze kwam naar me toe, pakte mijn hoofd tussen haar lieve handen, zoende m'n wangen en zei:

'Mislukt, ouwe snoeper! In je volgend leven, hoor!'

Dus Debbie ging aan het werk. Maar haar bravoure was niet zo groot dat ze alleen durfde beslissen. Er kwamen avonden en weekends dat ik m'n oordeel moest geven over een nieuwe kandidate. Veel spraken we er niet over. Voor Debbie was het een zaak van ja of nee en ik kon het afdoen op zijn Oudromeins: de duim op- of neerwaarts. De opwaartsen vormden ten slotte een collectie van vijf. Lijsttrekster was een halfzuster van Agnes. Met zo een type loopt iedere getrouwde vrouw een risico. Ze was ongeverfd goudblond, had donkerbruine ogen, natuurlijk gevormde sierlijke wenkbrauwen, een klein recht neusje, een geestige gevoelige mond en kleine oortjes. Een slank figuur en tweecënveertig jaar oud. Toen ik haar had gezien, vroeg ik aan Debbie:

'Hoe komt die nog vrij rond te lopen?'

'Misschien vrijt ze niet goed,' antwoordde Debbie om ieder vlammetje onmiddellijk uit te trappen, 'maar dat hindert niet voor Salomon. Hij is toch al zeventig. Koken zal ze wel kunnen en met hem uitgaan is geen kunst

aan. Ze ziet er niet goedkoop uit, maar dat hindert ook niet. Salomon kan wel een hele harem onderhouden.'

Ik kwam niets te weten. Ging ons niet aan, zei Debbie. Ons, dat was ik alleen, want Debbie wist alles. Daarvoor ken ik m'n Debbie te goed. Die vier anderen waren een vriendin van Debbie, de moeder van Francina, een tante van Stephanie en een zuster van Rubens huishoudster. Fysiek nog aantrekkelijke vrouwen en goed verzorgd, een beetje vervelend en te sentimenteel.

Ik ken Salomon. Ik durf een tegen honderd te wedden dat het Agnes' zuster wordt.

Debbie kwam mijn overpeinzingen verstoren. Of ik boodschappen voor haar wilde doen in Den Haag. Vanavond komen al de kinderen op Debbies vrijdagavond, morgen komt Salomon en overmorgen is het zondag. Dus, Marc, je begrijpt wel dat er wel iets in huis moet zijn. Maar je kunt toch telefoneren, Debbie? Ik wil zien wat ik koop! Maar ik koop toch voor jou? Met jouw ogen zie ik en stribbel niet zo tegen. Je hebt nu toch weer een auto? Ja, ik had weer een auto. Met chauffeur, die tevens de tuin verzorgde en mijn Debbie kris en kras naar haar kinderen en haar vriendinnen bracht.

Ik pruilde twee dagen omdat ik weer door de knieën was gegaan voor Chaims argumenten, Debbies verschrikkelijke verhalen van dodelijk vermoeid heen en weer trekken naar het kantoor in Rotterdam, vergaderingen, bezoeken aan grote relaties door heel Europa, enzovoort, enzovoort. Maar ik moet eerlijk bekennen: er bestaat niets dat vlugger verwent dan deze luxe en ik heb begrip gekregen voor de sprinkhanenplaag van nu, de auto's.

Ik reed dus naar Den Haag. Met naast me, links en rechts een ouderwetse karbies en in het vuistje gekneld een boodschappenlijst. Keurig en op stafniveau voorzien van toelichtingen en adressen. Maar het Oberkommando had vergeten me geld mee te geven. Opzettelijk? Wanneer je man boodschappen gaat doen geef je hem toch zeker geen geld mee?! Kom nou, hij kan wel de duurste dingen in z'n hoofd halen. Niks hoor, als je luxe wil doen, dan moet je dat zelf maar betalen. Gelukkig heb ik nog een ruim inkomen.

Tijdens de rit kon ik gaan nadenken. Vanavond dus de kinderen.

Chaim en Francina en Marionnetje, die mag blijven logeren bij Judith.

En Judith. Goddank genezen van haar liefdesziekte voor Eli Veidt. Na die Siciliaanse nacht met mijn David heeft Eli Veidt zijn oprechte excuses gemaakt en geprobeerd Judiths genegenheid vast te houden en haar te bewegen met hem te trouwen. Maar Judith was genezen. Een man die wilde leven als een Adon uit Kanaän moest maar een Jemenitische zoeken. Zijn opvattingen waardeerde ze wel, maar zijn oudtestamentische eis van onderzoek blies haar verblindheid weg. En ze zag heel spoedig dat er fysiek wel een fraaie en moedige man naar haar hand dong, maar dat zij zich onderwerpen moest aan de geestelijke tirannie van thora, talmoed en misjna. Dat zij vurig nationaliste moest worden, dat zij de Israëli's moest zien als een superbe volk en dat de nog in Galoeth levende joden slechts een meewarige glimlach waard zijn. Gettoresten! Weg ermee! Boeren en soldaten, daarop kan men bouwen, al zijn het maar een paar miljoen mensen op een angstwekkend klein gebied.

Mijn Judith! Met één monoloog veegde ze hem uit haar leven. Eén monoloog op haar kamer in Leiden, tussen drie en vier uur 's middags. En daarna maakte ze schoon schip met de liefdeszieke professor. En daarna ontmoette ze een kerel, die zij trouwen wil. En vlug. Een gassene, even voor Pesach 1967! Debbie is erdoor verjongd. En ze koopt in gedachten een hele uitzet voor mijn Judith, plus dat huis van Salomon, plus al de meubels. Ze koopt met een tempo van tienduizend guldens per uur. In gedachten.

En David. Een daring young man, noemden we er zo een in onze jeugd. Nu stempelen ze over elkander heen met nozem, provo, moderne jeugd, en de confessionelen zalven met 'jongeren'. Onze 'jongeren!', wat zijn die confessionelen toch dikwijls naar in hun taal, die ze maken als kunststof. Debbie zet tegenwoordig de tv onmiddellijk af, wanneer er zo'n uitgestreken smoel met kunsttaal op het scherm verschijnt. Dan maar liever meneer Stiefbeen en zijn zoon. Hoewel de neiging blijft deze, elkander pestende vader en zoon op negentiende-eeuwse manier uit te fluiten en met eieren en overrijpe tomaten te mitrilleren.

My daring young son heeft een man en een vrouw in marmer gehakt. Parend.

Dat was de rel waarop David heeft gezinspeeld. De jeugd was wild enthousiast, de kritiek sterk verdeeld en hield rekening met de opvattingen van het courantenkapitaal, de kunstkopers durfden niet en verwezen mijn David naar de Parijse of Londense markt. Aan de beoordeling van het werk kwam niemand toe, behalve zijn leermeester. Deze renaissance-ziel keek naar de expressie en de techniek van houwen. Hij kwam speciaal

naar Wassenaar om me ferm de hand te drukken en diep tevreden steeds maar weer te mompelen: 'Dat heb ik uit jouw jongen naar boven gehaald.' En tijdens zijn borrel zei hij: 'Artiesten? Kolder! Vaklieden, middeleeuwse en renaissance-vaklieden, doodgewone vaklieden die de gave hebben. Die het is ingeboren. Kijk naar Claus Sluiter en zijn pleurants.' Het was zo. De gebeeldhouwde jongeman één stuk oerkracht, met de paringslust op zijn gelaat, de verleidelijke vrouw toonde de extase van de ontvangst op haar gave gezichtje. Weer moest ik denken aan Ruben. Er bestaat geen tijd. Er is altijd het heden. Duizenden jaren geleden tekenden holbewoners hun fauna met een socpele beweging op de holewanden. Zij zijn nauwelijks geëvenaard. Nu zijn er weer zulke jonge mannen die houwten en schilderen en bouwen. En in alle komende millennia zullen ze er zijn.

Stephanie. Elegant en stil. Bezeten door de gedachte een man te zullen trouwen. Een man die bezeten is van scheppingsdrang en vakmanschap. Mijn zoon. Uit mijn Debbie.

En nieuw aan mijn tafel was Josafat, de zoon van Isaäk Liepmann, de broer van Geber Liepmann, die met ons had willen samengaan. Het klinkt bijbels, maar waarom zou dat niet mogen? Er bestaat immers geen tijd. Josafat is mededirecteur in Liepmanns eau de cologne- en essence-fabrieken. Toen Salomon de meerderheid verworven had, belde hij me op. Hij vroeg me of ik daar eerste-commissaris wilde worden. En of ik nu die fusie wilde afdwingen. Ik heb Salomon gezegd niets voor fusies te voelen. Laat de bedrijven zelfstandige sterke eenheden blijven, zoals de moderne legerdivisies all-round eenheden zijn, die als zelfstandige legertjes

snel en efficiënt kunnen opereren. Hij was het met me eens. Ik zag hem in gedachten vele malen goedkeurend knikken, daar in New York achter zijn schrijftafel. Na de overgave van Liepmanns zoons volgde het vredesmaal bij mij thuis. En daar ontmoetten Judith en Josafat elkander. Hij is een breedgeschouderde stevige kerel. Een harde werker met hersens en humor. En een hoop jiddisje gein. Voor deze eigenschappen bezweek mijn Judith; de toekomst ziet er goed voor haar uit. Debbie had een paar keer nodig om aan Josafat te wennen. Ze kon ook niet begrijpen dat de intens lelijke kleine Itzik Liepmann zo een krachtige, charmante zoon had kunnen verwekken. Ik vleide Debbie door te zeggen:

‘Mooie moeders maken mooie kinderen. Een vader is maar een noodzakelijk kwaad.’

Debbie vroeg:

‘Wie heeft dat vastgesteld? Darwin?’

Ik antwoordde:

‘Nee, Marc Koerlander.’

Helemaal aanvaard is Josafat nog niet. Daarvoor heeft Itzik Liepmann ons in vroeger jaren te veel gepest door enorme hoeveelheden goedkope zeep te importeren en daarmee de markt te bederven . . .

Mijn chauffeur opende het portier, tikte aan zijn uniformpet en zei:

‘Meneer, wilt u nog langer naar de zee kijken? Ik geloof dat we in tijdnood komen. Ik moet voor mevrouw nog een brief brengen naar meneer en mevrouw Hildesheimer.’

‘Ja, ja, Gerrit, rij maar direct weg. Ik zat zo in gedachten.’

Ik glimlachte om me zelf. Hoe was ik ertoe gekomen om nog even voor het boodschappen doen de zee te willen zien? Is mijn leven te druk geworden?

Opeens zat de Engel des Heren naast me:

‘Goedemorgen, Marc Koerlander. Het is, geloof ik, nog nooit voorgekomen dat ik in uw eigen auto naast u plaats nam. Het loopt zo nogal prettig, vindt u niet? Chaim ontwikkelt zich snel tot een verstandig man, Judiths leven gered, Davids toekomst begint zich af te tekenen. Uw Debbie nog goed gezond, u zelf nog Hollands welvaren. Ja, ja, God Almachtig heeft u niet slecht bedacht.’

‘Zou Haqodaush boroech hoe een bijzondere reden hebben om het mij beter te geven dan een ander, meneer de Engel?’

‘Waarde heer, u moet aan een knecht des Heren niet zulke domme vragen stellen. Ik doe hetgeen me wordt opgedragen. Blindelings. Wat de bedoelingen van de Allerhoogste zijn, weet Hij alleen.’

‘Meneer de Engel, een mens vraagt. Dat is zijn aard.’

‘Niet zo beslist praten, meneer Koerlander. Een mens kent zijn aard niet. En daarom doet hij steeds maar domme en bloedige dingen. Wanneer hij zich eens aan de regels ging houden, leefde hij beslist beter. En ik had het niet zo druk. Vierentwintig uur per etmaal in touw.’

‘Die regels, meneer de Engel, bedoelt u . . .?’

‘Ja, dat bedoel ik! Het reglement van dienst, de tien geboden. Misschien heeft de Almachtige een zwak voor u omdat u het reglement niet al te grof, althans niet spectaculair overtreedt. En nog dit, Marcus Koerlander. Spijbel niet zo dikwijls. Vrijdagmorgen naar de zee zitten staren, boodschappen doen voor de huishouding,

nee, m'n waarde heer, dat gaat nu niet meer. Rentenie-
ren of werken, geen halfslachtige dingen. En mevrouw
Deborah kon telefoneren om het voedsel thuis te be-
zorgen.'

'Maar, meneer de Engel, ik...'

'Zwijg nu. Werken naar vermogen. Goede sabbat!'

Ik keek naast me. Waar meneer de Engel gezeten had
stond een van de ouderwetse karbiezen.

Door dit gesprek met de Engel des Heren kreeg ik op-
eens haast. Daardoor ergerde ik me geweldig in een zelf-
bedieningszaak. Ik begrijp niet hoe die hersenkronkel
zich zo heeft kunnen ontwikkelen. In zo'n zelfbedie-
ningsbedrijf of supermarket, als het onding maar een
naam heeft, verliest men al de gewonnen tijd in de file
voor de kassa. Bovendien moet men nauwkeurig zijn
kassabon controleren, want sommige aankopen worden
dubbel aangeslagen, andere hoger dan het plaketiketje
op het artikel aangeeft. Voor bejaarden en slechtienden
is het een gruwel. Zij worden nog wel even geholpen
door een geeuwende namaakfilmster, die wacht op een
prins die haar komt verlossen uit de vermicelli en de
suiker. Arm kind. Vergeet het. De prins is een nozem
en uit de vermicelli kom je in de aardappelkokerij, de
celstofluiers en het maandelijks tekort.

Toen ik thuiskwam was het drie uur. Mijn welkom:

'Nou, nou, je hebt het uitgehouden. Van elfen tot
drieën. Heb je niets vergeten?'

Ik stond er geduldig bij, terwijl Debbie de karbiezen
uitpakte en alles controleerde met het lijstje dat ik braaf
en ongeschonden had teruggegeven.

'Als ik alles nog maar op tijd klaar krijg,' mopperde ze.

Dat was demagogie. Wat ik gehaald had, was nauwelijks nodig voor vandaag. De soep was klaar, de kippen rustten in de ijskast. Ik keek broeicrig naar de boodschappen en naar Debbie. Het zou wel goed zijn afgelopen als de Engel des Heren me niet op de schouder had getikt:

‘Ziet u, meneer Koerlander, wat er van u aan het worden is? Ik ontmoet dat bijna overal bij rentenierende echtparen. De man transformeert in een meisje voor dag-en-nacht of een werkvrouw. Vanaf maandag stevig aan het werk, meneer Koerlander, anders wordt het nog eens stofzuigen, driemaal op een dag een vergeten boodschap, de ramen zemen en bedienen op de bridge-middag. Weg wezen, Marcus Koerlander!’

De Engel des Heren heeft me nog nooit zo volks toegesproken. Maar warm uit de oven heb ik Debbie gezegd dat ze voortaan alleen bij hoge uitzondering voor dat soort bezigheden op me rekenen kan.

Debbie keek me sprakeloos aan. En ze bleef dat. Een ongeloofelijke zeldzaamheid.

Ik zat aan het hoofd van mijn ‘sjabbestisch’. Keek rond. Rechts mijn Debbie, naast haar Marionnetje, dan haar moeder Francina en Chaim; links mijn Judith en Josafat, dan Stephanie en David. Tegenover mij was vrij. Niet lang. De Engel des Heren nam er plaats.

‘Maak Kiddush, Marcus Koerlander.’

Ik deed zoals mij gezegd was.

‘Breek het brood en reik het rond.’

Ik deed zoals mij gezegd was.

‘Zeg de zegenspreuken voor de maaltijd die opgediend zal worden.’

Ik deed zoals mij gezegd was.

‘Sluit uw ogen. Bezin op uw welvaart en de zegen des Heren.’

Ik bezon mij op mijn welvaart, de gezondheid van vrouw en kinderen, de zegen des Heren.

‘Besluit nu tot de dingen waaraan u de afgelopen weken hebt gedacht. Doe wel. Het is een gebod des Heren. Sjolaum aleichem.’

De plaats tegenover mij was weer onbezet. En ik deed zoals mij geboden was.

Ik besloot dat kleine kartonnagebedrijf te kopen en die jiddische sappelaar van zijn wurgende zorgen te verlossen. Ik besloot wat kapitaal te steken in het vervoersbedrijf van een jonge christenman, die werkte als een paard en steeds maar niet die tweede vrachtwagen kon aanschaffen. Ik besloot de aanwerving van nieuw personeel absoluut te verbieden, zodat er binnenkort geen ontslagen behoeven te volgen. Want de welvaartsvloed is aan het keren. De eb is begonnen.

Zo hebben duizenden jaren joodse mannen zich beraden voor het begin van hun sabbat. En hebben gedaan gelijk de Engel des Heren hun gebod.

Zaterdagmorgen maakte ik mijn vroege dagelijkse wandeling met Marionnetje. Ze babbelde en babbelde. Zag dingen waarop een volwassene niet meer let. Vechtende mussen om een niet definieerbaar brokje voedsel, het voortrennen van een veldmuis langs de stoeprand, het neerduwarrelen van boombladeren terwijl er weinig wind is. Spelende honden, bijna alle bekende automerken en hun prijs. Dan over de school. Want mijn kleindochter is in augustus zes geworden en dus gemobiliseerd in de

vendels van de Mammoetwet. Leren, kindertjes, niet zoveel en vrij en onbekommerd leven! Leren, Marionnetje, een heleboel leren, dan kan je op je twintigste beginnen met een heleboel te vergeten. Een keer vraagt ze: 'Weet u nog veel, opa?' Ik antwoordde jiddisj: 'Weet ik veel hoeveel ik nog weet.' Maar dat begreep m'n kleindochter nog niet. Wat weet ik nog? Algebra? Meetkunde? Goniometrie? Scheikunde? Ja, H_2SO_4 , dat weet ik nog. Gelukkig. Wat het rijk in mij heeft geïnvesteerd in de jaren 1913-1920 is dus niet voor niets geweest. Dat geeft de burger moed om zijn contributie ieder jaar opnieuw te overhandigen aan de provoost-geweldige, de fiscus.

'Opa, krijg ik een snoepje?' klonk het omhoog.

Daar sta je dan, zoals een musicus het zo kernachtig uitdrukte. Dan sta je inderdaad stil en je zou blozen als je geen zesenzestig geworden was. Dan voel je al je zakken na, wetende dat er niets is. Dan schrik je even als het weer omhoog klinkt.

'In uw rechterzak, opa!' En je voelt in die zak. En het wonder geschiedde. Je voelt een rolletje en je tovert het te voorschijn. Vruchtenzuurtjes.

'Heeft oma in uw zak gedaan, opa!'

En dan tilt een opa zijn kleindochter op. Kust haar op de wangen. Kust met die kus ook zijn Debbie.

Thuisgekomen zei Debbie:

'Er wachten een paar verschwarzter narren in je werk-kamer. Wat heb je voor mesjoggaas in je hoofd om mij te laten uitschilderen? Elisabeth Bas!'

'Née, nee! de hertogin van Alva volgens Goya!'

Ik keek spottend naar beneden terwijl ik de halltrap

besteeg. Sprakeloos staarde ze me na. Gelukkig gebeurt het nu meer dat ik haar sprakeloos maak.

Egbert Jan-weet-ik-veel en Ari den Heyer veerden op toen ik mijn werkkamer binnentrad. Gelukkig hadden ze de balkondeuren opengezet zodat de rook van de talrijke sigaretten was weggetrokken. Een asbak was bijna vol met peukjes.

‘Mijne heren, dat is een verrassing.’

‘Morge, meneer Koerlander. En ik hib ’m maor offe naor hiero gereje, want ik most u toch vraoge te komme as m’n tent kommende week ope gaot.’

‘Zo! Dus alles verloopt volgens de plannen?’ vroeg ik.

‘Meneer Koerlander, ik hib een moordgriet geënterd. Wat ’n waaf. Staot voor niks.’

Hij smakte ervan.

‘En ik ben gekomen om onze afspraak te regelen, meneer Koerlander. Wanneer kan ik beginnen met mevrouw te schilderen?’ vroeg Egbert Jan.

Ik ging achter mijn schrijfbureau zitten en met een uitnodigend gebaar verzocht ik hun plaats te nemen.

‘Sherry, mannen?’

‘Altijd, meneer Koerlander, al was het midden in de nacht.’

Ik stond weer op. Riep over de trapleuning om sherry.

‘Joel!’ was het antwoord van Judith.

En wachtend op de sherry en sigaretten aanbiedend bekeek ik hen vlug.

Egbert Jan was weer teruggevallen tot lange haar-dracht maar geen meidenstijl. Romantisch, biedermeiertijd. Dik hoofdhaar met een lok op het voorhoofd, dikke bakkebaarden, een begroeide nek. Het stond hem ook niet, de kleur van zijn haar deugt alleen voor kort ge-

knipt. Ari den Heyer was op weg naar de burgerman. Zijn haar was nog te dik en hij droeg nog steeds een zeemansbaard. Maar ik heb goede hoop . . . 'Wat denkt u van mijn kop,' vroeg Egbert Jan, omdat hij als schilder m'n vorsende blik had opgemerkt. Ik raadde goed.

'Noodzakelijk daar in Parijs?'

'Precies. Het zijn de vrouwen, meneer Koerland. Een vent zonder biedermeiersmoel bekijken ze niet. Af-fijn, het is nog altijd beter dan die kale knar van Yul Brynner.'

'Het gaat allemaal wel over, waar of niet, meneer Koerland. As strakkies de kooters komme kin je d'r toch nie meer bâ lope as 'n nozem.'

Toen kwam Judith binnen met de glazen. De jongemannen konden zich niet goed beheersen, want zij sloten opeens spontaan. Dat is blijkbaar nog mode. En mijn Judith lachte met al haar witte tanden bloot, haar groengrijze ogen weerlichtend in de hoeken van haar ogen. Toen ze naar de deur liep, een beetje wiegend met de heupen, staarden de mannen gefascineerd naar haar benen. De ban was gebroken toen de deur in het slot viel.

'Davids zuster,' lichtte Egbert Jan toe.

'Godsamme hée,' mompelde Ari den Heyer.

Een vader moet altijd iets verslikken wanneer jongemannen op hun manier hun bewondering uiten over een dochter. Er ontwaakt blijkbaar een oerinstinct om de vrouwen van de clan te verdedigen. Wat hebben de vaders van de Sabijnse maagden veel moeten verslikken. Velen zullen in hun machteloze woede zijn gebleven.

Ik beloofde Ari den Heyer zijn zaak te komen bekijken zodra ik in Amsterdam zou komen. Hij wilde wel

begrijpen dat ik het nu bijzonder druk had na weer in zaken te zijn teruggekeerd. En Egbert Jan zegde ik toe het poseren van mevrouw Koerlander te regelen en hem via David te berichten.

Zij waren beiden tevreden. Ik niet. Hoe Debbie te vermurwen, lag in een zware mist.

Tegen twaalf uur vertrokken zij. Ari den Heyer reed. Hij was gelooïd, zei hij. Met vier sherry's, geladen tot aan zijn merk, week hij geen minuut af van de uitgestippelde koers. En koffie was flauwekul.

Om halfvier zou Salomon arriveren uit Parijs. Gerrit reed me naar het station in Den Haag en ik droeg hem op te wachten.

Ik drentelde wat op het perron, werd aangetrokken door de tijdschriftenkiosk als een dar naar het licht. Ik keek naar de koppen van couranten, maar ik keek óók naar de cover-girls. Iedere week kiezen deze fotojongens een ander type. Hoe zij een zekere eenheid bewaren is een van hun geheimen. Misschien ook vormen zij een confrèrerie of een gang. Dat verschil is overigens niet zo groot. In vroeger tijden was het verschil tussen een gilde en een bende ook maar minimaal, volgens de onderzoeken van sommige historici. Ook al niets nieuws. Die fotomeisjes zijn gedrild om te staan als lelijke loopvogels. Ik vraag me af: zou er in dat wereldje niemand meer zijn die hen erop wijst hoe onvrouwelijk ze staan? En hun vertelt dat ze bepaald hoerig kijken? Zijn dat de prikkels voor de moderne jongeman? Lelijke waadvogelpoten, snollengezichten? Het is heel lang geleden toen Boileau leefde en zijn intens vrouwelijke meisjesgezichtjes tekende. Met matelotjes en bloesjes met hoge

kraagjes. Ouderwets en gehuicheld, brullen ze nu. In ieder geval was het decent en bekoorlijk. En meer dan een halve eeuw geleden.

Toen kwam de trein. Ik neep mijn ogen wat tegen het licht. Uit een wagon zag ik een jongeman stappen, toen een meisje en nog een jongeman. Daarna de rots Salomon.

Terwijl ik hem begroette bleven de jongemannen en het meisje wat terzijde staan en verzamelden de koffers.

Daarop stelde Salomon ze voor. Een directiesecretaris, een expert, een secretaresse. Ik keek blijkbaar verwonderd om dit reizend secretariaat. Salomon vertelde me vlug terwijl we het perron afwandelden, dat hij een belangrijke internationale conferentie in Parijs had meegemaakt.

De nog jonge mensen namen bij de taxistandplaats afscheid van hun 'big boss'. Zij zouden in Den Haag logeren en hadden verlof tot de gezamenlijke terugreis.

Toen we in mijn auto wegreden naar Wassenaar, vroeg Salomon op zijn jiddisj, waarom ik een auto met chauffeur hield. Hij zei alleen:

'Oi?'

En op zijn jiddisj antwoordde ik met een wedervraag. Waarom hij met drie stafleden naar Parijs was gereisd:

'Oi, oi, oi!'

Zulke vragen tussen joodse broers hebben geen nadere uitleg nodig. Ze weten dat de uitgaven noodzakelijk zijn, want zij geloven niet dat een van beiden een dwaas is.

Tijdens de rit zei Salomon:

'Ik heb gelezen dat er weer een nieuwe informateur is ingezet door de koningin. Die fractieleiders hebben

behoorlijk kattekwaad uitgehaald.'

'Over de hele wereld hetzelfde, Salomon. Ze hebben hun mond vol met landsbelang, algemeen belang en weet-ik-veel wat nog meer belang. In wezen is het hun eigenbelang.'

'Intriganten?'

'En hoe. Sommige hebben zulke sluwe ogen dat men er nooit iets goeds van kan verwachten.'

'Zijn ze voor de tv geweest, Marc?'

'Ze staan als 't ware te dringen om hun smoelen te vertonen. Ze moesten eens weten hoe onmeedogend de tv-camera's zijn. En dan die sjmoes. Bahl!'

'Ik heb gehoord, Marc, dat er zo langzamerhand een tegenzin wordt geboren tegen jullie politieke stelsel. Dat men naar het tweepartijenstelsel een uitweg zoekt. Net als bij ons over there.'

'Het zou het proberen waard zijn. Men stemt op een lijst met namen. De lijsttrekker ken je amper. Kan je begripen wat de rest doet. Nee, Salomon, een vent die zich geroepen voelt om je te vertegenwoordigen, moet men kennen, moet men eerst horen. Weten wat voor vlees men in de kuip heeft. We zitten zwaar in de sof, Salomon. Geen ideeën, geen kunde, geen vuur en geen voor-dracht.'

'Wind je niet op, Marc.'

'Wind je niet op, wind je niet op?! Ik moet toch onder zo'n stelsel en zijn machthebbers leven?'

Salomon zweeg, we waren bijna thuis. Toen hij mijn huis weer zag, glimlachte hij. Zei:

'Fijn, weer een weekje warmte en gezelligheid.'

Het ging me door merg en been.

Toen hij binnen was kwamen Debbie en Judith hem tegemoet in de hall. Hij kuste Debbie op haar voorhoofd, legde zijn hand op haar hoofd en benschte haar.

Judith nam hij in zijn armen, drukte haar tegen zich aan en zoende haar op beide wangen, terwijl hij zei:

‘Eindelijk, eindelijk zo verstandig geworden om te gaan trouwen. Wat een zonde van zo’n ponempie om er zolang aan voorbij te laten lopen. Ik kom met de hele misjpoge naar de bruiloft, de kleinkinderen inclus.’

‘Dat zal wel wat kosten, oom Salomon!’

‘Ook ’n zorg. Voor m’n nages is me niets te duur. En een huisje zal je hebben, m’n kind. Geen oom heeft ooit zo’n huis gekocht voor een nicht. Nooit! En nou eerst je verlovingscadeau. Marc, jongen, waar is m’n koffertje?’

‘Daar zit het niet in, Salomon!’

‘Hoe weet jij dat?’

‘Zoiets stopt men niet in een koffertje. Voor zoiets neemt men geen risico,’ antwoordde ik.

‘Commissaris Maigret!’ riep Salomon en haalde een pakje uit zijn binnenzak.

En in mijn hall opende Judith het juweliersdoosje. Een platina halssieraad met briljanten. Een vermogen. Judith begon te snikken, wist bijna niet hoe ze danken moest. Ik zei:

‘Nou, Salomon, dat is wel fors!’

En hij antwoordde:

‘Een mesjoggaasje! Als men één nicht nog heeft die een oom wat doet! Draag het met gezond, kind.’

Toen liep hij resoluut de woonkamer in. Wreef zich in de handen en riep:

‘Waar blijft m’n thee, Debbie? Met iets lekkers!!’

Sinds jaren had ik even moeite met me zelf. Want één moment wurgde het in mijn keel.

Josafat Liepmann, m'n aanstaande schoonzoon, kwam om zijn Judith te zien en bij ons te eten. Verheugd rees Salomon op en drukte de jonge stevige kerel bijzonder hartelijk de hand. Zoekend en rad vroeg Josafat:

'Dus u bent ome Rothschild? Van wie komt u af? Van Nathan, van James, van Meier Amschel. Of van die twee anderen?'

Salomon was onmiddellijk in, antwoordde:

'Je kent ze goed! Maar je hebt één tak vergeten.'

'Er waren er toch maar vijf? Niet genoeg?'

'Liepmann, jongen, je bent vergeten dat de oude Meier Amschel misschien ergens een vriendinnetje had. En van dat vriendinnetje is er misschien een afstammelingetje gaan optreden als een Koerlander-moeder. Nah?'

'U laat me blozen, meneer Koerlander.'

'Kan jij nog blozen?'

'Judith,' riep Josafat, 'kan ik nog blozen?'

'Ik ken je pas,' riep Judith terug, 'en als je het niet kan, vraag dan les bij David. Die heeft wat gemaakt om te blozen! Oh, oh, verschrikkelijk!'

'Meneer Koerlander, we gaan samen naar de bloostent van David. Kijken wie wint?' vervolgde Josafat.

'En als jij wint?' vroeg Salomon, terwijl zijn ogen twinkelden.

'Oh, oh, meneer Koerlander, wat een eeltlaag hebt u dan laten aangroeien op uw monnikenziel. Foei!' kreunde Josafat.

Salomon wiste zich de tranen uit z'n ogen. Hij ging voort:

‘Josafat, ik heb nog nooit een Liepmann gewaardeerd. Maar jou mag ik.’

‘Goddank, eindelijk wordt de Koerlander-cherem van ons weggenomen. Eindelijk kunnen we weer vrijuit geuren!’

‘Nu je het zegt, Josafat, ik heb het aldoor gemist. Je maakt eau de cologne en je ruikt er niet naar.’

‘Meneer Koerlander, noem me alsjeblieft niet zo bijbels Josafat. Zeg nou Joop! Een fles lotion als u me Joop noemt? Gedaan? Goed! Nou, ik word misselijk van al die eau de cologne en daarom ga ik zondags varen als beerschipper. Een ander gaat fietsen of golf spelen, nee, Jopie gaat varen met de mestpraam. Heerlijk! En evenwichtig. Op de eerstvolgende vergadering van de Europese essencefabrikanten geef ik ze allemaal een flesje gier cadeau. Om die odeurlucht eens kwijt te raken.’

‘Hou je op, verschwarzter nar!’ riep Judith.

‘Wat zal ik doen, meneer Koerlander?’

‘Zeg nou maar oom Salomon,’ riep Salomon.

‘Ome Salomon, wat zal ik doen?’

‘Je borrel drinken en denken dat het gier is.’

Salomon staat z’n mannetje. Maar allengs werd hun gesprek ernstig. Ik hielp Judith een beetje met tafeldekken zodat Salomon en Jo vertrouwelijk konden praten. ’s Avonds, toen Salomon en ik nog wat in de woonkamer zaten na te praten en de vrouwen naar hun kamers waren gegaan, zei Salomon:

‘Marc, als z’n broer Geber net zo vlot en flink is als Josafat wordt Liepmanns Eau de Cologne een prima belegging.’

‘Op de trouwdag wilde ik hem wat aandelen over-

dragen. Verkoop me wat, Salomon.'

'Nee, verschwarzter nar, je bent veel te sentimenteel. Tot onze dood blijven we de baas. Ook in Liepmann. Wat daarna gebeuren zal regelen Haqodaush boroech hoe en mijn notaris. En vertel me nou eens, hoe staat het met mijn Kalloh?'

'Debbie heeft de regie. Ik ga haar roepen.'

Debbie mopperde niet, dat zij nu pas de kans kreeg met Salomon te praten. Ze kwam weer beneden in haar mooiste kimono en haar mooiste bontslófjes. En be-
duidde me dat deze conferentie alleen zou plaatsvinden tussen haar en Salomon. En of ik maar vast wilde gaan slapen . . .

Ik ben een tegenstander van zondagsdienst van een particulier chauffeur. Het speet me daarom oprecht Gerrit te moeten verzoeken zijn zondag ter beschikking te stellen om Salomon te rijden naar mevrouw Dessauer, de halfzuster van Agnes.

Salomon vertrok voor de lunch naar Amsterdam. Of hij voor het avondeten weer terug zou zijn hing af van de omstandigheden, in casu het bereikte resultaat.

Ik vroeg Debbie waarom dat zo vlug moest en of ze wel wist of Salomons bezoek gelegen kwam. Het bleek dat Debbie gisteravond laat nog had gebeld met Leonie Dessauer.

Salomon kwam voor het avondeten terug.

Hij werd door Debbie bijna bestormd.

'En!!?' riep ze blozend van opwinding.

'Eerst de gassene van Judith. En dan misschien helemaal geen voor mij,' antwoordde hij.

'Wilde ze niet?' riep Debbie gevechtsklaar.

‘Debbielief, laat me nu eerst even thuiskomen, laat me dan gezellig eten en van mijn plaatsje bij jullie haard zal ik je vertellen van een verstandige vrouw, van een héél verstandige vrouw.’

Daarmee moest Debbie het voorlopig doen. Maar alle geduld wordt beloond. Toen Salomon in zijn stoel bij het haardvuur zat, een sigaar had opgestoken en zijn kleintje koffie omroerde, begon hij te vertellen. Het werd een dialoog tussen een dame en heer, voor bruiloften en partijen.

‘Mooi is ze wel. Heel mooi zelfs.’

‘Wist ik, daarom staat ze bovenaan op de lijst,’ zei Debbie tevreden.

‘Maar ze weet het. Ze weet het een beetje te veel.’

‘Een vrouw mag toch wel zelfbewust zijn, Salomon?’

‘Vanzelfsprekend. Maar ze moet niet gaan fantaseren wat voor grootvorsten, staatslieden, industriemagnaten ze kan verblinden en voor haar laten knielen. Bovendien is ze niet vast in de leer met haar leeftijd.’

‘Ze is tweeënveertig.’

‘En soms is ze tweeëndertig. En dan weer achtender-tig. Eenmaal zei ze zelfs vijfenveertig.’ Tevreden nam Salomon een borstplaatje na zijn laatste slokje koffie.

‘Maar wil ze nu trouwen of niet, Salomon?’

‘Zakelijk geanalyseerd, nee! Ze wacht op een vurige jonge veroveraar. Die moet à la minute weg van haar zijn. En zijn hele leven niet meer overeind komen. Deze overwinnaar moet zeer ruime middelen bezitten, want Leonie wil op haar gemak de hele wereld zien.’

‘Spraken jullie elkander al met de voornaam aan?’

‘Het Leonie was niet van de lucht. Want in de bewonderende verhalen van al haar vereerders galmde steeds

het Leonie omhoog. Het zit nog een beetje in m'n oren.'

'Wat wil ze?' riep Debbie nijdig wordend.

'Wat wil ze niet,' repliceerde Salomon. 'Nou dat is verpleegster spelen voor een oude man. Want in haar ogen sta ik met één been in m'n graf.'

'Hoe durft ze!'

'Ze durft. Ik kan 'r geen ongelijk geven. Stel ze is tweenvertig en stel we trouwen en na een jaar liefde wordt Salomon Koerlander ziek. En mijn innig geliefde Leonie gaat haar onbezonnenheid betreuren! Nou, Debbie, je hebt wel eens gehoord van het Gehenna. Dat ga ik dan tegemoet.'

'Dus het wordt niets?'

'Besinnt sich der nar, besinnt sich der Gacham. Dat heb ik op de terugreis gedaan. De dwaas heeft zich bezonnen en werd een wijze. Ik blijf leven met de herinnering aan Haggith, mijn kinderen en kleinkinderen en een paar keer per jaar kom ik jullie versjteren. Nah!'

'That's a deal,' zei ik.

Opgeruimd knikte Salomon me toe. Zei tegen Debbie: 'Fijn gevoel wanneer een mens zich genezen voelt van een mesjoggaas. Debbie, morgen ga je met me mee iets moois voor je kopen.'

'Geen sprake van. Ik neem geen cadeaus van mannen aan. Verbeeld je als het uitkomt.'

'Dan ga je taartjes met me eten.'

'Marc, mag ik een snoepje van hem aannemen?'

'Je mag,' stond ik goedgunstig toe.

Zelden hebben we zo'n genoeglijke avond beleefd.

Zelden heb ik een mens zo gelukkig gezien als Salomon. Op tijd het gezonde verstand teruggekregen.

Maandag en dinsdag besteedde Salomon om Debbie en Judith te verwennen. Hij nam ze mee naar Amsterdam in Judiths autootje. Ik was daardoor maandagavond alleen.

Het is een vreemd gevoel voor een man als, na wat jaren rentenieren, op een avond zijn vrouw niet thuiskomt. Zolang hij zelf voor zaken dikwijls op reis is en in hotels logeert denkt hij daar nooit aan. In een hotel mist een man zijn vrouw niet. Hij is de hele dag druk bezig geweest, soms tot in het begin van de avond. De rust van alleen zitten in de lounge met het doorbladeren van kranten doet hem goed. Maar alleen thuis maakt hem onrustig. Hij drement wat door zijn woonkamer, loopt door zijn huis, zoekt iets. Hij wil niet bekennen dat hij haar mist.

Missen is kinderachtig, dat is goed voor een puber, die zijn eerste liefde ondergaat.

Er verandert niet zoveel in een mannenleven. Als zijn derde of vijfde of tiende liefde het aanvullende deel van zijn leven geworden is, mist hij dat deel als een gruwelijke amputatie.

Die maandagavond begreep ik opeens Salomon en Ruben. Voordien had ik me verbeeld hen te begrijpen. Maar begrijpen met verstand kan niet op tegen begrijpen met het gevoel, het hart.

Debbie had haar zorg voor mij achtergelaten in strenge instructies aan Lenie. Het meisje was er nerveus van geworden.

Was mijn borrel voldoende gekoeld? Was er voldoende borrelvoer? Was mijn soep goed gewarmd? Was het kalfsoestertje niet te rauw? De aardappels kruimig? De doperwtjes klein genoeg? Het fruitslaatje niet te veel

slagroom? En het kleintje koffie oké?

Geduldig heb ik al haar bezorgde vragen positief kunnen beantwoorden. Alles was goed in orde.

Debbie heeft een eersteklas huisvrouw van Lenie gemaakt.

Haar verloofde gaat straks een materieel welverzorgd leven tegemoet. Mits hij behoorlijk verdient en relatief voldoende geld in haar welgevormde hand telt.

Ik heb de tv aangezet. Het NTS-journaal wordt uitstekend gebracht. Prettige stemmen van een dame en een gentleman, die mededelingen doen zonder een zweem van persoonlijke mening daarin. Vertellen van mensen, zonder kameraadschap of verbroedering. Zonder het brutaal familiale van quizmasters en vragenstellers. In de eerste seconde van het gesprek overrompelen zij de privacy met de vraag 'Ik mag wel Ger zeggen hè? Of Anneke? Of Pi?'

Ik heb het nog niet beleefd, dat de ondervraagde antwoordde: 'Nee, dat mag u niet! Ik ben niet met u op school geweest.'

Hunne Voortreffelijkheden en de Bonzen ontsnappen aan deze familiariteit. Ergens hebben de zuilen angst voor corrosie, betonvermoeidheid of de boorhamer. Ook de opinie-uitzendingen hebben iets gevaarlijks. Ze zijn niet meer dan het Franse gezegde: Le journal, c'est un monsieur! Maar de mening van deze mannen bereikt veel meer dan een krant. Daarom hun gevaar. Ik kijk nog naar de 'Auslese' van de cabaretiers. Daaraan ben ik ontgroeid of ik begrijp hun stijl niet. Hoffelijk ruim ik het veld en laat hun stijl zegevieren.

Ik heb geen moment pret gehad.

De tv-knop kon ik omdraaien met hetzelfde gevoel als ik een radiator van de centrale verwarming afzet. De warmte hindert me, jullie hinderen me, weg jullie allen.

Aan de kunstuitingen van een Frans meisje, dat op haar nog jonge leeftijd al vier richtingen volledig beheerst heb ik me niet gewaagd. Publiciteit kan ook een contrastwerking veroorzaken.

Ik verdiepte me in de cijfers van de schlemiel, die kartonnageverpakkingen maakt. En die ik financieel ga helpen. Ik blader zijn kasboek door, bekijk zijn bank- en giroboek. Wat heeft hij moeten scharrelen. Dikwijls zie ik dat hij in het begin van de maand geld opneemt om te kunnen leven. Een paar dagen later stort hij weer een deel terug, omdat er een factuur of een sociale brandschatting moet worden betaald. Hij heeft maar weinig privé kunnen gebruiken.

Zijn meesterknecht had een hoger inkomen. Enfin, ik zal zien hoe hij met verse middelen het bedrijfje zal ontplooien. Aan werklust en vakkennis ontbreekt het hem niet. En hij is nog jong.

Ook de cijfers van Liepmann kijk ik door.

Liepmann werkt ook al met doctorandi. Ook hier is de titelziekte doorgedrongen. Ik weet dat er vroeger ook titels waren. Ik heb gelezen dat de bewindhebbers van de Verenigde Oostindische Compagnie functies hadden ingesteld. Opperkoopman, koopman, onderkoopman, boekhouder, magazijnmeester, ladingmeester en equipagemeester waren benamingen met een houvast. Maar doctorandus in de economie zegt me niets. Het is een te vaag geheel en bovendien heeft de man de hoogste universiteitsgraad niet gehaald. Er is iets niet af. Daarvan hou ik niet.

Ik bekijk de dossiers vluchtig maar argwanend. Maak wat notities.

Liepmann is voor ruim 60 % in het bezit van Salomon. Ik heb er geen enkel aandeel in. Sinds een maand ben ik president-commissaris geworden op het verzoek van Salomon. En ik zal Salomon voorstellen zijn belegging deze week te bezichtigen en kennis te maken met Geber Liepmann.

Ik geeuw. Ik kan dit ongegeneerd doen, want ik ben alleen. En tegen zich zelf hoeft men geen pardon te zeggen. Ik weet dat het noodzakelijk is voor een mens zich zelf onder controle te houden en een zelfrespect te bewaren. Ik heb in mijn jeugd vrienden gehad die op kamers woonden. Daar liepen ze ongeschoren rond, op kousevoeten, zonder overhemd, nog niet gewassen, het haar door de war. Zodra zij uitgingen verzorgden zij zich.

Debbie kende analoge gevallen van vriendinnen. Papillotten, afgezakte pyjamapantalone, versleten peignoirs zonder ceintuur en toffeltjes met gaten. Daarbij het gezicht niet gewassen en een ingezakte houding.

Zelfrespect en verzorging begint bij het ontwaken.

Ik geeuw nogmaals. Door mijn gedachten hou ik mijn hand voor mijn mond. Tot pardon zeggen bracht ik het niet.

Ik stond op, schikte de dossiers op stapeltjes. Toen ging ik m'n huis rond. Controleerde of de buitendeuren op slot waren, deed de hoofdgaskraan dicht, keek naar de meters van de cv. Wierp nog een snelle blik in de keuken. Ook daar was alles model.

Het enige wat Lenie vergeten had, was goedenacht komen wenssen. Maar dat doet een hulp in de huishou-

ding niet als mevrouw uit logeren is en meneer dus alleen thuis. Zegt men . . .

Donderdagmorgen reden Salomon en ik naar Liepmann. Hij was bijzonder opgeruimd. Ze waren nog wat langer in Amsterdam gebleven en gistermiddag pas teruggekeerd. Ook Debbie had het volkomen naar haar zin gehad, zodat ze me een beetje verwijtend zei: 'Waarom doen wij dat niet eens samen?'

Ik knikte wat nadenkend en antwoordde: 'Geef me zo nu en dan een duwtje, anders verdwijn ik helemaal in zaken.'

'Maak je borst maar nat, broeder. Dat heb je niet tegen een dove gezegd.'

Toen we de fabrieken hadden bereikt, wandelde Salomon op zijn gemak rond het hele complex. Liepmann staat vrij op een groot terrein.

'Tjonge, tjonge, wat een reukwaterburcht. Als zoiets in de middeleeuwen veroverd had moeten worden, was het enige wapen rioolwater geweest.'

We stapten binnen.

Liepmann lijdt niet alleen aan de titelziekte, maar de inrichting is van een soort 'kapsones de luxe', zoals Floris Waerdein dat eens formuleerde. Salomons gezicht betrok toen wij de hall betraden.

Een kostbare tafel waaraan twee jonge vrouwelijke receptionisten. Een ingenieus telefoon- en omroepsysteem. Een andere even dure tafel met een portier en twee dreutelende piccolo's. Het geheel in een marmeren ruimte, indirect verlicht, langs de wanden vitrines met de produkten van de firma. En op de grond twee enorme tapijten.

't Kan niet op, 't kan niet op,' mompelde Salomon, 'hoe is het mogelijk, dat ze nog wat verdienen!'

'Salomon, je zult in Amerika nog wel wat anders gewend zijn.'

'Ben ik, ben ik. Maar die hebben er de meezomme voor. Mijn jongens hebben ook zoiets weelderigs over zich, maar als je eens wist hoeveel eigen vermogen we hebben.'

'Wil ik niet weten,' antwoordde ik.

'Heel verstandig. Hoef ik niet ontwijkend te antwoorden.'

We drementelden wat, terwijl een van de receptionisten onze komst berichtte. Ergens op de gaanderij van de eerste verdieping hoorden we een deur opengaan. Toen vlugge pasjes en daarop struikelde Geber Liepmann bijna naar beneden.

Geber Liepmann is een kleine magere man. Een groot contrast met zijn stevige forse broer Josafat, m'n aanstaande schoonzoon. Gebers spitse gezicht, z'n lange smalle neus, z'n bijna zwarte rusteloze ogen, z'n terugwijkende kin en te dikke lippen doen hem lijken op een knaagdier. Of een vos. Ik weet het niet, het interesseert me ook niet. Hij is oerlelijk en zijn vrouw heeft hem beslist getrouwd om zijn geld. Of zij is nog lelijker.

Na de vluchtige begroeting draaide hij rusteloos om ons heen, bevelen gevend aan de receptionisten en de portier. Toen wij de brede marmeren trap bestegen liep hij dan eens voor ons, dan terzij, dan weer achter ons. Een climax van rusteloosheid.

In zijn prachtige werkkamer werd hij kalm achter zijn bureau. Hij trachtte vriendelijk te glimlachen maar zijn ogen bleven keiharde zwarte stenen.

‘Zo, zo, mijne heren. U komt eens kijken?’

‘Ja,’ antwoordde Salomon, ‘ik wil eens zien wat mijn pakket waard is.’

‘U kent de beurskoers toch?’ vroeg hij.

‘Jawel. Een cijfer zegt niet alles, jongeman.’

Salomons ‘jongeman’ viel niet goed bij deze heerser. Zijn gezicht betrok onaangenaam. Salomon vervolgde: ‘Ik heb met mijn broer uw cijfers bekeken. Hij heeft uw bedrijf eens doorgelicht met behulp van uw rapporten. Ik geloof dat uw nieuwe president-commissaris wel enige veranderingen wil voorstellen.’

Geber Liepmann klemde zijn kaken opeen. Het valt niet mee na jaren alleenheerschappij instructies te moeten gaan aanvaarden. Hij zocht uitstel, zei daarom:

‘Het is jammer, dat Josafat niet op de hoogte was van uw komst. Ik had hem graag aanwezig gezien bij dit gesprek.’

‘Helemaal niet nodig, meneer Liepmann. Josafat is mededirecteur in naam. De jure. De facto bent u hier de man,’ repliceerde Salomon.

‘Ik ben ook de oudste, meneer Koerlander,’ zei hij wat gewichtig. ‘Ik ben tien jaar ouder dan Joop.’

Op dat moment werd er geklopt. Daarop reed een seksbom in minidracht een luxe buffet op wielen naar binnen. Koffie met banketstaaf. Zij serveerde, keek ons daarbij nauwlettend aan. Misschien voelde zij met haar vrouwelijke intuïtie dat deze wat gereserveerde grijze oude mannen hier iets kwamen veranderen in de hofhouding van deze burcht. Toen zij vertrokken was, antwoordde Salomon:

‘Ik hoop en verwacht, dat u de aanstaande schoonzoon van mijn broer wat meer gaat betrekken in de algemene

leiding. Directeur Verkoop klinkt heel aardig, maar ik vind dat hij veel meer in zijn mars heeft.'

Geber Liepmann bewoog niet. Slurpte even van zijn koffie, stak een sigaret op, legde die nerveus weer neer. Keek naar ons. En hij haatte ons.

'Geef nu maar de linkse directe, meneer Salomon,' zei Geber.

'Gelukkig, meneer Salomon. Dat klinkt veelbelovend uit de mond van een jongeman tegen een zeventigjarige. En ik ga je van nu af Geber noemen. Nou, Geber, er zijn twee mogelijkheden. Je ziet ons als twee keiharde kapitalisten of je beschouwt ons als twee jiddisje patroons, die het goed met jullie menen. Die NV-vorm lap ik aan m'n laars. Dat is de vorn naar buiten. En de rechtspersoon voor de wet. Wat kies je?'

Geber Liepmann tuurde voor zich uit, toen naar het geschilderde portret van Itzik Liepmann, zijn vader. Wat leek Geber gruwelijk op de oude Liepmann. Hij zuchtte. Antwoorde:

'Het valt niet mee een laars in de nek te voelen.'

Daarom zei Salomon:

'Er zijn Assyrische reliëfs in steen. Daarop staan joden met een koord rond de nek en aan elkaar gebonden. Er is ook ergens een reliëf dat laat zien hoe een koning een te voet gevallen helpt met opstaan, Geber Liepmann.'

Op dat ogenblik ging de deur open. Blijkbaar ondanks het rode boze oog op de gang. Een oude gebogen dame schuifelde binnen, wat leunend op een stok. Terstond herkende ik Rebecca Liepmann, de vrouw van Isaïc. Bekkie van Itzik zoals ze vijftig jaar geleden door de Kehilla werd genoemd.

'Moeder!' riep Geber en liep naar haar toe. 'Moeder!

waarom komt u. En uitgerekend nu?’

‘Ja m’n zoon, uitgerekend nu. Ik wil de heren toespreken.’

We waren onmiddellijk opgestaan. Hoog torenden wij boven deze kleine grijze dame. Ze reikte ons de hand. Geber schoof vlug een gemakkelijk fauteuiltje bij. Blijkbaar is dat bestemd voor zijn moeder, wanneer ze hem eens opzoekt in de ‘zaak’.

‘Marc ken ik. Hij wordt misjpoge door zijn Judith met mijn Josafat. U ken ik niet, meneer Salomon.’

‘Denkt u, dat ik Titus ben, mevrouw?’ Salomon glimlachte.

‘Nee, dat zie ik niet in uw ogen. Hoe oud bent u nu, meneer Salomon?’

‘Zeventig, mevrouw Liepmann.’

‘Unbeschrië,’ zei ze werkelijk gemeend, ‘ik ben tachtig. M’n jongste, de aanstaande schoonzoon van Marc, kreeg ik toen ik vijfenveertig was. Abrahams vrouw heeft school gemaakt.’ Ze glimlachte, wij ook.

Ik bekeek haar. Nog was haar gezichtje knap. Itzik Liepmann had een mooie vrouw. De hele Kehilla had zich twee generaties lang verwonderd hoe hem dat gelukt was. Salomon sprak:

‘Mevrouw!’

‘Toe zeg nou maar Bekkiel Jidden onder elkaar,’ vlei-de ze.

‘Goed. Het is wel overrompelend, maar... eh... Bekkie we zijn geen shougets. We willen alleen het goede met je jongens.’

‘Goddank. Ik ben bang geweest, geloof me, doodsbang. Itzik olam wesjolam is soms lelijk tegen jullie geweest. Tegen m’n zin. Waarom? We hadden toch alle-

maal goed ons brood? Maar ja, mannen hebben nu eenmaal een vechtziekte, een grootheds-mesjoggaas. Laat het nu sjolaum zijn.'

'Het is sjolaum, Bekkie,' zei Salomon ernstig.

Toen keek ze naar Geber Liepmann. Zei: 'Heb respect voor de sjolaum, Gebbie. Het klinkt mesjogge, m'n jongen, maar de heren zijn oudsten van Israël. Ze vertegenwoordigen de neshomo van je vader. Olam wes-jolam.'

Toen rees ze langzaam op. Zo waardig. En wij, de oudsten van Israël, zagen een stammoeder.

Geber belde. De deur ging open. Een jonge gezelschapsdame trad binnen en leidde omzichtig Rebecca Liepmann de werkkamer uit.

Toen vroeg Geber het zakelijke gedeelte te willen bespreken in tegenwoordigheid van Josafat. Salomon stemde toe.

'M'n broer zal dat doen in z'n functie van president-commissaris. Nu zou ik graag de fabriek van binnen zien.'

En 's avonds stelden Salomon en ik de richtlijnen op voor Liepmanns Eau de Cologne en Essencefabrieken N.V.

Vrijdags vertrok Salomon met zijn secretariaat. Hij wilde niet blijven voor nog een weekend. Hij reisde naar Stockholm voor een gesprek met Zweedse bankiers, maar beloofde voor zijn terugkeer naar Amerika nog een lang weekend te komen logeren.

'Wordt dat niet te duur, Salomon. Met die hofhouding bij je?'

'Debbie, wat dat reisje me kost verdient ik dik en dik

terug aan die vikings. En hoe, meisje, ik ga terug met de boot. Ik heb genoeg van vliegen. En waarom niet? M'n jongens doen het prima. Die ouwe vader wordt zo langzamerhand decoratie.'

Dat laatste meende hij niet en hij wist dat wij het niet geloofden. Hij komt dus weer. Gelukkig. 's Middags sprak ik met Chaim, in zijn kantoor. Een beetje eerbiedig zat hij me aan te kijken. Ik zei:

'Chaim, jongen. De tijd begint te veranderen. Je hebt de afgelopen dagen kunnen lezen van personeelsontslagen. Van kortere werktijden. Van een paar grote pleites in de bouwwereld. De eerste slachtoffers zijn altijd die zaken waarvan de leiding nooit heeft gedeugd. Daar zaten jongens die maar uitgeven, in dure auto's rondrijden, zich veel te hoge salarissen toeëigenen. De tijd van voortdurend uitbreiden is voorlopig voorbij. Je moet je geheel instellen op de vraag naar het normale gebruik van mensen die piekeren om rond te kunnen komen. Vergeet fusies. Zorg dat je een niet te groot bedrijf wordt, waar het brood van de mensen safe is. Ik wil rechtstreeks niet praten met die doctorandi. Als vader geef ik je een beetje les en doe dat later op dezelfde manier als er eens een kleinzoon van me geboren wordt.'

'Vader, ik ben wel veranderd in de afgelopen maanden. Ik vind het fijn, dat u de kroon niet van m'n hoofd hebt weggenomen. Dat ik m'n gezicht niet verloren heb. Ik zal proberen u tevreden te stellen.'

'Goed, jongen. Je bent een Koerlander, probeer in de loop der jaren een oude Koerlander te worden. Zoals oom Salomon.'

'En zoals u, vader.'

'Chaim, wijs alle fusies van de hand. Licht die docto-

randi door. Zijn het nietsnutten achter een zogenaamde titel, aarzel niet en laat ze afvloeien. Vertrouw het gezonde verstand van de mannen die met het bedrijf zijn opgegroeid. Besteed niet zoveel aan die waanzinnig dure verpakkingen. Breng een goed stuk zeep in eenvoudige opmaak, daarmee win je de huisvrouw. Wantrouw verder al die chemische nieuwigheden, die alleen met kapitalen aan publiciteit te verkopen zijn. Je denkt misschien dat publiciteit de almachtige tovenaars is. Nee, jongen, de kwaliteit en een redelijke prijs winnen wanneer ze gesteund worden door bescheiden publiciteit. Pas verder op voor te veel gemechaniseerde administratie. Ik heb gehoord van gevallen, dat na de mechanisering het personeel van de administratie verdubbeld was. Vergeet één ding niet.

In een groot bedrijf kruipen tussen de afdelingen louches mannetjes, die zeggen een onontbeerlijke schakel te vormen. Denk maar aan Parkinson. En dan nog dit, jongen. Pas op voor te grote en te veel afdelingen met chefs en cheffies. Dan loop je gevaar te verworden tot een van die organisaties van het oostblok. Niemand weet iets . . . niemand is er verantwoordelijk. Er is in Holland een prachtig sociaal stelsel opgebouwd, maar . . . en dat klinkt in jouw moderne oren vreemd . . ., zonder de ouderwetse broodheer met een eerlijk en warm hart gaat het niet! En nu ga ik naar moeder.'

Hij bracht me tot bij mijn auto. Toen ik wegreed waren zijn ogen vochtig.

Die avond waren we weer eens met z'n tweeën. Na de drukte van de afgelopen weken viel het ons wat vreemd.

'Leeg wordt het nest,' citeerde Debbie uit de operette

Das Dreimäderlhaus.

'Dat is de rest,' vulde ik haar aan.

We keken wat sip op onze borden. Debbie roerde langzaam in haar soep. At bijna niet.

'Eet, Debbie. We moeten voort.'

'We willen voort, Marc. Moeten niet. We waren een generatie.'

'We moeten en we willen voort. Leef! Dat is het gebod voor de mens. Voor ons, joden, bijzonder.'

Opeens begon ze te huilen.

'Huil niet, kind. Count your blessings.'

'Doe ik, doe ik. Maar soms is het zo zwaarmoedig om te beseffen dat het tellen van de zegeningen toch uitkomt op voorbij.'

Ik keek naar haar. Zo zwaarmoedig heb ik Debbie zelden gezien. Ik streelde de hand, die zo doelloos op de tafel rustte. Tegen melancholie helpen woorden niet veel. Men kan er alleen tegen vechten met een tijdelijke verandering van omgeving.

'Debbie, nadat Salomon weer hier gelogeed zal hebben, gaan we een beetje reizen. Chaim heeft zijn gezin, Judith haar Joop, David z'n Steffie. We hebben elkan- der en de wereld. Je mag kiezen waarheen je wilt.'

'Parijs en Londen. Mensen zien, mooie dingen zien.'

'Oké, meisje. Zolang je wilt. Alles loopt, alles heeft z'n instructies. En geld hebben we gelukkig ook.'

Ze stond op. Gaf me een zoen, die een beetje nat was door haar tranen. Toen vroeg ze:

'Heb je Liepmann ook geregeld?'

'Dat doe ik morgenochtend. Geber en Josafat heb ik hier uitgenodigd.'

'Jij ook?'

‘Wat betekent jij ook?’ vroeg ik.

Ze glimlachte weer, wiste haar ogen af met haar servet. Toen zei ze:

‘Niet boos zijn, Marc. Ik heb de oude mevrouw Liepmann gevraagd om morgenavond hier te eten. Toen vroeg ze of ik Geber en z’n vrouw ook wilde vragen. Joop is er toch ook voor Judith? Ik had het zo te kwaad toen Rebecca bijna smeekte om sjolaum, sjolaum.’

Weer begon Debbie te huilen. Mijn jiddisje memme.

‘Salomon en ik hebben haar en de jongens sjolaum beloofd.’

‘Een Koerlander-woord?’ vroeg ze met omfloerste ogen.

‘Een Koerlander-woord.’ Ik antwoordde dat met trots.

Zij lepelde haar soep. Ik zag dat haar gezichtje gelukkig was.

‘Zijn de Liepmann-zaken moeilijk, Marc?’

‘Nee, kind. Een hoeveelheid vers geld en een hoop franje afsnijden. En die jongens genezen van de modeziekte. Fusies, samendoen in plaats van stevig op je eigen benen staan en je eigen boontjes doppen. Zie je, Debbie, de zogenaamde moderne zakenman wil tegen een andere, een grotere jongen aanleunen omdat hij in zijn onderbewustzijn bang is. En ook wil hij boven zijn capaciteiten leven. Wanneer je geboren bent met een beperkte gave en slechts geschikt om een kleine zaak te overzien en te beheren, moet je niet hoger willen grijpen. We kunnen de natuur geen geweld aan doen. Als je op een fatsoenlijke manier een jaargeld kunt verdienen en je gezin daarvan onderhouden, wees dan tevreden. Ik zie het als een inzet van de Eeuwige. Leef naar en van je capaciteiten.’

‘Maar er zijn toch ook combinaties die wereldmachten zijn geworden, Marc?’

‘Dat is heel erg. Wereldmachten. Debbie, Salomon heeft me eens gezegd: We leven te midden van benden. Ik geloof dat hij een beetje gelijk heeft. Ik zou niet graag de grote bazen van vele grote combinaties willen doorlichten. Kind, wat zouden we schrikken van hun mentaliteit.’

‘Ik wantrouw iedere streber. Hij wil vet leven ten koste van anderen. Ik begrijp daarom ook niet waarom de socialisten zich niet verzetten tegen de vorming van mammoetgroepen.’

‘Hebben jij en Salomon daarom Koerlander en Liepmann niet willen samenvoegen?’

‘Niet alleen daarom. Chaim moet een zelfstandige hardwerkende kerel worden. De Liepmannetjes ook. Ik zal misschien nog meer kleine bedrijven kopen, samen met Salomon. Maar ze blijven zelfstandig om het principe: de zelfstandige kundige ondernemer, die z’n best doet en een risico niet schuwt.’

‘Ik begrijp het, Marc. Voel je je nog fit genoeg om te kunnen leiden?’

‘Ja, Debbie, als de jongens willen bescffen dat zakenervaring niet te koop is, maar verworven moet worden, zal ik het niet zo moeilijk hebben. Er komt een zware tijd, Debbie. Ik wacht hem op. Gelaarsd en gespoord.’

‘Ik sta naast je, Marc.’

‘Kind, dat weet ik al jaren. Gezegend zij de dag dat ik je ontmoette.’

Ze stond plotseling op. Rende de kamer uit, de handen voor de ogen.

Ik zat even alleen aan onze vrijdagavondtafel. Keek

naar de sabbatkaarsen. En voelde me zo sterk als veertig jaar geleden . . .

Ze waren er tijdig, de Liepmannen. Zaterdagmorgen om negen uur ging ik hen voor naar mijn werkkamer. Beiden waren ernstig, hetgeen me bijzonder opviel van de opgeruimde Josafat.

‘Jongens,’ begon ik, ‘we zullen het kort maken. Oké?’

Geber keek me breed lachend aan en was daardoor beslist niet zo lelijk.

‘Waarom glimlach je zo, Geber?’

‘Ik denk aan Ben Cartwright en zijn jongens uit *Bonanza*. Daar komt ook alles terecht.’

‘Ik ben blij dat je het zo ziet. Luister. Allereerst een instructie van mijn broer Salomon. Jullie hebben nog 15 % in Koerlander Zeep. Die moeten worden verkocht aan Koerlander en Casseres in New York. Beurskoers. Het geld dat vrijkomt versterkt jullie liquiditeit met bijna vier miljoen.

‘Goddank,’ liet Josafat zich ontvallen.

‘U versterkt ook uw familiebezit enorm, meneer Koerlander,’ zei Geber en bleef maar knikken.

‘Ja, dan hebben de Koerlanders weer bijna 70 % in de zeep. Van vader op zoon traditie. Verder. Jullie exploiteren een octopus. Een dochter met zo’n veertig winkels. Dat is niet goed. Je bent fabrikant of grossier of winkelier. Deze drie soorten bedrijf in één hand is zelfoverschatting. We kiezen fabrikant, dat kennen jullie, dat ligt jullie. Die veertig winkels moeten worden afgestoten.’

‘En bloc?’ vroeg Geber een beetje benauwd kijkend, ‘ik geloof niet dat er nu zo’n koper te vinden is.’

‘Komt prachtig uit. De filiaalhouders moeten zakelijk worden doorgelicht. Wie geschikt is mag z’n zaak kopen op gemakkelijke condities. Wie het niet is moet omzien naar wat anders en de zaak wordt te koop aangeboden op de vrije markt.’

‘Ze kunnen los niet bestaan, meneer Koerlander.’

‘Als ze los niet kunnen bestaan hebben ze gebonden ook geen levenskracht. Terug naar de zelfstandige hardwerkende winkelier. En maandag beginnen.’

‘Oké,’ zei Josafat ferm. Geber knikte, maar niet meer vijandig. Hij zag het. Opeens.

‘Drie. Werp je met de essences zoveel mogelijk op de verder verwerkende industrie. Willen jullie de research wat uitbreiden om nog meer en andere chemische wattertjes te maken, ik vind dat goed. Joop, zoek agenten over heel de wereld. Van die kittige zelfstandige kerels die niet al te rijk zijn. Die gaan eropuit om te verkopen en hun living te maken. Die eigen kantoren, behalve Londen, Parijs en Berlijn, opdoeken. Die zijn te duur en die kerels denken dat ze een lijfrente genieten.’

‘Nou, nou, vader, een lijfrente?’ riep Josafat.

‘Ja, jongen. Ik weet zeker dat er in jullie bedrijf mannen en vrouwen in functie zijn, die in hun eerste betrekking tegen zich zelf zeiden: Zie zo, m’n pensioen of m’n lijfrente is begonnen.’

Geber begon te lachen, zei eerlijk:

‘Meneer Koerlander, die zijn er! Die zijn er veel te veel!’

‘Nog iets. Ik heb gezien dat jullie in het voorjaar een marktonderzoek hebben laten doen voor een flesje kinder-eau-de-cologne. Op het artikel ga ik niet in, maar wel op de oplichtersbende die jullie vijftigduizend gul-

den lichter heeft gemaakt. Ze rekenden tien gulden per onderzocht adres, zij claimden vijfduizend adressen te hebben doorgelicht. Geloven jullie dat?’

‘Het is een bekend bureau, meneer Koerlander!’

‘Bekend of betrouwbaar of berucht? Welke B kies je, Geber?’

Hij haalde zijn schouders op. Keek naar de grond. Ik vervolgde:

‘Nou, dat gaat zo! Een honderd adressen worden bezocht. De antwoorden zijn bij voorbeeld: tien procent tegen, vijftien procent heeft geen mening, vijfenzeventig voor! Dan vermenigvuldigen ze met 50 en voilà, het waterdichte opinie-onderzoek. En wilt u maar even die vijftig mille overboeken op onze rekening bij Bank X.Y.Z.!’

Beide Liepmannen keken me verbaasd aan. Ze durfden niet aan mijn woorden te twijfelen, vroegen daarom niets. Maar mijn antwoord had ik klaar. Een zaken-vriend had juist een zelfde ervaring heel duur betaald. Sindsdien steunt hij weer op de adviezen van zijn vertegenwoordigers en de orderbrieven die ze hem voorleggen.

‘Ten slotte. Ik heb bemerkt dat vele stafemployés ministertje spelen. Iedereen moet audiëntie aanvragen. Ik wil dat iedere bezoeker welkom ontvangen wordt. Zorg dat er een niet te jonge gentleman iedereen te woord staat en hun belangen in huis waarneemt. Totdat die ministertjes hebben geleerd een beetje gewoon menselijk te doen. Een bezoeker even tussenvoegen en hem niet teleurgesteld laten wegsturen door een seksbom. Begrepen, Geber?’

‘Ik wist dat niet. Ik moet zelf m’n tijd nauwkeurig in-

delen, meneer Koerlander, anders kom ik niet rond met mijn werk.'

'Stel het in. Zie hoe het loopt!'

'Zoals u wilt.'

'Nou, heren, voorlopig kunnen jullie vooruit.'

'Ik zou het wel denken, meneer Koerlander!'

Ik pakte een presse-papier, gaf een dreun op de tafel, zei: 'Vergadering gesloten.'

'Is er geen rondvraag, vader?' vroeg Joop verbaasd.

'Nee. Er is koffie met boterkoek. Beneden in de "saloon" van mother Debbie. Come on, boys!'

'Yes, mister Cartwright,' zei Geber en stond op.

Toen reikte hij me de hand, zei heel ernstig:

'Ik ga morgen Kaddisj zeggen op vaders graf. En vertellen dat een Goël is gekomen om ons van jarenlange zorgen en vijandschap te bevrijden.'

'Omein,' zei Josafat.

Stil ging ik hen voor naar Debbie. Die wachtte met stralende ogen.

We zijn op reis gegaan.

We hebben ons niets aangetrokken van het geklets en het geknoei van Hunne Voortreffelijkheden en de afgevaardigden. We hebben geen geloof gehecht aan beloften voor een zuinig beheer in staat en gemeenten. We hebben aanvaard dat er geen geboren regenten meer zijn, die de spreuk op het stadhuis van Alkmaar waarmaken: 'Als het gemeen u roept, bezorg het als uw eigen'.

We zullen na onze terugkeer weer bitter glimlachen om de holle woorden: algemeen belang, samenbundelen en overkoepelen. We zullen ons ergeren om het ge-

schreeuw om méér geld uit de schatkist, dat iedereen aanheft die cens van de staatsgelden heeft geslurpt. De schokkigen. Ik herinner me het bijbelwoord: 'Laat mij toch slorpen van dat rode, dat rode daar, want ik ben moede.'

Misschien is er zoveel van het 'rode' geslorpt dat men daarvan moede is. Voor vele jaren. Hoe zullen ze de toekomst ingaan? Met nog meer eisen en drie zondagen per week? Een goed verzorgd leven komt voort uit arbeid, alléén uit arbeid. Het klinkt eentonig. Als het onafgebroken druppelen van water op een steen. Arbeid, arbeid, arbeid. En met de handen telt evenveel als met het denken. Hoofd en hand, de tweelingbroeders in het leven.

We zijn weer teruggekeerd. Parijs en Londen hebben ons wat opgefrist en ons wat dorpse leven in Wassenaar even doen vergeten.

Maar Debbie klaagde een beetje. Een pijntje hier, een pijntje daar. Onze vertrouwde huisdokter heb ik ontboden. Hij was de rust zelve. Ik niet. Daarom keek hij me wat olijk aan. Zei:

'Meneer Koerlander, we gaan mevrouw eens grondig nakijken. Een van mijn vrienden is een zorgvuldige internist. Praat met mevrouw om zich te laten observeren en wij leveren weer een jong wijfje terug.'

'Ik reken op u, dokter.'

Onze handdruk was een symbool van vertrouwen.

Ik sta op het duin. Voor me de eindeloos lijkende zee, omdat ik de horizon niet wil zien. Ik staar in een stukje van de eeuwigheid. Ik denk aan mijn Debbie die nu ter

observatie ligt in Bronovo. Vanavond zal het na weken weer de eerste keer zijn dat ik ga slapen zonder Debbie in dat andere bed. Vanavond zal het ook druk zijn met de telefoon. Velen die het goed en niet goed met ons menen zullen me opbellen. En ik zal gelukkig kunnen antwoorden! Niets ernstigs zeggen de doctoren, maar voor alle zekerheid proberen uit te vinden waarom ze zich ziek voelt. Maar ze is weg vanavond, ze zal nog dagenlang weg zijn. Dagenlang alleen. Zonder Debbie. God, bescherm haar. God, neem haar achter uw schild. En de Engel des Heren staat opeens naast me. Daar op dat duin. Ik voel me niet meer zo wurgend alleen.

‘Zeg wat, Engel,’ fluister ik.

‘Niet bang zijn, Marc Koerlander.’

‘Kunt u me rustig maken? Kunt u me zeggen dat ik mijn Debbie niet zal verliezen?’ fluister ik voort.

‘Niet huilen, Marc Koerlander. Eens komt de tijd voor alles wat God leven gaf. Dit is zijn prerogatief. Het leven geven en terugvorderen door de dood. Ik heb iets voor u gedaan, ik zal het God biechten. Ik heb gekeken op uw levenskaart. Nog jaren zal Debbie leven naast u. En dit. Ik hoop dat de Almachtige mijn voorstel zal aannemen. Eens zal Debbie gaan. Voor u. En zonder pijnen. En zeer kort daarop zal ik u aanzeggen om haar te volgen.’

‘Dus Debbie zal geen pijn en geen verdriet in eenzaamheid hebben?’

Tranen liepen over mijn wangen, maar het wurgende was uit mijn keel verdwenen.

‘Zo zal het zijn. Slechts zeer kort zult u Debbie overleven. Wees nu kalm en rustig. Nog jaren in verschiet Marc Koerlander. Dank Haqodaush boroech hoe. Hier op deze plaats en op uw knieën. Hij meent het nog

steeds zo goed met zijn Marc en zijn Debbie.'

'Hoe moet ik u danken, Engel des Heren?'

'Dank is alleen aan God. Ik ben slechts zijn eeuwige knecht. Want er is geen gisteren en er is geen morgen. De eeuwigheid is heden.'

Ik sloot mijn ogen.

En zonk op mijn knieën.

En bad.

Voor Debbie, mijn leven.

14 november 1966

Van dezelfde schrijver verschenen o.a.
eveneens bij Elsevier

ISAËC DE FUENTES

De bewogen en boeiende kroniek van een joods geslacht; het verhaal van enkele generaties met een aantal menselijke middelpunten van bijzondere allure, waarvan vooral de hoofdpersoon zelf de lezer blijft: oud-officier in Napoleons leger, aristocraat en groot koopman.

Derde druk, 320 blz. Paperback.

VORST VAN DE BALLINGSCHAP

Een ronduit meesterlijk geschreven verhaal over leven en strijd van de joodse bevolking in het Rotterdam van de 19de eeuw.

'Onvergetelijke karakters ontmoet men in dit grote, hecht doortimmerde boek.'

Rotterdams Nieuwsblad

Vijfde druk, 320 blz. In linnen band.

DE SOETE BAZINNE

Levendig en kleurrijk is het beeld dat Wertheim in dit verhaal schildert van het Gouden-Eeuwse Amsterdam. De schrijver brengt geen historische gegevens naar voren, maar hij geeft een helder beeld van het leven in die tijd.

'Deze roman boeit door zijn vele facetten, door zijn humor, door de ernst, doch vooral ook door de bonte taferelen.' *Haagse Courant*

Derde druk, 312 blz. In linnen band.

BANVLOEK

Deze roman grijpt ver terug in de geschiedenis en is gesitueerd in de roerige tijd van de Inquisitie. Het is het verhaal van Geerte van Arcen, de werkmeid die zich laat koesteren door de hartstocht van velen. Het is ook het verhaal van de rijke koopman Josua Macotta. Vooral is het echter het verhaal van een volk dat een van zijn moeilijkste periodes van haat en vervolging doormaakt.

296 blz. In linnen band.

ELSEVIER-UITGAVEN

de
nieuwe

GROTE WINKLER PRINS ENCY- CLOPEDIE

in twintig
rijk geïllustreerde
delen

DE NATIONALE ALFABETISCH INGERICHTE ENCYCLOPEDIE DIE
KAN BOGEN OP EEN TRADITIE VAN 100 JAREN

Samengesteld onder hoofdredactie van:

prof. dr. A. J. Wiggers, prof. dr. N. H. Kuiper en
prof. dr. J. Presser (Nederland), prof. dr. R. F. Lissens
en prof. dr. A. Devreker (België) met medewerking van
1000 deskundigen op alle gebieden uit Nederland en België.

- 100 000 alfabetisch gerangschikte artikelen, waarvan
- 35 000 artikelen met literatuuropgaven
- 75 000 trefwoorden in het register
- 12 000 platen, foto's en tekeningen, deels in kleuren
- 2 000 tabellen, schema's en andere overzichten
- 350 geografische, thematische,
historische en cultuurhistorische kaarten
omvangrijker, meer informatief, fraaier en
moderner dan ooit;
- 15 000 blz. machinaal kunstdrukpapier in
- 20 voorname banden

Uw boekverkoper geeft u gaarne
vrijblijvend alle inlichtingen
Uitvoerig prospectus op aanvraag verkrijgbaar

ELSEVIER HET HUIS DER ENCYCLOPEDIËN